

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PATZNER ISTVÁN,
FŐTTKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
MUZEUMTÁRSULAT.

XI. (ÚJ) ÉVFOLYAM. — I. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1895.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSZAJTÓN.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

159

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUM-TARSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PATZNER ISTVÁN,
FŐTTKÁR.

KIADJA A „DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUM-
TÁRSULAT.”

XI. (UJ) ÉVFOLYAM.

TEMESVÁROTT.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSZAJTÓN

1896.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

A XI. (új) évfolyam általános tartalma.

I. FÜZET.

Dél-Magyarország őskori régiségleletei (Pótlék.) — Irta <i>Milleker Bódog</i>	1
Adatok a reformkorszak történetéhez Temesvármegyében. — Dr. <i>Berkeszi István</i> , titkártól	33
A krucsiczai lázadó. — <i>Böhm Lénárd</i> tól	61
Ujabb ősemberi telepek Délmagyarországon. — <i>Orosz Endrétől</i> : I. A csenéji őstelep. (Torontálm.)	68
II. Az újvári „Temesié“ ősemberi telep. (Torontálm.)	69
<i>Tárca:</i> Kivonatos jelentés a választmányi ülésekről (1895. január 3-án és márczius 28-án)	77
<i>Egyveleg:</i> Pozsony város története. (Ortvay Tivadar.)	78
Dr. Szalay — Dr. Baróti, A magyar nemzet története	78
Tolnamegyei muzeum	79
Abauj-Torna vármegye története	79
A vidéki történelmi társulatok szaporodása	79
Doby Antal új műve	79
Baranya vármegye multja és jelene	80

Az „*Értesítő*“ jelen évfolyamában is a II. és III. füzet helyett megjelent az: „**Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez.**“ A társulat megbízásából szerkeszti: **Dr. Baróti Lajos**. *III. rész.* — Tartalma: *Becskereki kerületi tiszttartóság* (1718—1753.). — *Pancsovai kerületi tiszttartóság* (1717—1753.). — *Temesvári kerületi tiszttartóság* (1718—1753.). — Terjedelme: 297—443. lap.

IV. FÜZET.

<i>Emlékbeszéd</i> , melyet néhai Id. Ormós Zsigmond fölött a „Délmagyarorsz. tört. és rég. Muzeum-Társulat“ XI. évi rendes közgyűlésén, 1895. október 7-én felolvasott <i>Patzner István</i> , főtítkár	81
Néhai <i>id. Ormós Zsigmond</i> hagyatékából nyert tárgyak. — Közli a főtítkár	117
<i>Tárca:</i> A „Délmagyarországi tört. és rég. Muzem-Társulat“ XI. évi rendes közgyűlése	121
Kivonatos jelentés az 1895. évi május, június, szeptember és november hónapokban tartott választmányi ülésekről. — Közli a főtítkár	130
<i>Egyveleg:</i> Dr. Szalay — Dr. Baróti, A magyar nemzet története	133
A társulat igazgatása és tagjai az 1895. év végén	135

301587

ÉRTESÍTŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT KÖZLÖNYE.

XI. (ÚJ) ÉVFOLYAM

1895.

I. FÜZET.

Dél-Magyarország őskori régiségleletei.

(Pótlék.)

Irta: MILLEKER BÓDOG.

1891-ben megjelent, a délmagyarországi őskori leletek leírását tárgyazó dolgozatom óta ismét szép anyag gyűlt össze. Nemcsak véletlenül előfordult leleteket régisztrálhatunk, hanem azóta a rendszeres kutatás is megkezdődött déli vidékünkön. Rábén, Török-Kanizsán, Szerb-Keresztúron, Kécsán és Vattinán ásatások eszközöttek, illetőleg az ott előfordult leletek tüzetesebb tanulmányozás alá vétettek, minek következtében a Délvidék őskora megismertetéséhez tekintélyes anyagot és igen sok adatot gyűjthettünk, és ezen körülmény egymaga is elég ok arra, hogy a következőkben fenn említett dolgozatom folytatását adjam a szíves érdeklődők kezébe.

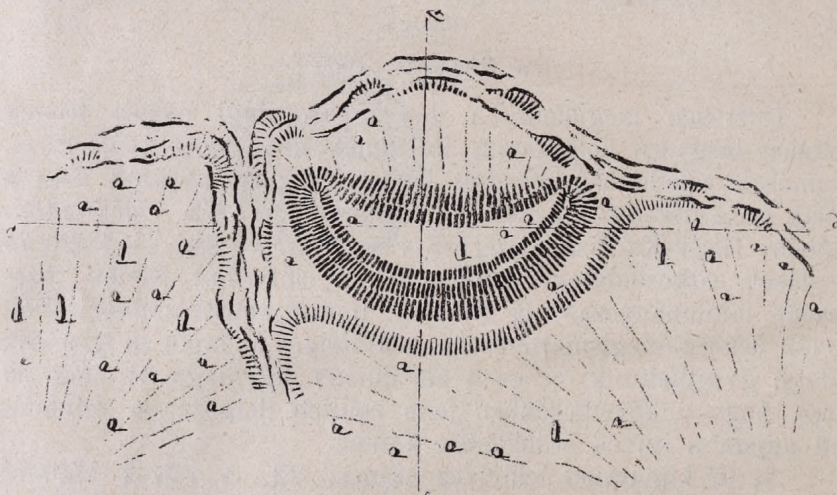
Az itt kimutatott lelhelyek száma: 22. A rajzok clichéit a M. T. Akadémia archeologiai bizottságának köszönhetjük.

Alibunár (Toront. vm.; alibunári j.). A „Dolina“ nevű völgyben, az ottani vasúti áteresztől délre, 1893-ban két kanász egy homokszakadékban 2 nagy urnát talált. — 1894. nyarán az említett áteresz építtetése alkalmával találtak egy füles bronz ürvésőt, melynek hossza 0·1 m., üregének átmérői 0·03—0·025 m., élének hossza 0·05 m. A fül felső részén csücsök; alsó részéhez közel az öntéstől maradt lyuk. Az üregszájt körülfutó peremtől lefelé 4 dudoros vonal fut párhuzamosan, melyek az élnek két végében végződnek. Patinája szép. E darabot a versecz-kubini h. é. vasút építő vállalkozó főmérnöke, Munk, nejeinek tulajdonában láttam. — Ugyanakkor a völgy keleti oldalában tűzpadok, eszrepek s esontok mutatkoztak s egy helyt 1·5 m. mély és 1 m. széles, körte alakú gödrök is, melyek

földtapaszszal voltak kibéllelve, s valószínűleg lakásul szolgáltak. — Római korszakbeli barbár régiségekre is bukkantak. Rittinger E. 1894. októberben a verseczi muzeumnak egy kékes-szürke, 0·065 m. magas, korongon készült füles agyagkorsócskát adott át, mely a többi római korszakbeli barbár sír-mellékletekhez tökéletesen hasonló. Csak a szájszélének egy része törött le, különben ép. (Saját jegyzeteim.)

Csősztelek (Tor. vm.; zombolyai j.). Az 1876. budapesti régészeti kiállításon Ivánffy Ede egy csiszolt kőkalapács töredékét állította ki, mely itt találtatott (Hampel: Catalogue etc. 25.).

Drenkova (Kr.-Ször. vm.; moldovai j.). Drénkova (?) határában, a remek Széchenyi-út 676. és 67. számú kilométer-

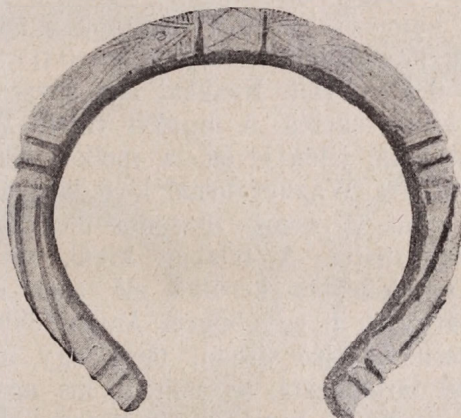

A Muntjanai földszáncz. Neudeck Gyula fölvétele és rajza.

mutatója között egy sziklamagaslaton terülnek el a dombrovczai rétek; ezek végén az ú. n. Muntjana mellett félhold idomú földszánczot pillantunk meg s előtte mély árkot, mely a földszánczot az egyik sziklától a másikig szegélyezi. A sáncz a körülötte fekvő területből 7 m.-nyire s az árok mélységétől 12 m.-nyire emelkedik. Az árok 5 m.-nyi mélységgel bír s 13 m.-nyi szélességű, míg a sáncz felső szélessége 2 m. Fölületét agyag borította, melyet tűzzel megkeményítettek. A sánczon eszközölt átmetszés 0·15—0·20 m.-nyi mélységig égetett agyagtömböket vagy pörkölt agyagréteget tüntet fel s ezekben karóktól maradt mélyedéseket látni, melyek védelem céljából épült faházak nyomai lehetnek. A töltés oldalának megpörkölése arra

szolgált, hogy az időjárásnak inkább ellentálljon és hogy az ellenség felkapaszkodását rajta megnehezítsék. Az udvarnak a sáncz felé 2 m.-nyi lépcsőzetes emelkedése van, területe kbl. 10 árra tehető s így körülbelül 500 főnyi emberesapatnak szolgálhatott menedékül, mely veszély esetén drágaságaival együtt ide húzódott. Föltehető, hogy dák bennszülöttek építették. Elszórtan akadnak vastagfalú durva cserepek, égetett agyagtömbök, pálczák vagy szövetek után maradt benyomásokkal. 1890-ben a sáncz közelében bronztárgyakat leltek egy nyílt tűzön égetett vastagfalú agyagedényben; az edény külsején dísz nem volt, csak két fül. A benne rejlett tárgyak a következők voltak: 14 sima felületű bronz karperecz, s egy, melyet díszítése miatt itt közlünk; 2 kartekercs, kardpengék 2

A Muntjanai bronzkarperecz. Neudeck Gyula rajza.

töredéke, 2 fülnélküli tokos véső, 1 sarló, 8 kisebb karika, sok töredék és néhány idomtalan nyers bronz-töredék (Neudeck Gyula: Régiségekről az Alduna vidékén. Arch. Ért., U. F., XIII., 258, 259.).

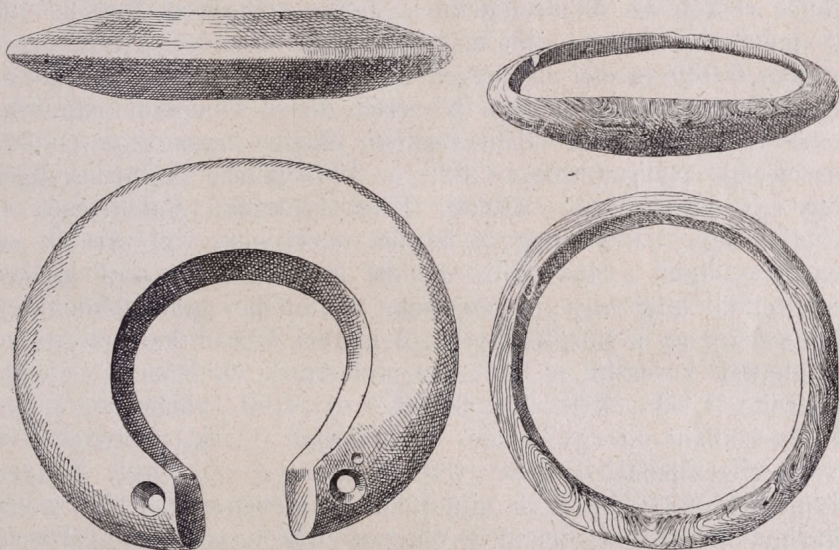
Fehértemplom (Tem. vm.; fehértempl. járás.). 1886. máj. 27-én szerzett meg a budapesti nemz. muzeum Krausz Jakabtól vétel útján egy bronz kardot és egy bronz beretvát. E tárgyak leírása a következő: 1. Bronz kard, hegye felé keskenyedő nádlevél idomú; markolata fából lehetett, 6 szög ma is kiáll a penge végéből, a melyre e szögekkel a markolat volt erősítve; hossza 0·574 m., szélessége 0·04 m. Patinája szép. 2. Bronz beretva, kétágú, csipkés élű, közepén kerek lyuk; kétágú fogója kerek gyűrűbe megy át; hossza 0·08 m., szé-

lessége 0·045 m. (A budapesti nemz. muzeum szerzemény-naplója, 1886. 31.). Hasonló eszköz találtatott Pilinben. Rajzát l. Hampel J.: Catalogue, 128, 125. sz. ábra.

Homolicz (Toront. vm.; pancsovai j.). 1894-ben partszakadás után a Dunából egy mammuth alsó állkapcsából egy töredéket halásztak ki, melyben még egy ép zápfog is volt. (Saját jegyzeteim.)

Török-Kanizsa (Toront. vm.; törökkanizsai j.). 1890-ben a „Rét“-en csatornát ásatván, átmetszették az ott lévő „Halászkasziget“ nevű, $\frac{1}{2}$ hold felületű, gyenge emelkedésű domborulatot, melynek földje széksóval erősen át van hatva, s ez alkalommal a munkások érdekes temetkező helyet tártak fel ásóikkal. Majdnem közvetlenül a halom teteje alatt találták több ember csontvázát, kiket tálakban ülve temettek el. A felső test kissé előre volt hajolva s az alsó végtagok a tálból kinyúltak. Egy tálat láttam töredékekben, magassága 0·05 m., szájnylásának átmérője 0·4 m. volt. Nyakkal bírt s ezen kis fülek s lyukak voltak; színe feketés. A munkát vezető Wagner Károly úr 5 sír felbontásánál jelen lévén, a mellékleteket összegyűjtötte. E sorok írója a Wagner úrnál lévő tárgyakat 1893. évi július havában a magy. nemz. muzeum megbízásából személyesen tanulmányozhatta. A tálakon kívül, melyek azonban mind csak kis töredékekben kerültek elő, csak egy csontváznál volt agyagtárgy, t. i. egy bögre. Annál több volt a bronz, túlnyomóan ékszer. Az első sírban, mely egy még kifejletlen egyén csontvázát tartalmazta, az említett kis agyagbögre volt és egy vastag, díszítetlen kerek bronz huzalból készült, összehajlított karperecz. A második sírban találtatott egy alakatlan bronzlemez-darab, melynek hossza 0·26 m. és átlagos szélessége 0·09 m.; díszítetlen; talán övrészlet. Két egyenlő részből álló, kerek bronzhuzal-karperecz, egyszer hajlított tekereses végekkel, melynek belső átmérője 0·07 m. volt. Egy, két egyenlő részből álló torques, 0·17 m.-nyi belső átmérővel, végei szintén egyszer hajlított tekercesek. A harmadik csontvázon volt: egy 0·14 m. belső átmérőjű torques, tekereses végekkel; egy 0·06 m. belső átmérőjű, kétszer hajlított, tekerceset képező karperecz. A negyedik sírban letek: egy 0·13 m. belső átmérőjű torquest, melynek végei egyhajlatú tekeresben végződnek; egy 0·06 m. belső átmérőjű öthajlatú és egy ugyanolyan nagyságú, háromhajlatú tekeresből álló karpereczet. Az ötödik csontvázon találtatott: egy, 2 részből álló, 0·15 m. belső átmérőjű torques, melynek végein vékonyabb huzalból díszítmény van, mely a

II. században gyakori barbár sodronyfíbulákhoz tökéletesen hasonló. Egy vastag bronzhuzalból álló, két hajlatot képező karperecz. Egy nyakék, mely állott csigák-, gyöngyök- és négy átlukasztott állat-fogból. Különösek a torquesek, melyek az ív közepén mind ketté vannak vágva, s pedig eredetileg, mert törési nyomokat nem lehet észrevenni és a ketté választás helye eredeti patinával van bevonva. Minden csontvázon volt azonkívül átlag 3 csüngődísz, mely hasonló a szemüveghez, kerek huzalú, két korongidomú, öthajlatú tekerccsel (analógia: Hampel J.: A bronzkor, I. kt., XLVII. tábla, 6. sz.). 11 egészet és 3 hiányost láttam; hosszúságuk 0·03—0·055 m. közt változik. A 3., 4. és 5. csontvázon volt ruha- vagy övdíszítés

Serpentin gyűrű $\frac{1}{2}$ nagys. Kagylós gyűrű $\frac{1}{2}$ nagys. A Szegedi Múzeumban.

is konstatálható. Ugyanis az említett sírok mindegyikéből kiszedtek egy egész csomó (30—40 db.), 0·04—0·06 m. széles lemezből készült, 4 egymás mellett elhelyezett csövet képező, Pán-síp alakú, négyszögű bronztárgyat és sok (közel 25 db.), néha 0·025 m. átmérőjű, kerek bronzboglárkát, melyek a két szélén, egymásnak átellenében elhelyezett lyukkal voltak ellátva. A találó elbeszélése szerint a két dísz széles szalagot képezett, melyen egymás után felváltva 4 csöves tárgy és 3 boglárka volt elhelyezve. (Arch Ért., U. F., XIII., 444.)

Török-Kanizsa határának más helyein is letek praehistorikus tárgyakat. Így 1891-ben az Oroszlámosra vezető út mellett

árokásás alkalmával egy kagyló-karpereczet és egy serpentin-karikát találtak, melyek Dús Vinceze, törökanizsai bíró, adományozása útján a szegedi városi muzeumba kerültek. Az ide csatolt rajzban előtüntetett két karika — mint azt a találó előadta — egy csontváznak alsó lábszárcsontján, közvetlenül a boka felett fordult elő, és pedig olyformán, hogy az öblösebb karika felül volt, s közvetlen alatta, vagyis a talp felé a szűkebb nyílású volt a lábszárcsonton keresztülhúzva. A felső, vagyis a zárt karika 0·075 m. átmérőjű s a karika vastagsága 0·009—0·011 m. Ez kagylóból készült, szabályosan és egyenletesen van keresztülmetszve és csiszolva. Egyik lapján a kopás daczára is megmaradt a kagyló külső héja, de az átellenes részen az oldalrétegeknek egész alakulásai tűnnek elő. A másik karika — mint az ábrákon is látható — nyitott s e nyílás 0·025 m.-nél nem tágabb. A serpentin-kőből készült és igen finoman csiszolt ezen lábperesz belső világának átmérője csak 0·05 m., s az élben végződő ékszer vastagsága 0·022; szélessége pedig 0·028—0·033 m. közt változó. A karika végén egy-egy átfűző lyuk látható. Ezen lyuknak rendeltetését és célját, úgy azt is, hogy a karika miért nem volt zárt és mi célra szolgált a két lyuk mellett lévő 0·025 m.-nyi nyílás, megfejtetni alig vagyunk képesek. Sőt méltán gondolkodóba ejt bennünket az a körülmény is, hogy ezt a szűk karikát miként vonhatták keresztül a lábfejen és a bokán? (Reizner J.: Arch. Értesítő, U. F., XII., 90—91. ll.) — 1885 körül a „Kupusztina-szállás“-on egy kétélű rézcsákányt leltek, melynek élei keresztbe állanak. Hossza: 0·23 m.; súlya: 80 dkgr. A nyelvlyuk keresztül van ütve, minek következtében annak alsó szélén karima keletkezett. Jelenleg Wagner Károly tulajdona Törökanizsán, ki 1892 végén a „Budzsák“-ban a szántóföldön kiszántva találta egy nagy égetett, átfűrt agyaggolyó felét is (Arch. Ért., U. F., XIII. 444., 445.).

Károlyfalva (Tem. vm.; fehértempl. j.). A verseczkubini helyiérdekű vasút építtetése alkalmával, 1894. tavaszán és nyarán a helység északi szélén elhaladó vasúti töltés készítése közben rendkívül sok régiséget leltek, melyek azonban kellő szakszerű felügyelet hiányában részint összezúztak, részint elkallódtak. Majdnem minden ásonyom a múlt maradványait tárta fel. Én csak a földmunkálatok befejezte után hallottam a leleteknek hírét, s így — fájdalom — csak keveset tudtam meg a dologból. Mammuthcsont-, ill. fog-részleteken kívül a többi lelettárgyak a római korszak barbár leletei körébe soro-

zandók. Tűzpad aránylag sok volt, úgy hogy telepre lehetne következtetni. Cserép annyi volt, hogy a vasúti töltésen minden lépten-nyomon töredékekre akadtam. Ép edényt is szép számmal lehetett volna kapni, midőn a munkát végezték, de a munkások összetörték azokat. Az indóház közelében találtak egy csontvázat, melynek kézfejen színes gyöngyszemekből álló fűzér volt. Ott fordult elő egy római kézi malom alsó fele is. Egy helyt csomóban vagy egy tuczat ép edényt leltek. Ezekből jutott a verseczi muzeumba Gerle Jakab, károlyfalvai járásbíró szíveségéből 5 db. Az első 0·26 m. magas, római technikájú, világos színű, jól kiégetett, öblös, korongon készült urna, melynek a rövid nyakon lévő néhány párhuzamos vonáson kívül egyéb díszítése ugyan nincsen, de oly elegáns alakja és olyan tiszta kidolgozása van, hogy a délvidéki hasonló leletek közt ritkítja párját. A második 0·24 m. magas, hasonló alakú, sötétebb színű urna, melynek hasán 4 szimmetrikusan elhelyezett kis csücsök van díszítésül. A harmadik és negyedik darab két, 0·22 és 0·21 m. magas füles korsó, melyeknek feketés színük és úgy látszik, irlával lesimított és kifényesített külsejük van. Az ötödik kis, szabad kézzel készített töredékes bögre, durva anyagból. A munkálatokra felügyelő főmérnök, Munk, nejenél 1 kis füles bögre, 1 talpas edény és 1—3 csésze volt, melyek többnyire római technikájúak és szintén Károlyfalván találtattak. Egy golyóalakú serpentin-kalapács felét is láttam, s mesélték, hogy egy emberi csontvázat leltek, melynek fejénél 2 bronzból készült fülbevalót (?) találtak. — Az alibunári út mellett, a nyugati oldalon, a lejtőn, Birta földjének átellenében, hol már előfordultak ilyen leletek, Hefelle bíró téglavetőjén, mint magam konstatáltam, tűzpadok, cserepek, ép bögrék és csontok jöttek napfényre (Saját jegyzeteim.).

Kécsa (Toront. vm.; csenei j.). Orosz Endre, kécsai néptanító, 1893. tavasszal a „Délm. tört. és rég. Muzeum-Társulat“ figyelmét hívta fel a kécsai határra, mint praehistoricus lelethelyre, mire a nevezett társulat választmányának megbízásából Dr. Berkeszi István, társ. titkár, a nyár folyamán Kécsára kirándult. Berkeszi jelentése szerint a község határában számos mesterséges alkotásúnak látszó dombra akadt, melyek közül legalább 1—2-nek felnyitását a helyszíni tapasztalatok alapján ajánlta. Egyben Orosz egy kécsai leletű barbár bögrét küldött be a társulati muzeumnak. A választmány erre elhatározta, hogy Kécsán ásatást rendez, ennek eszközzésével dr. Berkeszit és Oroszt megbízván. Ennek eredményéről Orosz

a nov. 3-án tartott választmányi ülésen előzetesen számolt be. Ezen előzetes jelentésből a következőket idézzük: Kécsa helységétől délkeletre, a Dellimanits- és Cordier-féle tanyák között elvezető úton menve, a falutól $\frac{3}{4}$ órányira, az úgynevezett „Kurjácska Gréda“ dűlőben őstelep van. Az említett kocsitűt ketté ágazásánál, a jobbra forduló útvonal baloldalán, egy feltűnő nagy mesterséges földhalom (tumulus) látható, melytől délkeletre, 350 lépésnyire, a tervezett párdány-zsombolyai vasútvonal baloldalán lévő szántóföldeken, alacsony, kör alakú kis földhalmok vonják magokra a szemlélő figyelmét. Nagyságuk különböző; a legnagyobbak átmérője 50 lépés, a legkisebbé alig 15 lépés, s az utóbbi már oly lapos, hogy csak jól megfigyelve vehető észre, míg a nagyobb mintegy 0·7 m.-nyire emelkedik ki. Kis területen, egymás mellett mintegy 15 ilyen halom látható és ezek együttesen alkotják a „Kurjácska Gréda“ őstelepet. A legtöbb ősemberi emlék e halmokban található, míg a körülöttük elterülő földeken csak szórványosan. 1893. okt. 22., 23. és 29-én ezen halmok közül hatot megvizsgáltak egy rajtok keresztül húzott 1 m.-nyi széles árok segítségével. Az első ásónyom után még kevés tárgy került felszínre, de annál több a második után, míg a harmadik után már teljesen megszűntek. A halmok alján, alig 0·5—0·6 m.-nyi mélyen a földben, feküsznek az 1—1·5 m. átmérőjű, széttöredezett tűzpadok, miket sárga agyagból készítettek. Rajtok többnyire hamú, a tűzhely körül pedig konyhahulladékok, mint csontok, kagylóteknők, edénycserepek, kő-, csont- és cseréptárgyak, égetett agyagrögök heverték szerteszét. Az őrlőköveket különféle kőzetanyagból készült 26 töredék képviseli; átmérőjük 0·28—0·3 m., vastagságuk 0·03—0·1 m. A törőkövekből 14 került elő. Alakjuk vagy gömbölyded, vagy hasáb. Ezek részint kavicsdarabokból lettek egyszerűen használatba véve, részint terméskőből lettek e célra mesterségesen alakítva és csiszolva. A többi kőtárgyakat képviseli 1 henger alakú kalapács, a nyéllyuknál ketté törve; 1 négyoldalú, hasábalakú kőék, egyenletesen simára csiszolt chloritos gnaiszból, töredék, hossza 0·058 m.; 1 derekán kettétört, finomszemű csillámos homokkőből alakított és csiszolt, négyoldalú, hasábalakú, töredékes kézi vésőbalta, melynek hossza 0·06, szélessége 0·08 és vastagsága 0·02 m.; továbbá tűzkökések és szilánkok, összesen 8 db. Egy 0·09 m. hosszú, sárga kvarcz, három oldalú nagy kőkés. Feltűnő e telepen a kőeszközök csekély száma és egyszerűsége. Csiszolást feltűntető kőtárgy csak 8 db. van, holott a talált kőeszközök

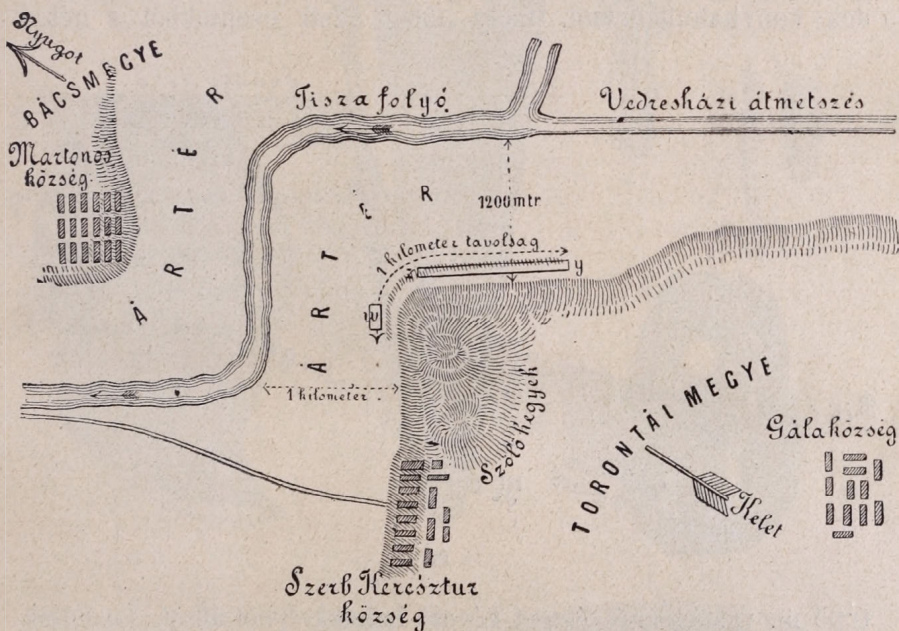
száma ötvennégyet tesz ki. A csont-, illetőleg agancsszerszámok a következők: Egy 0·12 m. hosszú ár, fiatal, alig 2 éves Cervus Capreolus agancsából a rózsatővel együtt. Teljesen ép. Egy másik, idősebb Cervus Capreolus három ágú agancsa is valószínűleg árnak használtatott, de az agancs vastagabb végét fogva, tör is lehetett. Találtatott még 5 db. csontár töredéke s a Cervus elaphusnak egy agancstöredéke. Fémről csak egy tárgy került elő. Egy teljesen ép, bronzból készült tű, melynek hossza 0·115 m. Rhombalakú, 0·002 m. széles, szűrő vége hegyes, másik vége lapított és egyszer aláfelé be van hajlítva. Mint máshol, úgy a kécsai telepen is, az agyagból készült maradványok a lelettárgyak közt túlsúlyban vannak. Égetett agyagból volt 7 köralakú szürkés-fekete orsógomb. Csak egy példány ép, a többi töredék. Az épnek átmérője 0·014 m. Mindkét oldala lapos. Egy nyolczadik fél töredék példány 0·027 m. vastag s a lyuk átmérője csak 0·004 m. Edénycserep tömördek fordult elő, ép edény azonban egyetlen egy sem. A cserepek anyaga apró kavicszemektől, homoktól teljesen ment, égetett sárga agyag. Vastagságuk különböző; a legvékonyabb 0·002, a legvastagabb 0·025 m. Minden cserep égetett. Uralkodó szín a szennyes-szürke, de vannak hamvas-szürke, szürkés-fekete, szürkés-sárga és halvány téglasárga színűek is. A talált edénytöredékek részletei: perem-, fogantyú-, oldal- és fenékdarabok. Mindezek igen különböző változatokat tüntetnek fel, minthogy igen különböző nagyságú és rendeltetésű edények részeit képezték, s több-kevesebb formatökélyről és díszítési módzatokról nyújtanak fogalmat. A nagyobb töredékekből kivehetőleg az ősedények fazekak, csuprok, köcsögök, bögrék, tálak és csészek voltak. Ornamentikájok háromféle módzatban nyilvánul: szabadkézi rajzban, benyomatos díszben és domború díszben. A díszített cserepek legnagyobb része rajz-díszes. A rajz-dísz ismét négyféle változatban fordul elő, mint pont-dísz, vessző-dísz, egyenes vonal-dísz és görbe vonal-dísz, de mind a négy együttesen is alkot tetszés szerinti rajz-combinatiót. A benyomatos díszfaj zsinegnek a lágy agyagba eszközölt benyomását tünteti fel, s jellemző, hogy másféle rajzdíszszel együttesen egy cserepen sem volt található, ellenben csücsökdísz, és újjbenyomat kíséretében többször. Ily zsineg-barázda kettő, három, négy, sőt öt is volt egy-egy cserepen, egymással párhuzamosan menve felülről lefelé, vagy pedig körben. E díszfaj a nagyobb edények sajátosságát képezi. A díszítésnek harmadik válfaja az edény oldalán kidomborodó s a bronzkor specialitá-

sát képező ú. n. csücsök-dísz. A mogyoró nagyságú csücskök magányosan, egyéb dísz nélkül a peremhez közel az edény körül állottak, egymástól különböző távolságban, de vannak rajz-díszszel vegyes, különösen pontokkal és körvonallal körül fogott csücskök is. A konyhahulladékok a kécsai telep maradványainak tekintélyes részét képezik. Ezek többnyire emlős állatok pörkölt, égetett vagy nyers csontjai, továbbá kagylóhéjtöredékek, s néhány madárcsont. Az emlősök közül képviselve vannak a maradványokban az *equus caballus*, *bos taurus*, *elaphus*, *ovis aries*, *sus scrofa ferus*, *cervus capreolus*, *canis familiaris*, *canis vulpes*. Igen kevés a madárcsont-maradvány. Egy halcsigolya is előkerült s kagylódarab is számos van. Egy csontváz-sír is fedeztetett fel. Az emberi csontváz a felszíntől 0.4 m. mélyen találtatott s összezsugorított helyzetben lett eltemetve, de cserépdarabokon kívül semmi egyéb nem volt mellette. A csontok nagysága után ítélve egy kifejlődött, nem kis termetű ember lehetett. A telep két dombjáról került elő 2 kis tengeri csiga (*Conus*. sp.), mészfehér színű s 0.012 m. hosszú az egyik. Hiányzó esücsa helyén 0.002 m. átmérőjű lyuk van kerekítve; a másik egy mész-szürke *cerithium*, 0.025 m. hosszú. Ezeket fonalra húzva nyakdísznek használhatták. Találtatott továbbá egy szürkés-feketén égetett agyagtárgy, mely figyelmes szemlélés után egy kis, emberi szobortöredéknek felel meg. A töredék nagysága csak 0.02 m. Ábrázolja a test felső részét, a mellközéptől letört fej, karok és derék nélkül. A két kar oldal felé vízszintesen indul ki a törzsből, de 0.005 m.-re már letörött. Az egész szobor magassága 0.1 m. lehetett. Végre találtattak még növénytapasztrögök, melyek a kunyhólakások sövényfalának agyagtapasztékaiból hullottak le, s rajta a veszőlenyomatok még jól kivehetők, továbbá égetett agyagrögök, melyek a tűzpadok aljzatának széthullott töredékeit képezik. (Tört. és rég. Értesítő. U. F., X. 54—57: A „Kurjáccka Gréda“ ősemeri telep Kécsán.).

Szerb-Keresztúr (Tor. vm.; török-kanizsai j.). 1888-ban Szerb-Keresztúron Wagner Károly, ármentesítő társulati gátbiztos, praehistoricus leletekre akadt, melyeket gyűjtőjük az „Arch. Értesítő“ szerkesztőségének kérésére Budapestre küldött, hol azokat dr. Pósta Béla, az „Orsz. embertani és régészeti társulat“ 1888. decz. 27-én tartott évi közgyűlésén bemutatta és méltatta (Arch. Ért., U. F., IX., 82.). A tárgyak tulajdonosa Török-Kanizsán lakván, akkor a leletet tévedésből török-kanizsainak mondták. A magy. nemz. muzeum megbízásából

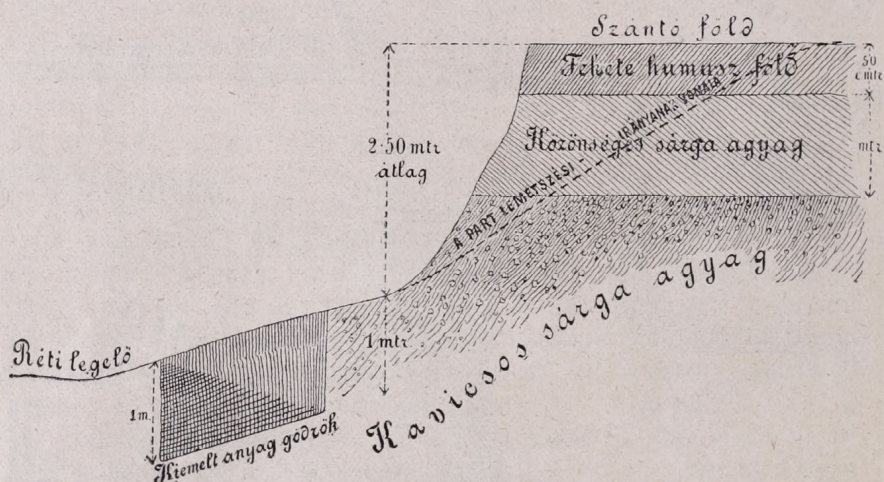
1893. július havában meglátogattam Wagner urat, s ezúttal a kezei közt lévő lelettárgyakat tüzetesen tanulmányoztam. A szerb-keresztúri leletek a Tisza folyó mentén 1888. tavasszal kerültek elő, midőn itt a „Felső-Torontáli Ármentesítő-Társulat“ töltést építtetett. A lelethely Szerb-Keresztúr községétől nyugatra, 1 km.-nyire fekszik (I. ábra), hol a talaj a Tiszából 1—1.2 km.-nyi távolságban, a folyóval párhuzamos vonalban hirtelen leereszkedik. Ezen part kbl. 2.5 m. magasságú. Teteje akkor szőlővel volt beültetve. Lejtős oldalán a földrétegek a következők (II. ábra): 1 fekete humus (0.5 m.), 2. sárga agyag

I. ábra.

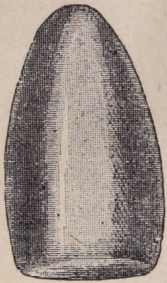
(1 m.) és 3. kavicsos sárga agyag (1 m.). A töltéshez szükségelt anyag nyerése céljából először a magaslat szélét scarpírozták (I. ábra) s pedig a z—y közti vonalon, s midőn ez nem vala elegendő, a w—vel jelzett ponton, a lejtő alján, 1 m. mély anyaggödört létesítettek. Ezen anyaggödör az ártérben van s talaja a kavicsos sárga agyag rétegéhez tartozik. A két hely között lévő távolság 1 km.-nyi lehet. A w—vel jelzett anyaggödörben, valamint a z—y közötti lementszésnek legalsó rétegében lelték a régiségeket. Ezen réteg kavicsos sárga agyagból áll, mely itt azon sajátással bír, hogy ha a nap sokáig megsüti,

kiszáritja és megfehéríti. Ez onnan eredhet, mivel ezen rétegben sok a szikso. A mélység a magaslat színe alatt 3—4 m. között változik s ez volt a legalsó réteg, melyben a földmunkálatok végezettek. Megjegyzendő, hogy ezen réteg bolygatatlan állapotban volt. A leletek közül első sorban a tűzhelyek említendőek. Ezek egymás mellett feküdtek, mely körülmény telepre enged következtetni. Nevezetesen találtak egy helyt 7 ilyen, melyek egymástól 1·5 m.-nyi távolságban voltak elhelyezve, s mind egyenlő mélységben merültek föl. A tűzhelyek 3 m. szélesek és 4—4·5 m. hosszúak voltak. A hamuréteg 0·5 m. vastag volt. A tűzhelyek környékén volt a legtöbb tárgy. Eltekintve a tömördek konyhahulladéktól, mely főleg állati csontokból s néhol

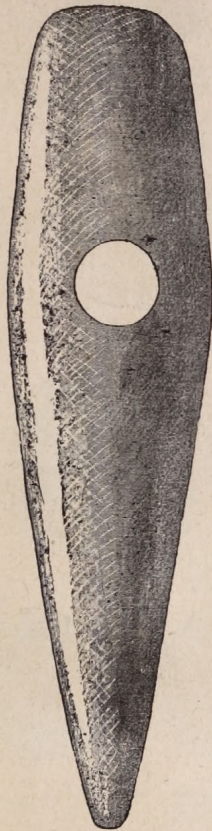

II. ábra.

0·05 m. vastagságú réteget képező halpikkelyből állott, fordultak elő kő- és szarvasagancs-eszközök; tűzkő- és kovaszilánk-töredékek, néha egyes rakásokban 10—20 db.; hálósúlyok. Ez utóbbiak felette nagy mennyiségben s igen sokféle alakban. Megjegyzendő, hogy kő- és egyéb tárgyak az egész kavicsos sárga agyagrétegben szórványosan voltak találhatóak. A másik réteg, melynek anyaga tiszta sárga agyagból áll, szintén szolgáltatott tárgyakat. Ez a z—y közti helyen aknáztatott ki. Ezen réteg nem taláztatott eredeti állapotban, mert több helyen fel volt bolygatva. Ebben is voltak tűzhelyek, de csekélyebb számmal, s néha 10—15 m. vagy 10—30 m.-nyi távolságban egymástól s ezeken a szén- és hamuréteg igen vékony volt; környékükön csontokból állott konyhahulladékok fordultak elő. Itt

6.

2.

8.

9.

11.

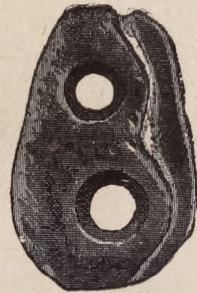
10.

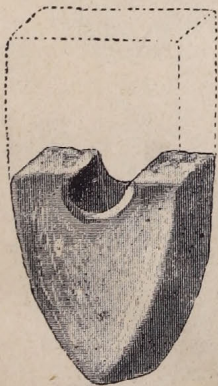
1.

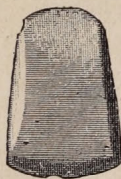
7.

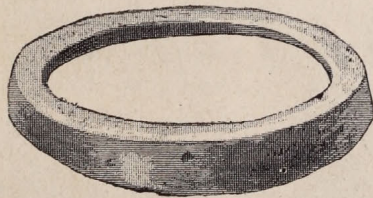
13.

3.

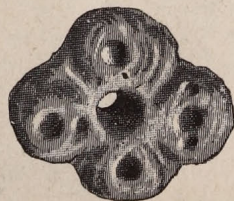
4.

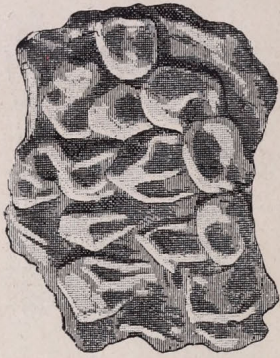
12.

5.

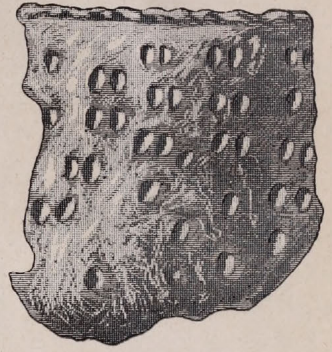
14.

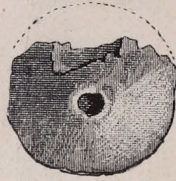
25.

18.

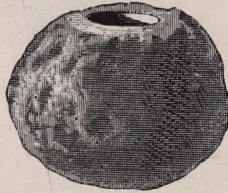
26.

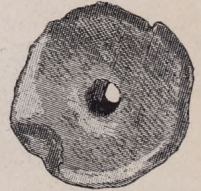
24.

15.

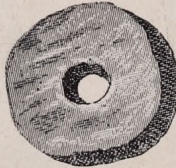
16.

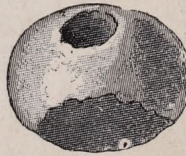
20.

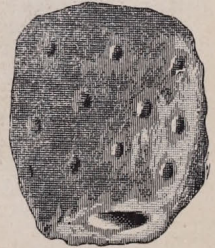
21.

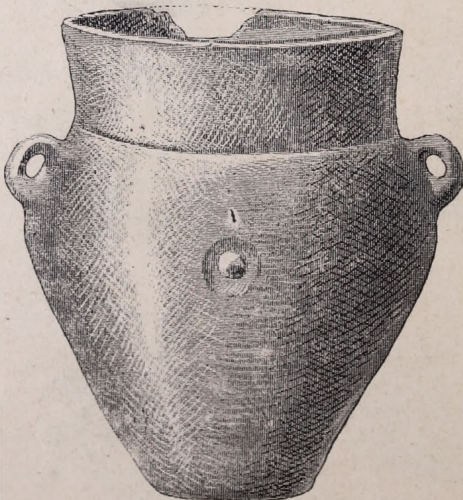
22.

23.

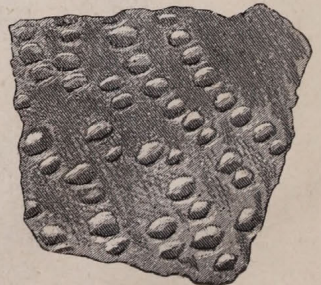
17.

28.

19.

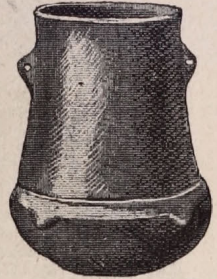
27.

33.

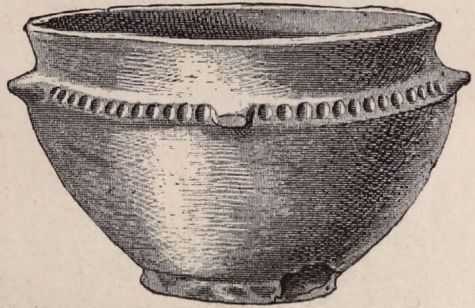
31.

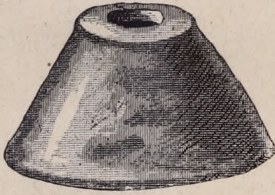
32.

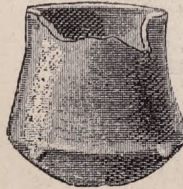
34.

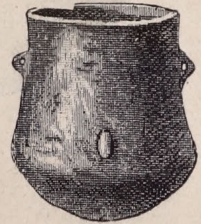
36.

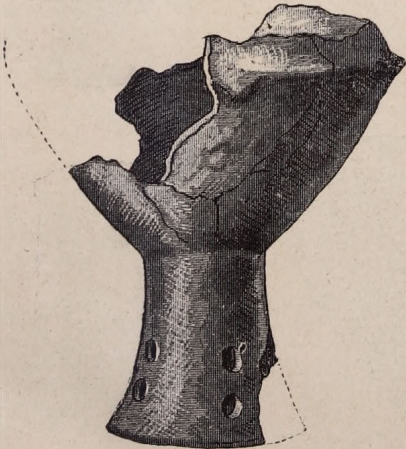
35.

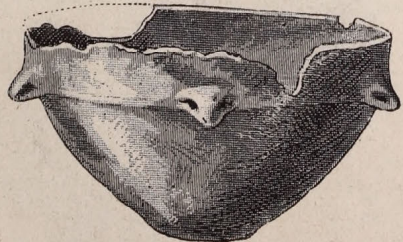
29.

30.

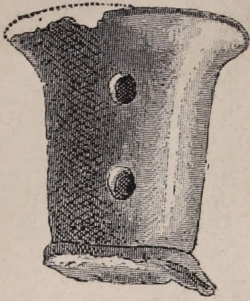

39.

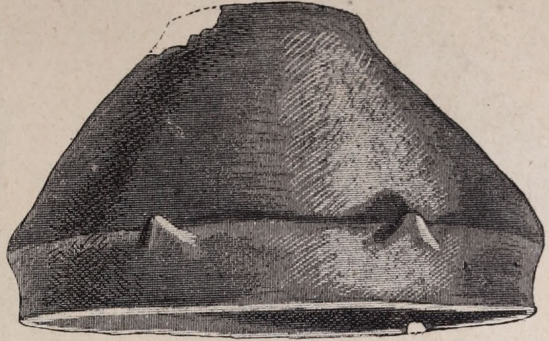

37.

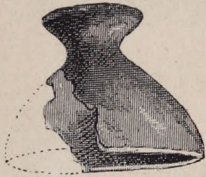
40 b.

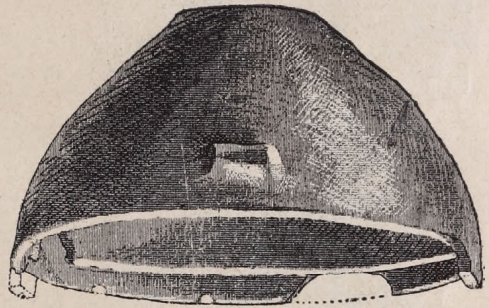
40 a.

44.

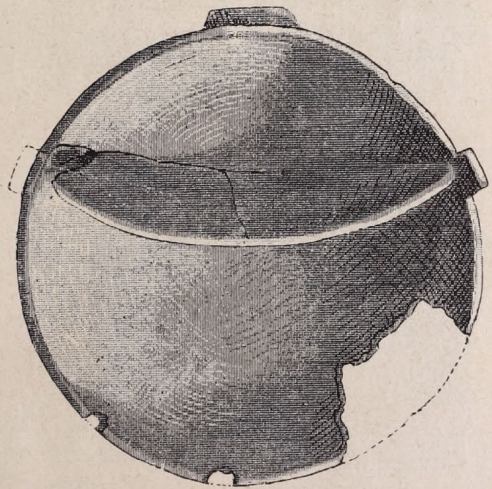
38 b.

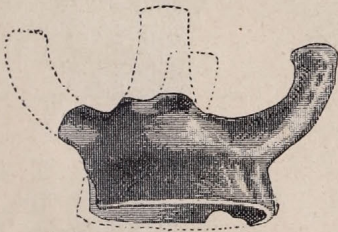
43.

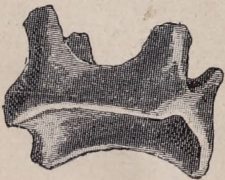
38 a.

42.

41.

igen nagy mennyiségű edénydarabot, sőt egész edényeket is találtak. Ez edénytöredékek néha 0·04—0·05 m. vastag falra engedtek következtetni és ritkán mutattak czifrázatot. Kőtárgy ritkán fordult elő. De találtak a tűzhelyeknél kézi malmokat, melyek egy homorú, vályúalakú alsó és egy golyóalakú morzsoló, felső részből állottak. A két alsó rétegből előkerült prae-historicus régiségek közül néhányat rajzban közlünk. Kőtárgy kbl. 50 db. gyűjtetett össze, köztük 33 db. tűzkő-, obsidian szilánk és töredék; a többi csiszolt tárgy volt. Ezen csoportból első helyen említendő egy 0·046 m. hosszú, hengeralakú ép nephrit (?) vésőcske (1. sz.) A csiszolt eszközök anyaga túlnyomóan serpentín, de van néhány mészkőből készült darab is. Képben közlünk egy karcsú kalapácsot (2. sz.), mely azonban azóta elveszett; egy serpentín-kalapács felét (3. sz.), melynek vastagsága 0·05 m. volt; egy lapos vésőt mészkőből, 0·06 m. hosszú (4. sz.); egy átfúrt serpentín-golyót, melynek átmérője 0·04 m. (5. sz.); egy 0·09 m. hosszú és 0·05 m. vastag törőkövet kvarcból (6. sz.). Csonttárgy kevés volt; szarvas-agancseszköz is csekély számmal. Wagner ezekből csak kbl. egy tuczatot gyűjtött. Többnyire rózsás részek, melyek vágási nyomokat mutattak. Ezek közül megemlítendő a 7. sz. alatt lerajzolt, de azóta elveszett tárgy; egy szigony agancsból (8. sz.), mely 0·31 m. hosszú, de három darabra tört, midőn napfényre került, különben hiánytalan, pompás darab; egy vastag tűnek 0·12 m. hosszú töredéke (9. sz.); egy finomabbnak 0·054 m. hosszú töredéke (10. sz.); egy 0·11 m. hosszú simító-csont (?) töredéke (11. sz.); egy, agancsból készült csáklya (?) és két csiszolt agancsvég, melyeket szűrő fegyverül használhattak. Volt egy strongylus-kagyló héjából készült karperecz is (12. sz.), melynek belső átmérője 0·048 m. volt. Agyagtárgyak a legnagyobb számmal voltak képviselve. A legtöbb a sárga agyag alsó részeiben fordult elő. A legalsó rétegben talált hálósúlyok közül bemutatunk ötöt (13., 14., 15., 16. és 17. sz.); nagyság $\frac{1}{3}$. Gyakoriak a golyók, nagy gyöngyök és korongok is (18., 19., 20., 21., 22., 23. és 24. sz.). Az edények közül csak a kisebbeket lehetett megmenteni. A nagyobbak $\frac{1}{2}$ hl.-nél többet tartalmazhattak; a falak vastagsága 0·02—0·03 m.; czifrázatuk pedig vagy benyomott pontok, vagy reá ragasztott krajczár nagyságú agyagfojtások (25—27. sz.). A legnagyobb ép darab urna alakú és 0·24 m. magas (28. sz.). A tűzhelynél találtatott egy rakáson 6 mozsáralakú, feketés színű, fényesre simított edény, melyek korong nélkül

készítvék, 0·08—0·15 m. magasak. Ötnek rajza 29—33. sz. alatt látható. A 34. sz. ugyanolyan jellegű füles bögre, magassága 0·064 m. A 35. számú kbl. 0·1 m. magas tölcésérialakú, vastagfalú edény volt. A 36. és 37. sz. alatt 0·08 és 0·07 m. magas fényesre simított tálat láthatni. Ritkábbak a 38. sz. a. b.-hez hasonló edények, melyek egymás melletti két osztályból állanak. Példányunk 0·11 m. magas, felső átmérője 0·25 m. Talpesöves edény kettő került elő. A 39. számú 0·22 m. magas, a 40. a. b. számú pedig 0·26 m. Továbbá találtak lábas edényeket is. A 41. számú hasonlít a mai egyosztályú sőtartókhoz; magassága 0·035 m., hossza 0·06 m. A 42. számú már nagyobb volt; alakja rekonstruálható; magassága 0·095 m. Ugyanilyen nagyobbtól származik a 43. sz. a. bemutatott 0·065 m. magas töredék is. Végre említendő egy 0·06 m. magas sérült serleg (44. sz.) és egy agyagkanál töredéke. Ugyanazon rétegben fordult elő egy bronz lándzsacsúcs vagy törpenge (analogiák: Hampel J.: A bronzkor, I. kt., XVIII. tábl., 1. ábra) töredéke is, melynek hossza 0·08 m.; alsó része a tönél lévő két szöglyuknál letörött (Milleker B.: Szerbkeresztúri őstelep. Arch. Ért. U. F., XIII., 300—308.).

Szerb-Nagy-Szent-Miklós (Toront. vm.; n.-szt.-miklósi j.). Az itteni téglagyár-részvénytársaság telepén földkihányás alkalmával több sírra bukkantak, melyekben régiségeket találtak. A lelt tárgyak közt van egy igen szép arany gyűrű, melyért Székely Ferencz 15 frtot adott a munkásoknak; a gyűrű aranya azonban megéri az 50 frtot is. Találtak ezenkívül még 3 nyakfűzőt gyöngyökből, 12 db. deréköv-csatot, részben ezüsből, 9 drb gyöngyfélét és egy csontfigurát. A régiségek Hadrian császár idejéből valók, ki a II. században uralkodott. Erre vall legalább a tárgyak közt volt ezüst érem, melyen Hadrianus neve tisztán olvasható. A tárgyakat a belügyminiszterium útján a vármegye alispánja küldte meg a budapesti nemzeti muzeumnak (Budapesti Hírlap, 1895. febr. 24.).

Margitta (Toront. vm.; bánlaki j.). 1894. tavasszal Tia Szvura, margittai lakos, a maga földjén 0·8—0·9 m.-nyi mélységben egy, a vattinai hamvedrekhez hasonló urnát lelt, mely azonban szétzúzatott. (Saját jegyzeteim.)

Padé (Toront. vm.; kikindai j.). 1893 második felében a budapesti nemzeti muzeum innen egy sírleletet szerzett, mely építkezés alkalmával került elé. Két korongos bronzfibula, melyeknek egyikén többféle zománcdíszítés váltakozik, továbbá

többféle calcedon, karneol és üveggyöngyöt mentettek meg. A többi tárgyat a munkások széthordták és azok kárba veszték; a mi megmaradt, egészében s egyes idomaiban oly jellemző, hogy becses adalékul szolgál azon rokon leletek gazdag sorához, melyek az Alföldről ismeretes s ott a római korban dívó kultúrát jellemzik. Szakasztott oly zománchos fibula tűnik szemünkbe Pokorny Szarvasvidéki gyűjteményében (Arch. Ért., U. F., XIII, 450, 452.).

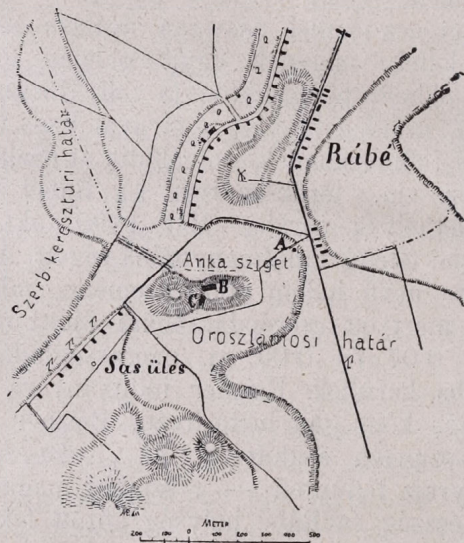
Paulis (Tem. vm.; verseczi j.). 1877 körül az itteni „Rét“-ben, a versecz-paulisi csatorna ásatása alkalmával egy bronzesákányt letek, melynek egyik oldalán függőleges élű pengéje, másik oldalán pedig korongja volt. Hossza kbl. 0·25 m. Oszuczky József, munkafelügyelő, e tárgyat Vass István, Temes-Bega-szabályozási főmérnöknek szolgáltatatta át (Saját jegyzeteim).

Rábé (Tor. vm.; török-kanizsai j.). Rábét Reizner János vezette be a lelethelyek sorába. Már 1890. okt. 21-én megfordult itt az itteni leletek tanulmányozása végett. Akkor mindjárt az „Anka-sziget“ nevű halom ötlött szemébe, mint átkutatásra érdemes hely, mert ott eserépdarabokat látott és 2 ibriket is kapott, melyek 0·07 és 0·09 m. magasságúak, s a szegedi városi muzeumba kerültek. Reizner indítványára Szeged város tanácsa az ásatás költségeit biztosítván, Reizner 1891. márcz. 23-án az Anka-szigeten ásatott is. Az „Anka-sziget“ — mint a mellékelt helyrajz feltünteti — a szintén magaslatokon fekvő „sas-ülés“ kertészség és Rábé helység között fekszik. A sziget körüli mélyedés „kis tengerhajlat“ nevet visel. Ezen érszerű laposos és korábban vízállásos helynek észak felé, Kübekháza alá nyúló egyik ága ma is Pogány-ér nevet visel, mi különbözik az ugyanezen tájékon lévő Pogány-ér nevű másik lapostól.

Az Anka-sziget, mint a vázrajzon is látható, két halomszerű magaslat, s a két halom között egy nyeregszerű hajlat van. Az Anka nyugati része magasabb mint a keleti rész. Az ásatás ez utóbbi helyen történt, mit a térképen a B betűvel jelölt hely tüntet fel. Lévay Rafael gazdának északról Lévay Albert, keletről Lévay Lipót, délről Kovács Ignác és nyugatról Popity János gazdák telkeitől környékezett mintegy 15 m. széles és mintegy 74 m. hosszú szőlőföldén folyt a munka olyformán, hogy a nyugati részen, a nyereg leglaposabb táján mintegy 15 m.-nyi, a tulajdonos által már megforgatott terület érintetlenül hagyatott, s az ásatás a halom emelkedőbb részei felé, vagyis keletnek irányítva folytatott. A termő réteg eltakarítása után 0·5—0·6 m.-nyire már látni lehetett, hogy hol van a talaj forgatva, s

hol nem lett az még megásva. Csak ez utóbbi pontokon történt azután a mélyebbre ásás, s csak az ily helyeken vizsgálta Reizner azt a körülményt, hogy sírhely-e, avagy faültetés alkalmából ásott gödör nyoma-e az?

Minél jobban haladtak a munkálattal a halom ormozata felé s illetőleg keleti irányban, annál jobban maradoztak el az eleven földben a sírgödröknek látszó nyomok; miért is tisztában

áll: hogy a temetkezések nem a halom tetején, hanem annak lejtős oldalán történtek.

Az 0.5—0.6 m. mélyen feltárt és feltisztogatott terület egyes részein tovább ásatva, az északnyugati sarokban egy mély konyhatelepre bukkantak, mely esetleg észak felé Lévay Albert telkére is áthúzódik. Kiégett vastag agyagrétegek vörös morzsalékai, edénytöredékek, kagylók, állatsontok, nevezetesen tehénszarvak, szarvasagancstöredékek, lópaták, sertésagyarak igen nagy mennyiségben fordultak elő. Az agyag edénytöredékek mennyisége oly nagy volt, hogy az országút egy-egy kátyúját lehetett volna azokkal megtölteni. Az edénytöredékek feltűnő vastagsága s még inkább azoknak hajlatai és görbületei oly óriási nagyságú edényekre hagynak következtetni, hogy azok ürtartalma legalább is 1—1.5 hl-es lehetett. Volt azok közt szabadkézileg és korongon gyártott; volt díszítés nélküli és

díszített is, — ez utóbbiak egyszerű párhuzamos karcolatok, zigzágos vonaldíszek s köröm és újj benyomásos, úgyszintén bütykös díszítésűek.

Az itt talált, valamint az egyes síroknál előfordult agyagedényeknek és cseréptöredékeknek általában két jellemző vonására is lehetett ismerni. Az egyik az, hogy az edények füle, azaz fogója majdnem kivétel nélkül válúzott, miként az 1.—3. rajzok feltüntetik; a másik pedig az, hogy a nagyobb fajú edényeknek felső karimája legtöbbszörre kifelé visszahajlott és némelyiknél e perem majdnem olyan, mint a kalap-karima. Az edénytöredékek a felsőbb rétegekben korongon készülteknek látszottak, de az alsóbb rétegekben már kivétel nélkül korong nélkül készült durva, egyetlen és idomtalan cseréptöredékekre akadtak. Ezek között néha egy-egy kisebb edényke még ép állapotban volt, a melyeknek sorából a 4. és 5. sz. rajzokon feltüntetett kis bögre, mely 0.07 m. magas és egy szűrő csésze, mely 0.055 m. magas, mutatatik be. Ennek az érdekes szűrő csészének a fogantyuja is válúzott, a széle pedig lehajlott.

A konyhahulladék-telepen még mélyebbre hatolva, az égetett agyageszközökön és szereken túl csont- és kő-tárgyak is előfordultak. Az előbbieket közül a sajtáságos formájú hálósúlyokat (9. ábra), agyag kúpokat (8. a. b. sz. ábra), átfúrt orsó lemezeket (10.—12. sz. ábra) és egy csinos orsó gombot (13. sz.) említjük fel; az utóbbiak közül pedig a szarvasagancsból készült átfúrt kalapácsokat, fúrókat (6., 7. és 14.—17. sz.), valamint a kőbaltákat és vésőket soroljuk elő. A balták többnyire serpentinből valók, de valamennyi ketté van törve a lyuknál, úgy hogy csak vagy az ütő, vagy a vágó részük maradt meg (18.—23. sz.). Még egy nagyobb kötöredék is fordult elő, mely hihetőleg kör alakú lapos aljánál fogva örlőkő lehetett.

A konyhatelep tökéletes felkutatása után az egyes sírhelyek feltárására került a sor. Ilyen összesen 5 volt, mert a többi sírhelynek látszó forgatott föld fagödörnek bizonyult. Ezekben is voltak agyagedénytöredékek, sőt egyik-másikban egy-egy kisebb, két füllel bíró ép edényke is akadt (24. ábra), de ezek Reizner szerint valószínűleg a fák ültetése alkalmával kerültek a gödrökbe. Mind az 5 sírgödör azonban már megbolygatott állapotban volt. A minden rendszer nélküli sírgödörök helyén valamikor faültetés alkalmával fagödöröket ástak, s ez alkalommal a csontvázak és a sírok tartalma össze-vissza hányatott. Mert valamennyi sírban az a nélkül is felettébb

korhadtt csontok és koponyák összezúzva és részben rendszer-
telenül rakásra hányva voltak. A sírok mélysége 0·8—1 m.
között változott. Itt is temérdek agyag edénytöredék fordult elő.
Az egyik sírban egy óriási edény tele volt száraz halpikkelyekkel.
Egy-egy kisebb agyagedény a sírokban is ép vagy fél ép
állapotban találtatott, de ezen felül az egyik sírból egy 0·075 m.
magas és 0·04 m. széles átfúrt serpentin kőbalta került elő,
melynek éle már egészen elkopott. Az egyik munkásnak ügyetlen-
sége következtében ez az ép balta is széthasadt (29. sz.).

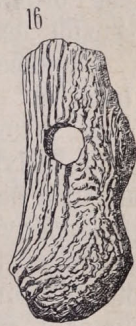
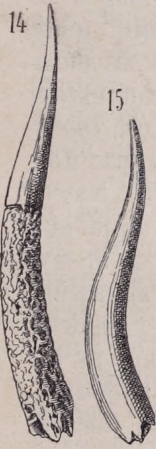
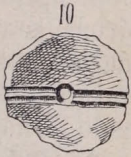
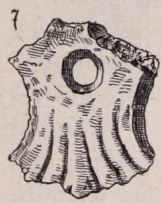
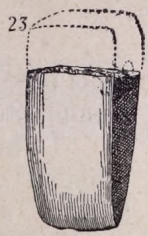
De mint feltűnő és jellemző dolog kiemelendő, hogy mind-
egyik sírban ovalis alakú, durva művű, lapos egy-egy tányérka
fordult elő, melyeknek egyik szélén egy kis fogantyú látható.
Ezeknek hosszúsága 0·19—0·24 m., szélessége 0·07—0·11 m.
között változik (25—28. sz.). Ezen sajátságos alakú edények
célját kitalálni nagyon bajos. Az egyikben látszik, hogy az
rendkívül el van égve, gyakran lehetett tűz és parázs fölött.
Ezt a körülményt egybevetve a halpikkelyekkel s az edények
sajátságos alakjával, azt gyanította Reizner, hogy ezek a kisebb
halaknak (kárász, keszeg, süllő stb.) parázson való megsütésére
és megpirítására szolgálhattak. A felsorolt tárgyakon kívül a
sírokban semmi más — bronz- vagy vastárgy — elő nem
fordult. Az ásatás a telep keleti részén, illetőleg az ormozat
magaslatán egészen meddőnek bizonyult (Reizner János: A rábéli
leletekről. Arch. Ért., U. F., XI, 46, 47; s ugyanaz: A rábéli
ásatások; u. o. 206—209.).

Resicza (Kr.-Ször. vm.; resiczai j.). A „Sztavilla“ kül-
telkei által félkörben körülvevett hegyháton az erdő felé vivő úton
Halaváts Gyula, m. k. osztály-geolog, 1893. nyarán egy, a
fúróluknál ketté törött kőbaltának éle felőli felét találta, melyet
Bene Géza bányagondnoknak ajándékozott. (Halaváts szíves
közlése.)

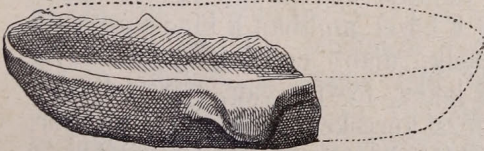
Saágh (Tem. vm.; központi j.). Innen 1894-ben Wald-
berg Károly egy urnát ajándékozott a délmagyarországi mu-
zeumnak. (Tört. és rég. Ért., U. F., X, 111.).

Temes-Strázsa (Tem. vm.; fehértemplomi j.). 1857-ben
a vasút építtetése alkalmával a hegyoldalba bevágást tettek.
Ekkor több hamvveder mellett több körte alakú gödörre buk-
kantak, melyeknek oldalfalai kiégetve voltak. Tartalmuk be-
iszapolt föld volt, melyben elszenesedett gabona maradványát
konstatálták. (Mitth. d. C.—C., 1867, LXII.).

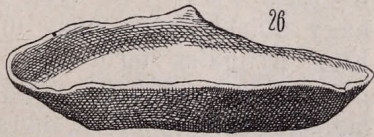
Német-Sztamora (Tem. vm.; verseczi j.). 1882-ben
Frohs József rétvén árkot húztak, mely alkalommal 2, két nagy

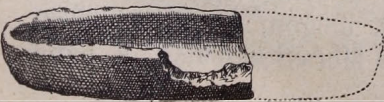
28

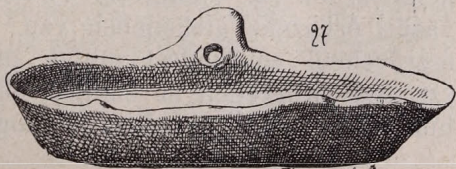
26

25

27

füllel ellátott agyagurnát leltek, melyek a vattinai hamvvedrekhez hasonlítottak. (Saját jegyzeteim).

Temesvár (Sz. k. város). 1876. márczius 15-én a „vadász-erdőben“, Sztanizlav Simon főerdész házi kertjében rigolázás közben a munkások egy bronzöntő-műhely maradványaira akadtak. Ezen leletből került a temesvári muzeumba: 3 kardpengetőredék (1 tö- és 2 pengedarab); 1 tokos véső fele, két darabban; 5 sarlótöredék; 1 késtöredék (vonaldíszes); 1 tömör karperecz, ép; 1 tömör karperecz töredéke; 3 üres karperecz-töredék (ékitett); 1 fűrészlemez, két darabban; 5 sodronytöredék; 3 csüngődísz-töredék, vonaldíszes bronzpléhből, mely lemetszett kuppá van összehajlítva; 2 öntörög. Összesen 28 darab. (Saját jegyzeteim; v. ö. „Tört. és rég. Ért.“, II, 104, 105, hol a lelettárgyak tévesen vannak leírva).

Vattina (Tem. vm.; verseczi j.). 1893. április hó 13-án Perjéssy Lajos, verseczi főreáliskolai tanárnál praehistoricus régiségeket látván, melyek Vattináról származtak, ide még u. a. évi május 23-án és azután még többször kirándultam, mely alkalommal Vattina határában, az ottani vasúti őrház- és megállóhelytől keletre, közvetlen a Verseczről jövő kocsút északi oldala mellett és ennek hosszában tekintélyes bronzkori telep-maradványokra akadtam. Vattina egy Versecztől északra, kbl. 12 km.-nyire fekvő kis szerb falu, mely a verseczi „Nagy-Rét“-nek nevezett mocsár északi szélén terül el. Talaja sok helyt csak 0·04—0·1 m. humus, mely alatt néhol 2 m.-nyi vastag homok és kavics van. Ezen homokot több helyt aknázzák, még a helységben magában is, hol sok háztelken nagy gödrök láthatók. Ezekben gyakran leltek őskori agyagedényeket és hír szerint egyéb tárgyakat is, de ezek majdnem mind elkallódtak, mivel nem volt, ki irántuk érdeklődött volna. Többet találtak a falun kívül, a fent leírt helyen, hol a homokot üzletszerűen aknázzák és a honnan azt nagy mennyiségben messzire szállítják. Körülbelül 300 lépésnyire a vasúttól keletre van egy elhagyott nagy homokbánya, mely még a közel multban a kincstáré volt. Ettől nyugatra terül egy másik, újabb eredetű homokbánya, mely Szimics Mihály, vattinai lakos, földjén van, mire folytatlagosan Naschitz János, moraviczai kereskedő, s ezután Haslinger, német-sztamorai földmivelő földje következik, mely utóbbi a vasúti őrháznak átellenében van. A talaj az út hosszában alig észrevehető emelkedést mutat, mely a „Nagy-Rét“-nek északi szegélye. Közvetlen az említett földek mögött, északi irányban, húzódik a keletről nyugatra folydogáló Moravicza-patak. E patak

túlsó jobbszélén, közvetlenül a vasúti töltés keleti szélé mellett, emelkedik fel 6 m.-nyire egy hatalmas tumulus. Ezen halmot Bogics Vazul, vattinai kereskedő, 1856-ban a vasút építtetése alkalmával, mint ezt a nyomok még ma is bizonyítják, a tetején 2 m. mélységre megásatta, homokra kutatván. Kitűnt azonban, hogy a halom fekete földből áll s nem geológiai képződmény, hanem emberi kéz alkotása. A kutatás alkalmával tárgyakra ugyan nem akadtak, mint ezt Bogics mondja, de lehetséges, hogy ha sírhalommal van dolgunk, a sír, mely fölé e halom felhánytatott, mélyebben van, mint a mennyre akkor lehatoltak. A halomtól nyugatra, a vasúti töltésen túl, a helység lévén, melyben, mint említve volt, szintén leletek fordultak elő, a halomnak összeköttetése a teleppel nyilvánvalónak látszik. — Azért lehetséges az is, hogy az azon rendeltetéssel bírt, hogy a közelében elterülő telepnek ör- és kémőhelye legyen. A Verseczről jövő kocsú mellett, az elhagyott volt kincstári homokbányában, láttam az első cserepeket s onnan követhetem a nyomokat az új homokbányában és a Naschitz- és Haslinger-féle szántóföldeken végig. A Naschitz-féle szántóföldön a nyomok északra egészen a patakig terjednek. Kirándulásaim alkalmával az új homokbányát vettem tüzetes vizsgálat alá. Ez, mint már említém, Szimics Mihály földjén, a kocsúút északi szélén terül el. Hossza kbl. 120 m., szélessége kbl. 10 m. Jelenlegi bérlői az említett Bogics Vazul és Oszuczky József, vattinai lakosok, kik azt már 1888 óta aknázzák. A gödör a síkságon lévén, a fekete, igen laza termőföld rétegének vastagsága itt 0·5—0·8 m.; alatta következik a homok. A telep nyomait a humus és a homok érintkezési vonala felett 0·1—0·3 m.-nyire konstatáltam. Láttam ott vízszintes irányú 0·05—0·06 m. vastag, többnyire vörösre égetett tűzhelyeket, melyeknél cserépedények töredékeit, csontokat, halcsigolyákat és pataki kagylóhéjakat találtam. Ott leltem egy tűzkő-késpenge 0·04 m.-hosszú töredékét s egy kézi malom maradványait is, mely egy bazaltból készült homorú alsó darabból és kvarcból készült 0·09—0·1 m. átmérőjű, golyó alakú morzsolókőből állottak. Ott találtatott végre egy bronz tör (?) s egy 0·3 m. hosszú, korongos fejű bronztű, melynek nyaka köré párhuzamosan bekarcsolt vonalak futnak. Az előbbi Oszuczky birtokában volt, de elveszett; a másikat jelenleg a verseczi városi muzeum őrzi. A cserépedények túlnyomóan nagyobbak lehetnek és díszítetlenek; égetésük többnyire jó volt. Valamennyien szabad kézzel vannak készítve. Október 1-én adtak át egy orsó-gombot is agyagból, melyek szintén a gödörben találtattak;

színük fekete. A tűzhelyek között fordulnak elő a sírok is, miből kitetszik, hogy itt külön elhelyezett rendszeres temető nem volt. A sírok majdnem kivétel nélkül urnasírok; csontváz-sír eddig csak egy konstatáltatott. Az urnasírok 0·5—0·7 m. mélyek voltak, s a felső rétegben, a fekete termőföldben fordultak elő. A mennyire lehetséges volt kitudni, találtak 1892-ben 15—20 hamvvedret, melyekben föld és emberi csontrészek voltak. Ezek közül egynek töredékeit látván, leírása a következő: magassága kbl. 0·4 m., miből a nyakra 0·14 m. esik. Szájnyílásának átmérője 0·22 m. A szájszél kifelé van hajlítva. A nyakon négy, egymásnak átellenében szimetrikusan elhelyezett 3—3 kis csücsök által képezett függőleges sor volt látható. Ezen czifrázat felett és alatt pontozott vonalak futottak a nyak köré. A kihasasodáson két, egymásnak átellenében álló fül volt. A fal vastagsága 0·008—0·01 m.; színe barnásfekete. 1893. október 5-én letek a gödör északnyugati sarkában, hol a humusréteg valamivel vastagabb, 1 m.-nyi mélységben egy sírt, mely nagy urnából és egy melléje tett kis edényből állott. Az urna magassága 0·42 m., melyből a nyaké 0·16 m. A szájnnyílás átmérője 0·145 m., a hasé 0·28 m., a talpé pedig 0·08 m. A szájszél 0·03 m.-nyire van kihajlítva. A kihasasodáson van 4 szimetrikusan egymásnak átellenében elhelyezett kis fül, melyből azonban kettő letörtött. A nyak körül párhuzamos kettős vonal húzódik. A kihasasodás felső részén függőleges és pontozott kettős vonalokból álló bekarczott czifrázat van, mely 4, a nyak alatt álló apró csücsökkel áll összeköttetésben. A fal vastagsága 0·008 m. Az edény 0·08—0·09 m. magas lehetett. Csak a hasa és a talpa van meg. Csücsökkel és vonalokkal van egyszerűen díszítve. Színe feketés. Ugyanazon hó 7-én szedtek ki szemem láttára egy másik urnát. Ennek szebb alakja volt; állapota is jobb. Szájszélét a kiásásnál törték le. Színe feketés. Méretei a következők: magassága 0·29 m., melyből 0·11 m. a nyakra esik. A szájnnyílás átmérője 0·13 m., a hasé 0·20 m. és a talpé 0·08 m. A fal vastagsága 0·005 m. A gömbölyű kihasasodás felső részén 4, egymásnak átellenében elhelyezett csücsök van; a nyak tövén két fül. A nyakon és a kihasasodás felső felén függőleges kettős pontozott vonalak vannak alkalmazva. Ezen utóbbi két urnát a délmagyarországi muzeum szerezte meg. Az említett napon még 3 más urnát letek. Egy közülök Oszuczky birtokába jött; ezt nem láttam; később összetörték. A többi kettő közül az egyik alakja és díszítése által érdekes. Magassága 0·29 m., miből 0·08 m. a függőleges, henger alakú nyakra

esik. A talp átmérője 0·09 m., a hasé 0·22 m., a száj-, illetőleg a nyaké 0·13 m. A nyak alján van két fül. A hason két fül és két csücsök, melyek fölött 4 kisebb csücsök van. A nyak körül vonul egy széles, szép, egyenes párhuzamos vonalak-, pontsorok- és kis félkörökből álló czifrázat-sáv. Az urna szájában volt egy csinos, 0·01 m. magas és 0·18 m. szájátmérőjű tál elhelyezve, mely krétabetétes félkörök-, körök- és egyenes párhuzamos vonalakkal van díszítve. A 0·02 m. magas nyakon 2 apró fül is van. Ezen tálban megint egy 0·08 m. magas, füles bögre volt, melynek hasán dudorok vannak. Ezen sír edényeinek épsége és csinossága feltűnik. Az urna Rittinger Ede, verseczi terményárús birtokában van, a tálat a füles bögrével a verseczi városi muzeum őrzi. A másik sír is úgy volt elrendelve. Az urna, melynek szája le van törve, kbl. 0·4 m. magas. A talp átmérője 0·08 m., a hasé 0·28 m., a nyaké 0·13 m. A hason 4 fül és a nyak alján 4 csücsök van. Egyéb díszítése nincsen. A szájbán tál volt, mely nagyságra, alakra és czifrázatra az előbbihez hasonlít. Azonkívül volt két 0·07 és 0·08 m. magas füles bögre, melyből egy a tálban, a másik pedig az urna mellett állott. Október 10-én ismét egy urnasírra bukkantak. Ez állott egy urnából, szájában tállal és kis bögrével, mely utóbbi az urna mellett állott. Az urna 0·34 m. magas, miből 0·12 m. a nyakra esik. A talp átmérője 0·09, a hasé 0·24, a szájé 0·14 m. A szájszél ki van hajlítva; a hason 4 kis fül van. Díszítése nincsen. Alakja azonban csinos és anyaga is jobb. Színe feketés. A két utóbbi urnasírból származó maradványok a verseczi muzeumba szereztettek meg. Érdekes a csontváz, mely a gödörben 1892-ben fedeztetett fel. Az emberi csontváz a nála talált, elkorhadt fadarabok után ítélve: fakoporsóban feküdhett. Iránya délnyugati volt; az arcz kelet felé nézett. A csontváz mellett volt egy kard és egy csákány bronzból és egy agyagedény. A bronzkard, mely jelenleg e sorok írójának adománya folytán a verseczi muzeumban van, ép és meglehetősen jó fentartású. Csak az élei csorbák. Markolata csont- vagy fából lehetett és hiányzik. A tárgy hossza 0·57 m.; a markolattól 0·045 m., a pengéé 0·525 m. A markolattöben 4 db. 0·014—0·018 m. hosszú, erősítésre szolgáló akla van. A penge alsó harmadában valamivel keskenyebb, mint a közepén. A penge szélessége 0·015 m.-nyire a tőtől 0·031 m., 0·195 m.-nyire a tőtől pedig 0·034 m. A tő legnagyobb szélessége 0·045 m. Czifrázata vagy gerincze nincsen; patinája szép zöldes. A csákánynak hossza 0·1 m. Egyik oldalán függőleges élű

pengéje, másikán kis, tüskés korongja van. Vastag karimájú rövid nyéltokjának átmérője 0·015 m. A korong átmérője 0·015 m. Görbe tengelyű élének szélessége 0·018 m. Czifrázata ninesen és öntése is hiányos. Nagysága után ítélve inkább jelvény volt, mint fegyver. Ezt is a verseczi muzeum birja. Ezen mellékletek után ítélve, a sír egy harczosnak földi maradványait takarta. A harmadik tárgy, az edény: füles bögre, czifrázatos, de füle le van törve. Színe: szürkés-fekete. Magassága 0·11 m., miből az aljra és kihasasodásra 0·065 m., a nyakra pedig 0·045 m. esik. A talp átmérője 0·034 m., a szájnnyílásé 0·07 m. A kihasasodáson 3 helyt symetriailag elhelyezett 1—1 csücsök van. A czifrázat bekarczott vonások- és pontsorokból áll, s pedig fut a nyak körül egy párhuzamos czik-czakos vonal, alatta egyenes vonal és pontsor. A kihasasodáson egyenes vonal és pontsor. A kihasasodáson vannak ezenkívül még 0·01—0·01 m.-nyi távolságban egymástól 0·03 m. hosszú függőleges kettős húzások is alkalmazva. A vasúti ör elbeszélése szerint letek az ő kertjében is, mely a fent elősorolt földekkel egyenlő irányban a vasúti töltés nyugati oldalán és a patak balpartjához közel fekszik, nem régen 3 nagy hamvvedret, melyekben föld és emberi csontok voltak. A helység, mely szintén a vasúti töltés nyugati oldalán terül el, de a tumulussal együtt a patak jobb partján fekszik, házaival szintén a domborulaton van elhelyezve. Itt is homok lévén az altalaj, ezen homokot majdnem minden házban aknázzák, mely alkalommal — mint már említettem — urnákat és edényeket találnak. Így letek 1888-ban Ilg Sixtus udvarában egy hamvvedret, melynek magassága 0·36 m. volt, miből 0·18 m. a nyakra és ugyanannyi a kihasasodásra esik. A talp átmérője 0·1 m., a hasé 0·3 m., a szájnnyílásé pedig 0·17 m. Az edény falának vastagsága 0·009 m. A szájszél vízszintesen le van hajlítva s 0·03 m. széles karimát képez. A kihasasodáson 4 db. symetriailag elhelyezett 0·04 m. hosszú, 0·01 m.-nyire kiálló duzzadék van, melyek fölött ugyanannyi kis, 0·01 m. magas, hegyes csücsök látható. A nyak felső részén van 3 bemélyített, párhuzamos vízszintes vonal s ezek felett egy nagy czik-czakos vonal. Az edény jól van égetve; anyaga közepszerű és színe vörhenyeges-szürkés. A szájnnyílás fele le van törve, különben jó fentartású. Ezen darab Csapó Géza verseczi főszolgabíró tulajdonába ment át, ki azt a verseczi muzeumnak ajándékozta. Javulov Mita kertjében 3 urnát letek, melyből egyet a délmagyarországi muzeum szerzett meg. Ez hasonló az előbbihez. Magassága 0·35 m. lehetett. A szájnnyílás

van törve. A csonka urna jelenleg 0 32 m. magas. Ebből a magasság a nyakig 0 19 m. A hasnak átmérője 0 27 m. A kihasasodáson 4 hosszúkás duzzadék és ugyanannyi hegyes csücsök van, melyek fölött, a nyak alatt, még 3 hegyes csücsök van elhelyezve. Ezen két urna alakja élénken emlékeztet a soproni hallstadtkori urnákéra. Radu Riszta háztelkén is akadtak edényekre. Patzner István, a „dél. tört. és rég. muzeum-társulat“ főtitkára általam a vattinai telepre figyelmessé tétetvén, a nevezett társulatnak szept. 28-án tartott választmányi ülésén indítványt terjesztett be, hogy Vattinán próbaásatást rendeztessék, mi okt. 4-én Patzner vezetése alatt és e sorok írója segédkezése mellett meg is történt. Az ásatás a Naschitz János-féle szántóföldön a verseczi út mellett elterülő 1500—2000 m²-re terjedő részen történt, hol 5 helyt összesen kbl. 22 m²-nyi területet felásattunk 0 7—0 12 m. nyi mélységre. Csak a homokig mentünk le, mert abban már nem lertünk nyomokat. Az első 4 gödörben urna- és egyéb edénytöredékeket, két tűzhely maradványait, ezeken különböző állatesontokat, kagylóhéjakat találtunk; a csontok közt egyetlen egy volt, melyen némi megmunkálás nyomai láthatók. Ugyane gödrökből került elő egy serpentin kalapács töredéke, a nyélluknál eltörve, melynek vastagsága 0 04 m., szélessége pedig 0 055 m.; továbbá egy palás köszörűkő töredéke, egy kézi malom alsó vályú-alakú fele, egy kova morzsolókő töredék; találtatott végre egy töredékes agyagkanál és egy barlangi medvefog. Jelentősebb eredményt adott az 5. gödör kinyitása. Ezen helyről a következő tárgyakat nyertük: 3 db. meglehetősen ép bögre; ezek között az egyik sajtáságos alakú; egészen kis talpon (0 065 m.) áll, feljebb kiszélesedett, 11 szögletű 0 145 m. átmérőjű kihasasodással, szájnylásának átmérője 0 085 m. A másik 0 09 m. magas, igen csinos vonal-díszítéssel, mind a két füle le van törve, az egyiket azonban, mely úgynevezett „ansa lunata“, mellette találtuk. Ez és még egy kétharmad-töredék ugyanilyen edény alakra egészen hasonló azokhoz, melyek Hampel József: A bronzkor cz munkájában az I. kt. LXXXVIII. és a II. kt. CXXX. tábláján láthatók. A harmadik ez utóbbiakkal majdnem ugyanegy magasságú, de egyszerűbb készítményű. 7 db. töredékes bögre (edény-rész és fenék), továbbá 2 csésze, az egyik meglehetősen ép, az előbbiekhöz hasonló díszítéssel. Nagy mennyiségű nagyobb edényekből származó fül-, szájszél- és oldaltöredék, a bronzkort jellemző ismeretes bütykökkel, fülekkel, kidudorodásokkal, valamint bekarozolt kör-, szög- és pontdíszítésekkel. A fülek közt volt 3 „ansa lunata“-fül.

Még egy fölfedezést kell regisztrálnom. A Szimics szántó-földjén lévő gödör keleti oldalán — úgy látszik — egy lakásra akadtam. Ott ugyanis az oldalfalban, a felső humus-rétegben, 0·02 m. vastag, égetett földtapaszból álló bélésű, katlanszerű mélyedésnek átmetszetét láttam. Ezen katlan felső átmérője mintegy 1·5 m., mélysége a közepén 0·7 m. Nagyon valószínű, hogy ez lakásnak alsó része, a felső része, illetve teteje és falai talán faszerkezet volt. Fájdalom, nem volt alkalmam. ezen érdekesnek ígérkező helyet felásatni.

1894-ben kétszer s pedig április 14-én és július 18-án látogattam meg Vattinát, mely alkalmakkor ismét tárgyakat szereztem részint a délmagyarországi, részint a verseczi muzeum számára. A délmagyarországi muzeumba került Oszuczky ajándékából egy urna, mely nagyságára és szép alakjára nézve a délvidéki hamvvedrek közt első helyet foglal el. Magassága 0·43 m.; ebből esik a nyakra 0·16 m., a kihasasodás felső felére 0·10 m., alsó, a talpig érő, felére 0·17 m. A száj átmérője 0·18 m., a hasé 0·35 m. és a talpé 0·11 m. A kihasasodáson van 4 csőalakú, kis hosszúkás fül, a nyak töve alatt pedig 4 kis csücsök. A kihasasodás felső részén függőleges és a nyakon vízszintes párhuzamos vonalak képezik a díszítést. Az alak nemes. A kidolgozás gondos. Az anyag meglehetősen tiszta. Az égettetés meglehetősen jó. Színe szürkés-fekete. Állapota is jó, csak szájszélének fele van letörve. Bogics a nevezett intézetnek adta a következő dolgokat: 1 igen szép földelés csésze, 1 ilyen másiknak födele, 1 csészealj, 1 töredékes agyagkanál, melynek nyél helyett füle volt, 7 edénytöredék, fenék és fül, egy agancs-kalapács és 4 megmunkált agancs-darab.

Bogics, Oszuczky és Rittinger ajándékából a múlt évi leletekből szép collectio a verseczi muzeumba jutott. Anyagra e tárgyak négy csoportra oszthatók. Bronzból 4 db. volt. Ez 4. csüngődísz, melyek egy egyszerű 0·07 m. magas, fekete színű, szabadkézzel készített füles bögrében voltak elhelyezve s úgy látszik egy urnasír mellékletei gyanánt szerepeltek. Kettő közülök egyszerűen pléhből van összehajlítva s pedig az egyik háromszögletes lappá s a másik kúppá. A harmadik Hampel József: A bronzkor cz. munkája I. kt., LIV. tbl., 7. számához hasonló korong, melynek átmérője 0·036 m. A negyedik pedig ugyanannak 5. számához hasonlít. Ezen két alak gyakori. Az edényben volt azonkívül még egy kis, hosszúkás, lapos, átlukasztott vörös homokkődarab, mely amulett lehetett. Agyagból természetesen sokat kapott a nevezett muzeum, de csak kisebb dol-

gokat, hamvvedret nem. A legérdekesebb egy fedeles edény. minőt a temesvári muzeumnak is küldtek. Ezen edény magassága 0·15 m., miből 0·02 m. a talpra, 0·11 m. a hasra és 0·02 m. a henger alakú nyakra esik. A talp átmérője 0·06, a hasé 0·18 és a nyaké 0·045 m. A talp tehát felette kis mértékű s a kihasasodás nagyon le van lapítva. A fődél belül kúp alakú üreggel bir, 0·11 m. magas lehetett, miből 0·04 m. a henger alakú alsó részre esik, mely henger alakú, az edény nyaka erre szorosán illik. Akkor következik egy 0·01 m. vastag karima, mely négyszögletesre van alakítva; ennek négy oldala 0·09—0·10 m. közt váltakoznak. Ezután 0·04 m. magas kúp következik, melyet egy 0·01 m. csücsök koronázott. Ezen csücsök valószínűleg a fődél fogantyúját képezte, példányunkon letörött, a temesvári példányon még megvan. Edényünk meglehetősen ép, csak a talp sérült meg, a kihasasodás repedést mutat és a fedélen hiányzik a csücsök. A fedél és az edény hasának felső része vonalakkal igen csinosan van díszítve; a kihasasodáson azonkívül symetriailag elhelyezett 4, átfúrt csücsök is van. Ezen edények analogiáját a magyarhoni leletekben nem találhattam.

Kisebb edény 8 van; ezek közül csak egy ép. Ez egy 0·09 m. magas, füles pohár, keskeny, négyszögletes talppal és szélesebb kerek szájjal. Bekarcolt díszítés ékíti. Négy 0·09—0·06 m. magas, kétfülű edény, melyeknek fülei félholdasak, czifrázatosak. Egyik egyfüles is meglehetősen ép. Egy 0·07 m. magas, iszapolatlan agyagból készített edény, díszítetlen s mozsáralakú. Végre van egy kis 0·05 m. magas edényke is. Egy tál töredékei czifrázatukkal egy hasonló példányra emlékeztetnek, mely Verseczen a Cservenka nevű dülön 1888-ban találtatott. Két agyagkanál, egy töredékes, egy ép, a nyél helyett füllel; 2 fekete orsógomb; 1 agyagkorong, lyukkal közepén; 1 hengeralakú, 0·13 m. magas és 0·04 m. átmérőjű, vörösre égetett agyagtömb, melynek rendeltetését nem ismerem.

Érdekes, hogy a szarvasagancs-régiségek, melyek az előtte való években nem konstatáltattak, tavaly tömérdek mennyiségben felléptek. Azt beszélték, hogy, nem ismervén azok érdekességét és értékét, abból egy házaló zsidónak egy egész kocsival adtak el, kilóját 2 krajczárral számítva. A verseczi muzeumba kbl. 25 db került. Van köztük 3 nagy kalapács, a rózsa feletti lyukkal; 1 töredékes kétélű csákány; 1 karcu kalapács; 10 hegyezett agancsvég; 2 db. agancs, melynek hegye és töve le van metszve, minek folytán a tárgy hengeralakot nyert; s

végre több töredék, melyek a megmunkáltatás nyomait mutatják. Kőből egy, a fúróluknál ketté tört kalapács fele sorolandó fel. Végre megemlítendő az is, hogy a versecz-kubini h. é. vasút építői a homok végett Vattinán is megfordulván, ott szintén régiségeket szereztek, melyek többnyire a Károlyfalván állomásozott Munk főmérnök nejének kezeibe kerültek. Néhány edényen kívül, melyeket azonban nem láthattam, mutatott nekem Munkné két serpentineszköztöredéket, melyek Vattináról származtak. Az egyik egy gömbalakú kalapács lyukas töredéke, a másik egy hosszúkas kalapács fele, melynek fúrólukja kúpalakú.

A vattinai leletek a bronzkorból származnak. Ezt bizonyítják az agyagművesség fejlettsége, a temetkezési mód és a fémtárgyak. A keramiai tárgyak közül a nagy urnák idoma olyan, minőt a duna-almási, soroksári s egyéb bronzkori urnatemetőkből ismerünk, azokkal a jellemző bütykökkel, fülekkel és bekarcozott kör-, szög- és pontdíszítésekkel, melyeket szintén jól ismerünk. Déli vidékünkön 1888-ban a szomszéd verseczi határban, a Cservenka nevű dülön, fedeztek fel urnatemetőt (Verhandl. d. Berliner anthrop. Gesellschaft; 1891, 94—97.), melynek hamvedrei tökéletesen hasonlóak a vattinaiakhoz. Ott is letek egy kétfülű kis edényt, mely hasonlít a Naschitz-féle földön eszközölt próbaásatáson talált edényekhez, minőket különben a hatvani urnatemetőben és újabban Gerjenben is letek. A kis edényeken levő czífrázatok és az ansa lunatafülek is a bronzkorra mutatnak. A temetkezési mód összevág az említett verseczi urnatemetőben tapasztalt móddal és részben a soroksárirra is (Arch. Ért., U. F., II, 308.) emlékeztet. A nem agyagból készült eszközök közül a bronzoknak bronzkori típusuk van. A csákány eddig a Duna-Tisza-Maros-közön a ritkaságok közé tartozik. Magyarország többi részein gyakoribb (Arch. Ért., XIV., 53.). A kard idoma is közönséges; Dél-Magyarországból 1886-ban Fehértemplomról került egy hasonló példány a budapesti nemzeti muzeumba (A N. Muzeum szerzeménynaplója, 1886, 31.). A tű alakja még gyakoribb. Említésre méltó azon körülmény is, hogy a Verseczen 1888-ban felfedezett kőkorszaki őstelep kézi malom példányai anyag- és alakra nézve ötkéletesen meg-egyeznek a vattinai kézi malmokkal, a mi azt igazolja, hogy a kézi malom ezen fajtája mind a két korszakban használatban volt.

Vattina más régiségeket is szolgáltatott s pedig ott letek az ismeretes római korszakbeli esontvázsírokat is, melyek ezen a vidéken igen gyakoriak. 1893 végén láttam egy kis, korongon

készített, kékes-szürke színű fületlen edényt, melynek magassága és hasátmérője 0·05—0·05 m. lehetett. A helységben, egy udvaron, 2 ilyen edényt találtak emberi csontok kíséretében. 1894-ben kapott a verseczi muzeum egy 0·06 m. magas füles korsócskát, melynek technikája a többi hasonló edényekére vall. Töredékes, füle hiányzik. Egy csomó kis üvegpaszta-gyöngy is találtatott vele együtt. Ezen lelet előfordult a fent leírt homokgödörben, hol mint egy csontvázsír maradványa az ottani gazdag bronzkori leletek közé csak véletlenül jutott. (Milleker Bódog: A vattinai őstelep; Arch. Ért., U. F., XIV., 1—5 — és saját jegyzeteim.)

Versecz (T. j. f. város). 1894. márczius 21-én egy német gazda a „Nagy-Rét“-ben szántás közben talált egy rézcsákányt keresztbe tett két éllel, mely Neukomm Gyula ajándékából a verseczi muzeumba került. Súlya: 554 gr. Hossza: 0·22 m. Keresztül ütött nyéllyukának átmérője 0·027 m. Gyengén van patinálva. — 1892-ben szerzett meg Botta János, verseczi harangöntő, egy füles ürvésőt bronzból, mely talán még az 1888. évben előfordult nagy leletekből való. Most a verseczi muzeumban van. Hossza: 0·125 m., nyílásának átmérői 0·032 és 0·028 m. Karimája kidomborodó; alatta dudoros, háromszöget képező vonaldísz. Éle kevésbé kihajló. Patinája szép. Magyarhoni typus. — 1891. december 24-én vásárolt Rittinger egy paalstabot bronzból, mely Versecz határában, közelebről meg nem határozott helyen, találtatott. Ép. Magyarhoni typus. Hossza: 0·175 m.; súlya 0·61 kgr. Szárnyai csücsben egymásba futnak. Leginkább hasonlít a Hampel J.: A bronzkor, II. kt., VIII. tábla, 3. számához, mely mint magyarországi lelet a budapesti m. n. muzeumban őriztetik. Példányunk jelenleg a verseczi muzeumé.

Az 1888. év végén a Cservenka nevű dűlőn feltárt bronzkori urnatemetőből Schronk József, mérnök, több agyagedényt szerzett, melyek Rittinger Ede útján a verseczi muzeumba jutottak. Ezen edények a következők. 1. Urna. Magassága: 0·41 m. Talpátmérő: 0·09 m. Hasátmérő: 0·30 m. Nyakátmérő: 0·17 m. A kihasasodáson 4 csőalakú kis fül, a nyakalj alatt 4 felfelé álló csücsök. Szájszéle erősen vízszintesre van kihajlítva. Fala igen erős; állapota meglehetősen jó. Tartalma: föld, hamu és csontmaradványok. 2. Urna. Magassága kbl. 0·36 m. Talpának átmérője 0·07 m., kihasasodásáé 0·24 m. és nyakáé 0·12 m. A hason 4 csőalakú kis fül. A nyak alján 4 csücsök. A száj széle nagyobbrészt le van törve. 3. Füles bögre. Magassága:

0·09. m. Színe fekete. Füle le van törve. 4. Ugyanaz. Magassága 0·085 m. Színe fekete. Füle hiányzik. 5. Ugyanaz. Magassága 0·070 m. Színe fekete. Füle megvan; felső részén vályús csücsök. 6. Ugyanaz. Magassága 0·048 m. Színe és füle hasonló az 5. számúhoz. 7. Ugyanaz. Magassága 0·085 m. Színe sárgás. Füle le van törve. 8. Korsócska. Magassága 0·08. Színe fakó. Füle felső részén vályúzott.

Őstelep a Fűzesvölgyben. 1892. szeptemberben fedeztem fel Versecz városa határában egy újabb érdekes multu helyet. A Várhegy déli oldalán a Fűzes-patak veszi eredetét, mely délnek folyván, a Kápolnahegy és Cservenkahegy között völgyet képez. Ezen völgy, mely a pataktól vette nevét, inkább kiessége, mint terjedelme által tűnik szemünkbe. A Meszics-patak által képezett, keletől nyugatra húzódó Meszicsvölgybe torkollik. A Fűzes-patak és a Fűzesvölgy, melyeknek neve még a török korszak előtt e vidéken sűrűen lakott magyarságtól származik, újabb időben a nyugati szélén 1825-ben emelt, szerény sz. Orbán-Kápolna után Orbánvölgynek (Urbanithal) és Orbánároknak (Urbanigraben) is neveztetik. Megemlítésre méltó az is, hogy ezen völgy felsőbb részében és keleti oldalán, a Marinovics-féle ház környékén „Monostoriste“ nevű tájék van, mely egy a hagyomány szerint ott létezett g. kel. zárdától kapta nevét. Ezen monostor mint mondják, a törököktől dulatott fel, szerzetesei pedig a meszicsi zárdába vonultak.

Ezen völgy nyugati szélén, az Orbán-kápolna mögött, a nevezett évben az ottani szőlőbirtokosok közül Bernátsky Géza Manó és Watz Nándor birtokrészeikben kis nyaralókat építtettek magoknak. Az ezen alkalommal végbevitt földmunkálatok, de főleg az amerikai szőlő plántálásához szükségelt rigolázás közben, a munkások cserepekre akadtak. Erről tudomást szerzvéen, szeptember havában megvizsgáltam a lelethelyet, melynek eredménye egy újabb őstelep Versecz régészeti térképén. Ezen őstelep az első vizsgálatok eredménye szerint északról délre a Leidl-, Stein-, Bernátsky-, Tomics-, Dursa- és Watz Nándor-féle birtokrészekben, kbl. 300 m. hosszban, a völgy mentén, a plateau felső szélén terjedt el; ezen irányban és terjedelemben konstatáltam ugyanis a nyomokat. Ezen őstelepnél is azon jelenség tapasztalható, hogy egy patak mellett létezett, mely a telep életfeltételeihez tartozó, szükségelt vizet szolgáltatatta őslakóinknak.

De nézzük a leleteket. A telep léteztét bizonyító tűzhelyekre a Bernátsky-féle ház északi oldalán akadtak a munkások. A

maradványok meglehetősen vastagok lévén, hosszabb tartózkodási időre utaltak. A tűzpadoknál a konyhahulladékokon (csontokon) kívül sok cserepet is lehetett találni. Ezen cserepek túlnyomólag nagyobb falu iszapolatlan anyagú edényekre engedtek következtetni. Színük a legtöbb esetben fekete és szürke. Czífrázatuk nagyon egyszerű: féldomboru vonalak- és benyomkodott pontokból állott. A Watz-féle telken találtak egy sirurnát, mely a Ludas-csatorna építése alkalmával 1888-ban előkerült bronzkori hamvvedrekhez hasonlított. Továbbá láttam egy a Bernátsky-féle telken lelt nagy tálat, melynek anyaga iszapolt, színe fekete és külseje simítva volt. Edényfüleket keveset vettem észre, egyszer láttam egy félholdas (ansa lunata) fület; csak csücsköket és 0·03—0·04 m. hosszú vízszintes duzzadékokat és csöveket, melyek a nagy edények kihasadásán fordultak elő.

Azonban más leletek is fordultak elő. 1892. augusztus 17-én kaptam Bernátskytól egy orsógombot égetett agyagból, mely egy párjával találtatott; a másik elveszett. Szélességi átmérője 0·035 m., vastagsága a szélén 0·01, a közepén 0·02 m. Augusztus 30-án kaptam egy serpentin kalapács töredékét. Alakja karcsú. Méretei: magassága 0·037 m., hátulsó rövidebb felének hossza 0·036 m., szélessége 0·022 m., szélessége a fúrólyuknál 0·05 m., a fúrólyuk átmérője 0·015 m. Szeptemberben szereztem egy vésőt, melynek hossza 0·09 m., vastagsága illetőleg szélessége 0·025 m.; anyaga csillámpala. Továbbá kaptam egy határozatlan rendeltetésű kőszerszámnak töredékét; anyaga mészkő. Végre ugyanott lelték egy kézi malom alsó, homorú részét, melynek anyaga gránit; egy kőszőrűkő töredékét, mely finom chloritpalából volt készítve — és egy darab graphitot, melylyel a kisebb edényeket kifényesítették. Ez igen érdekes lelettárgy s őstelepeinken felette ritka. A graphitnak legközelebbi lelethelyei a bánsági érczhegységben — Halaváts Gyula, m. k. osztály-geolog, szíves tudósítása szerint: Majdan és Dognácska; nagyobb mennyiségben található a Ponjászkában, Stajerlak mögött. —

1894. márczius második felében az iskola- és úri-utczák sarkán lévő 952. számú, ezelőtt Boschits Mihály-féle, jelenleg Adler Miksa-féle ház átépítettén, az úri-utczai oldalon pinczét ástak, mely alkalommal több régiségre bukkantak, melyek a Kr. u. II. századra utalnak. 1·6 m. a föld színe alatt láttam egy égetett földtapaszból álló tűzpadot, hamuval, eseréptöredékekkel és konyhahulladékokkal. Akadtak továbbá két emberi csontváz-

sírra, melynek egyikében egy La-Tène-alakú vaslándzsacsúcs volt. Végre egy urnasírt is fedeztek fel, mely hamvvederből és egy melléje helyezett edényből állott. Az urnának talpátmérője 0·13 m., falának vastagsága 0·009 m. volt. Az urna jól volt kiegészítve és korongon készítve. A mellékelt edény talpának átmérője kbl. 0·08, falának vastagsága pedig 0·005 m. volt. A vaslándzsacsúcs eredeti hossza legalább 0·22 m. lehetett, miből 0·15 m. a csúcsra és a többi a köpüre esik. Az egész csúcson végig 0·004 m. magas keskeny gerincz fut. A csúcs legnagyobb szélessége 0·03 m. Analogiája az Érdy János által leírt, 1847-ben Szobon az Ipoly partján felfedezett sírban lelt vas lándzsacsúcs (Arch. Közl., II. kt., 35, Atlas, V. tábla).

Későbbi értesülés szerint még néhány tűzpadra, urna- és csonvászírra akadtak, melyeknek maradványait a háztulajdonos, Adler Miksa, a verseczi muzeumnak ajándékozta. Ezek közül a következő bronztárgyak érdekesek:

1. Egy 0·01 m. átmérőjű, gömbalakú, üres füles gomb, melynek síma felületén ábrák vannak bevésve, ú. m. kígyó, madár, 2 gyík-féle állat, kör, háromszög s egyéb díszítmény. A rajzok ugyan csak egyszerű vonalak- és pontokból állanak, de művészi kézre vallanak.

2. Egy 0·01 m. hosszú varrótű, mely kalapácsolás útján állítottatott elő. A szár négyélű s közel 0·002 m. vastag; a lyuk a szárvégnek szélesebbre való kikalapáltatása és keresztül-ütése által állítottatott elő. A lyukat képező résznek átmérője 0·005 m., magának a lyuknak átmérője 0·003 m. A tárgy jelenleg görbe, és lehetséges, hogy már eredetileg is úgy használták.

3. Egy karperecz, melynek belső átmérője 0·037 m., tehát gyermeké volt. Négyszögletes, 0·003 m. vastag huzalból áll, melyet, úgylátszik, kalapácsoltak. A karperecznek nyílt végei vannak. Ilyen huzal-karpereczek e vidéken nem ritkák. Ismerünk analogiákat Verseczről, Nagy-Szredistyéről és Károlyfalváról. (Saját jegyzeteim.)

Nagy-Zorlencz (Kr.-Ször. vm.; resiczai j.). Észak-keletre a helységtől egy hegycsúcson, mely alatt 3 út jön össze, 1892. nyarán Halaváts Gyula őstelepet fedezett fel, ott tűzhely-maradványokat, konyhahulladékokat és cserepeket találván. (Halaváts Gyula, m. k. osztály-geolog szíves tudósítása.)

Adatok a reformkorszak történetéhez Temesmegyében.

II.

Az 1830. évi országgyűlés.¹⁾

I. Ferencz király 1830. július 8-án kelt kir. meghívó levelével az országgyűlést 1830. szept. 8-ra Pozsonyba újból összehívta. Ez országgyűlés tárgyát az 1825/7. évi VIII. törvényezikk már meghatározta, midőn kimondta azt, hogy az 1790/1. évi 67. tezik által kirendelt regnicolaris deputatiók reform-munkálatainak megvizsgálása végett kiküldött országos bizottságok a magok munkálatait a jövő országgyűlésnek bemutatásák. E kiigazított javaslatok már készen és kinyomatva is voltak, midőn a kormány az országgyűlést kihirdette. Hogy e reformjavaslatokat nem kívánta ezúttal országos tárgyalás alá vétetni, annak oka Európa akkori politikai helyzete volt, de viszont az országgyűlést sem akarta halasztani, melynek összehívására a törvény értelmében kötelezve volt. Ekként a kir. meghívó a reformjavaslatok tárgyalását egy következő országgyűlésnek tartotta fenn, melynek már napját is kitzúzte 1831. október 2-ra, a jelen országgyűlés főtárgyául pedig első sorban Ferdinánd főherczeg trónörökös megkoronázását, másodsorban a magyar ezredek számára újonczok megajánlását, harmadsorban pedig a rendektől már eleve is gondoskodást kívánt arról, hogy a következő, hosszasnak ígérkező országgyűlés alatt, az igazságszolgáltatás, mint ez máskor az országgyűlések ideje alatt történni szokott, ne szüneteljen.

Temes vármegyének 1830. július 26-án tartott közgyűlésén olvasták fel a kir. meghívólevelet. A főispáni helyettes: báró Gerliczy Mihály, általános „éljen“ kiáltások között foglalta el az elnöki széket, a mi csak annyiban feltűnő, mert a magyar „éljenzés“ akkori időben még nem volt általános; az országgyűlésen is vegyesen hangzott az a „Vivat“-tal. A karok és rendek nagy számmal jelentek meg, hogy legkiválóbb jogaik egyikét, a követválasztást gyakorolják. A főispáni helyettes üdvözölvén a rendeket, felolvastatta az országgyűlést összehívó kir. leiratot.

¹⁾ Az I. közlemény az „Értesítő“ múlt évi IV. füzetében jelent meg.

A kir. meghívólevél felolvasását a rendek, mint a gyűlési jegyzőkönyv írója megjegyzi, „a legérzékenyebb háladatossággal, zengő öröm és kiáltások között fogadták.“ A főispáni helytartó erre nyomban előterjesztette javaslatát, mit a rendek el is fogadtak. Ennek értelmében hálafelirat intéztetett Ő Felségéhez, különösen ama kegyelmeért és atyai gondoskodásáért hogy a koronaörökös megkoronázását elrendelni s ekként az „egész birodalom bátorságának talpkövét örökös időkre megerősíteni méltóztatott.“ Ugyancsak elhatározták a rendek azt is, hogy a megye részéről a megkoronázandó királyhoz egy köszöntő felírás intéztessék. A két felirat megszerkesztésére s egyúttal a megválasztandó követek számára szükséges utasítások elkészítésére egy bizottságot neveztek ki. E bizottságnak a rendek már eleve is kötelességévé tették, hogy az utasításokat teljesen a kir. meghívólevél szellemében szerkesztsék, vagyis hogy a választandó követek az országgyűlésen annak idején, a magyar ezredek kiegészítésére szükséges ujonczok megszavazását szorgalmazzák és oda hassanak, hogy a megkoronázandó királynak egy, a nemzet díszéhez méltó koronázási ajándék ajánltassék.

Az utasítást készítő bizottság tagjai a következők voltak: Muslay László kir. tanácsos és első alispán elnöklete alatt, Török Antal esanádi r. k. megyés püspök, a temesvári szerb püspök, Maros György kanonok, Sakabent Arzén mesziaci apát, Császár András másod alispán, Báró Lopresti Lajos, Báró Izdenczy János, táblabírák, Bedekovics Tamás kir. tanácsos, kamarai adminisztrator, Tököly Péter táblabíró, Csanádmegye alispánja, Radványi Miklós, Atzél Antal, Doktorovics Miklós, Balázs Antal, Budjás Imre táblabírák, Dessewffy Antal főjegyző, Osztóics János főügyész, Tormássy, Kövér János, Várkonyi Ádám főszolgabírák, Ormós András szolgabíró.¹⁾

A követek személyében való megállapodás végett a főispáni helytartó a megye befolyásosabb vezéregyéniségeivel még a közgyűlés előtt megtartott értekezleten tisztába jöven, most megválasztás végett Muslay László első- és Császár Sándor másod alispánokat ajánlá a rendeknek. Hogy ellenzék nem volt, az a jegyzőkönyv következő szavaiból is kitűnik: „A két alispány urak harsogó felkiáltások közt, tökéletesen egy torokkal és a közbizodalomnak mindenkép kijelentett örömeivel a megye részéről követeknek választattak.“ Ugyancsak ekkor választottak a rendek a követek mellé három kis követet, kik a hozzájuk hasonlókkal az u. n. országgyűlési ifjúságot alkották, a követek előleges költségeire pedig egyenként ezer forintot utalványoztak.

A követté választott Muslay első alispán helyére surrogált alispánnak a közgyűlés Tormássy József főszolgabírót választá. Elkészülvén ezalatt a

¹⁾ Temes vármegye 1830. esztendei Jegyzőkönyve. 1652. szám.

kiküldött bizottság a követek számára az utasítástervezettel, azt nyomban felolvasták és el is fogadták. Hogy e felett vita fejlődött volna, arról a jegyzőkönyv semmit fel nem jegyzett. Ez utasítás szövege szó szerint a következő:

„Utasítás, mely Temes vármegye részéről az 1830. esztendei szeptember hólnapnak 8. napján kezdendő országgyűlésre kiküldött követeknek 1830. esztendei julius hólnapnak 26-án folyvást tartatott közgyűlésből adattatott.

1. A követ urak hitelt adó, vagyis credentionalis levelőket mindenek előtt az illetőségeknél bemutatni köteleztetvén, mindazon szokásokat, a melyeket a fels. uralkodó ház iránt kijáró jobbágyi alázatosság béhozott vala, szorosan megtartani, és azoknál fogva a szükséges köszöntéseket megtenni, annakutánna pedig az egyházi és világi főméltóságokat bevett rend szerint a megye nevében megtisztelni kötelesek lesznek.

2. Ezen országgyűlésnek a kir. meghívólevelénel fogva főczélja levén az, hogy a fels. csász. és kir. koronaörökös herczeg megkoronáztasson, a követ uraknak meghagyattatik, hogy a megye Statusainak ezen fontos következésű s az egész hazára nézve igen szerencsés esetből származott örömrzését ő csász. és kir. felségeknél kijelentvén, egyszersmind az érkelett felséges királyi végzésért az ez iránt különösen küldött felmutatás értelme szerint, a megye nevében jobbágyi alázatossággal köszönetet mondjanak.

3. Ő csász. kir. s apost. Felsége királyi meghívólevelében arról világos nyilatkoztatást tevén, hogy az 1792. esztendei I. törvényezikkelyében foglalt kir. diplomának elfogadása, és az arra leteendő hitnek kivétele a koronázást megelőzni fogja, a követ urak sürgetni fogják, hogy ő felségének ezen, az ősi alkotmány megerősítését tárgyazó atyai gondoskodásáért az országgyűlése által köszönet mondattasson, s egyszersmind a feljebb említett diplomának elfogadásáról szóló kir. bizonyítvány a megkoronázandó felséges királytul jobbágyi alázatossággal kértessen.

4. A nemzetnél régen bevett szertartásnál fogva a követ urak szorgalmaztatni fogják, hogy a megkoronázandó felségnek jobbágyi alázatosság jeléül a szokott megtisztelő ajándék ajánltasson, mely részben a követ uraknak zsinórmértékül adatik, hogy ama tisztelő ajándék az előbbieneknél kisebb nem lehetvén, egyébbaránt a legjelesebb ajánlást teendő megyékhez ragaszkodjanak.

5. A fels. kir. meghívólevelében az adattatván elő, hogy a magyar katonaság, mely minden időben a vitéz virtusnak példája vala, már régóta katonállítás segedelme által kipótolva nem lévén, oly tetemes fogyatkozást szenvedett légyen, mely ötet bármiféle szolgálatoknak czélarányos eszközzésében akadályoztatja, a követ urak arravaló nézve oda utasítatnak, hogy Európa környüllálásainak mostani helyheztetése tekintetéből is, ezen különös esetben, az 1807. esztendei I. törvényezikkelynek minden sérelme nélkül a kegyelmesen kívánt, és az ország által szükségesnek ismerendő katonasegedelem-adást sürgessék, következő óvás mellett mindazonáltal, hogy a katonállítás ideje alatt a katonafogadás, s egyszersmind az arra szánt adó megszüntettessen.

Míthogy pedig a tapasztalás tanuságánál fogva azon környüllálás, hogy a beállott katona magát örökös szolgálatra leköteleni tartozik, a katonafogadás fő-, s jelesen annak sikerét gátoló akadályai közé méltán számlálthatatik, a követ urak igyekezni fognak, hogy a katonafogadás feljebb említett főakadályának elhárítási módja tanácskozás alá vétessen, a nélkül, hogy a magyar katonaság száma kipótolásának terhe az ország kötelességei közé, az az eránt törvényesen feljegyzett óvások értelme ellen felszámíttathasson.

6. A mi a legutolsó országgyűlésből felmutatott sérelmekre és kívánságokra ígért felséges válasz-végzéseket illeti, a követek sürgetni fogják, hogy a mennyire azok az

ország által kijelentett óhajításoknak meg fognak felelni, azok iránt törvény hozattasson, az ellenkezőkre pedig újabb felírásokkal kedvezőbb királyi válaszok kérettesenek.

7. A papírospénz értéke s ennek leszállítása következtetésében a hitelezők és adósok között származott kérdéseknek elrendeltetése eránt a követ urak igyekezni fognak, hogy az erésben még máj napiglan fennálló zürzavarok hozandó törvény által elintéztessenek, figyelemmel levén mindazonáltal, hogy az utolsó országgyűlésben adott kir. válasz következtetésében teendő további lépések által a szükséges közelítés a legutolsó országgyűlés alkalmával megállapított sarkalatos főokok sérelme nélkül történjen, és hogy a papírospénz soha, semmi tekintetben törvényes pénznek el ne ösmértessen.

8. A követ urak a só árának leszállítását s egyszersmind azon kérdésnek törvény által leendő megfejtését továbbá is szorgalmaztatni fogják, hogy a só ára meghatározásának jussa az országgyűlésbeli tanácskozásokhoz tartozzon.

9. A követ urak ezen koronázás alkalmatosságával az eránt is a megye kívánóságát elő fogják adni, hogy ő esasz. kir. s apost. felsége Dalmáciát Ragusával, Galliczia, Lodomeria és Bukovina tartományokat, nem különben az Erdélyi nagyfejedelemséget rész szerint az ország koronájához visszakapcsolni, rész szerint pedig azokat Magyarországgal egy testté összefoglalni méltóztasson.

10. Továbbá is igyekezni fognak azon a követ urak, hogy a magyar nyelvnek minden közdolgok viselésében közönséges használatása törvény által megrendeltessen.

11. Minthogy Temes vármegye követeinek széke az országos gyűlésekben oly alkalmatlan helyre rendeltetett, hogy azok voksaikat köztudományra nem kevés nehézséggel hozhatják, a követ urak sürgetni fogják, hogy a helyek alkalmatosabban elrendeltetvén, minden követnek egyforma mód és alkalmatosság adattasson vélekedéseinek és vokseinak előterjesztésére nézve.

12. Ezen megyének rendei továbbá is az országszerte közönségesen bevett szokáshoz ragaszkodván, annak kijelentését a követ uraknak köteleességül teszik, hogy minden törvényes vármegyének jussa és köteleessége legyen nem csak az országgyűlés kezdésével fundamentalis, de a környüállásokhoz képest annak lefolyta alatt is, pótlólag való, vagyis supplementalis utasításokat országos követeinek küldeni, és hogy a követek mindazokat, a melyek utasításukban foglaltatnak, pontosan teljesíteni köteleztetvén, sem az illetén tárgyagnak az utasítással ellenkező értelemmel leendő eldöntésébe, sem pedig az alkotmánybeli s egyéb sarkalatos kérdéseknek elintéztetésébe a megye további utasítása nélkül nem bocsájtkozhatnak, mely esetekben köteleességökben fog állani, hogy a mennyire az idő megengedi, futó pósta által (estaffetaliter) magoknak az olyatén tárgyakra nézve bővebb utasítást adadni kérjenek.

13. A követ urak a mostani közadónak a jövő országgyűlésig kiterjesztendő ajánlását, s egyszersmind az urbarium fentartása iránt hozott provisorius törvényezikkelynek a következő országgyűlésig szokásban levő megújítását szorgalmaztatni fogják.

14. A legutolsó országgyűlésre küldött követ uraknak kidolgozott utasításnak egyéb pontjai az országos küldöttségek munkáiban előfordulván, az azokra nézve adandó bővebb utasítás a jövő országgyűlésre halasztatik.¹⁾

Mint ez utasításból kitűnik, Temes megye rendei teljesen kormánypártiak voltak, de ilyenekből állott az 1830. évi országgyűlés rendeinek nagy többsége is, mely legfőbb feladatának a nemesi jogok örökös fentartását, az alkotmány körülszanczolását tekintette, melyet a kormány nyal karöltve fentartani, s a terjedező demokratikus eszméket lehetőleg távol tartani kívánta. Ellenzéki szellemnek csak ott találunk nyomára, hol a

¹⁾ Közgyűlési iratok 1830. 1655. szám.

nemesi jogok érintetnek. Ilyen volt a többek között maga a követi utasítások kérdése is. Mennyi huzavonát vont ez maga után az országgyűlésen! Volt megye, a mely többször is változtatta egy országgyűlés alatt első utasításának szellemét és ilyenkor azt kívánta, hogy követei is, a többször kapott utasítások szellemében ugyanazon, vagy hasonló kérdésben egyszer igennel, másszor nemmel szavazzanak. Némely tárgy sürgősen kerülvén szőnyegre, ha arra nézve utasításuk nem volt, a kevésbbé önérzetes követek tartózkodtak a szavazástól. Temesmegye is azt az utasítást adja követeinek, hogy a megye rendéinek megkérdezése nélkül semmiféle fontosabb kérdés eldöntésébe ne bocsájtkozzanak, s így e tekintetben nyílt ellentétbe helyezte magát a megye József nádor ama fontos óhajával, mit az 1825/7. évi országgyűlés végével oly hathatósan ajánlott a távozó temesi követek figyelmébe, s a mit ezek beszámolójukban a rendek figyelmébe is ajánlottak.

A megye nem fogadta meg József nádor intését, mert ebben a karok és rendek jogainak megsértését látta, sőt nyomatékosan emelik ki az anyautasításban, hogy követek minden fontosabb kérdésben gyors pótával kérjenek újabb utasítást. Ezt meg is tették a követek, s a rövid országgyűlés alatt az anyautasításon kívül még öt pótutasítás áldásaiban részesültek,¹⁾ ők pedig átlag minden héten legalább egyszer tudósítják küldőiket az országos tárgyalások menetéről.

Hogy azon esetekre, ha a követek tudósítást küldenek vagy pedig pótutasítást kérnek, a szükséges gyorsaság meglegyen, a rendek utasították Tormássy József surr. alispánt, hogy ilyen esetekben öt napi határidő kiszabásával közgyűlést hirdethessen.²⁾

A követek szept. 16-án kelt levelökben tudósítják először küldőiket a történekről; leküldték a kir. előadásokat, nem különben az ő felségeik fogadtatása alkalmával tartott beszédeket nyomtatott példányokban.³⁾ Az ezekre teendő észrevételek és pótutasítások elkészítésére Atzél Antal elnöklete alatt egy bizottságot küldtek ki, melynek tagjai voltak Maros György kanonok, Radványi Miklós, Budjács Imre, Bárány Antal, Kuzmanovics Demeter, Szánthó János, Gosztonyi Alajos, Dessewffy Antal főjegyző, Vargha Zsigmond és Nikolits Dániel főszolgabírák, Osztoics János főügyész, Meskó Ezechiel és Medveczky ügyvéd.⁴⁾

Ugyanekkor elhatározták a rendek azt is, hogy a megkoronázandó

---

¹⁾ Lásd Temesmegye Jegyzőkönyvét 1830-ról 2227.—2231.—2594.—2678.—2929. szám alatt.

²⁾ Temesmegye Jegyzőkönyve 1830. 1656. szám.

³⁾ Az országgyűlés megnyitása alkalmával tartott beszédeket lásd az 1830. eszt. országgyűlés hivat. Jegyzőkönyve 20. és követk. II. A. kir. propositiókat pedig Acta Comitiorum ann. 1830. I. 25.

⁴⁾ Temesmegye Jegyzőkönyve 1830. 2225. sz. a.

koronaörökös főhercegnek szerencsés megkoronáztatása emlékére a „rendkívül való örömezők jeléül alázatos felírás küldessék.“¹⁾

Elkészülvén ez alatt a bizottság a pótutasítás megszerkesztésével, a szept. 20-án folytatólagosan tartott közgyűlésen azt felolvasták és miután elfogadtatták, a követeknek elküldötték. Minthogy ez a kir. propositiókra pontonként adja meg az utasítást, közöljük itt röviden a kir. propositiókat is. Ennek pontjai a következők:

1. Ferdinánd trónörökös megkoronáztatása.

2. A reformmunkálatok kinyomatása, s ezeknek tárgyalására az országgyűlésnek 1831-iki okt. 2-ra egybehívása.

3. Ujczok megajánlása.

4. Intézkedés az iránt, hogy a jövő, valószínűleg hosszantartó országgyűlés ideje alatt a törvénykezés ne szüneteljen.

A Temes vármegye rendei által közakarattal elfogadott pótutasítás mindezekre a következő volt:²⁾

„További utasítás, mely Temes vármegye részéről a folyó országgyűlésére küldött követ uraknak a felséges kir. előadások rendében s egyéb tárgyakra nézve az alúl megírt napon folyvást tartatott közgyűlésből pótlólag kiadatott:

A kir. előadások 1-ső, t. i. a felséges csász. és kir. koronaörökös főhercegnek megkoronázását illető czikkelye a sarkalatos utasítás által már tökéletesen ki levén merítve,

a 2-ik pontra nézve ajánltatik a követ uraknak, hogy minden országgküldöttségbeli munkáknak mentől előbb rendelendő kinyomatását és a törvényhatóságokkal leendő közlését sürgessék; minélfogva azoknak keresztül tekintésére és az előfordulandó észrevételeknek öszveszerkesztésére minden megyének elegendő ideje s alkalmatossága lehessen. minekutánna azon munkák pedig ki fognak a sajtó alól bocsájtatni, a követ urak azokat a megye számára megszerzendik.

A fels. előadások 3-ik pontjára következő észrevétel fordult elő: hogy soha a megyebeli statusok és rendek ő cs. és kir. felségének atyai gondoskodását, melynél fogva a magyar katonaujczokkal már több esztendőktől ólta ki nem segített ezredeknak kipótoltatása kérdését az 1827. esztendei 4-ik törvényczikkely értelmé szerint az országgyűlés tanácskozásaira, a hova t. i. hazai alkotmány természetéből tartózik, halasztani méltóztatott, háladatos szívvel megösmérik, minek utánna mindazonáltal a fels. előadásban foglalt s néminemüképen csak különös kir. kegyelem kinyilatkoztatás értelemre magyarázható kifejezés e részben, a kormány önhatározásainál fogva s a törvényhozó test legnemesebb jussában sürűen történt sérelmek a feljebb jelelt törvényczikkelynek hozását elkerülhetlenül szükségessé tették, nem lehessen elegendő szorgalommal figyelmezní, hogy az országnak illetén főalkotmánybeli jussa, mely a magyar polgári társaság öszszerkesztésének és függetlenségének legdrágább záloga, és a mely jótéteményeit főképen az adózó nép sorsára kiterjeszti, minden szemügyeletre nézve, egyáltalában semmi kétség alá sem hozható karban fentartasson, a követ uraknak tehát szoros köteleességül tétetik: hogy valamint a koronázás alkalmatosságával kiadatni szokott felséges oklevélben, úgy a katonasegedelem ajánlása eránt hozandó törvényczikkelyben is, az érdeklelt hazai justt minden további ellenvetésektől és kétes kifejezésektől megóvni, s teljes erővel azon lenni

¹⁾ Temes megye Jegyzőkönyve 1830. 2226. sz.

²⁾ U. o. 2227. sz.

igyekezzenek, hogy a közadó, a katonai- és készpénzbeli és egyéb segedelmeknek kérdése, állapota és minéműsége, kirekesztőleg csak a törvényhozó test tanácskozásainak tárgyai lehetvén, az érdeklött kérdések bármely móddal eszközendő elhatározásának jussa soha, semmiféle szín alatt és semmi esetben az országgyűlés hatalma alá tartozó intézetek sorából ki ne szakaszthasson.

A fels. kir. előadások 4-ik pontjában több tárgyak fordulván elő, azokra nézve a megyének következő kívánságai a követ urakkal zsinórmértékül közöltetnek:

a) Az utolsó országgyűlés alkalmatosságával be nem fejezett tárgyak eránt kiadandó kegyelmes kir. válaszokra szolgáló tanács már a sarkalatos utasításban foglalva levén, a követ uraknak e részben egyébiránt ajánltatik, hogy a mennyiben a fontosabb tárgyakban kiadandó felséges válaszok a múlt országgyűlés tanácskozásainak értelmével ellenkeznének, azokra nézve addig is az ország felírásaihoz ragaszkodván, magoknak további utasítást adatni kérjenek.

b) Minekutánna csakugyan előrelátni lehet, hogy a jövő országgyűlés hosszabb időre ki fogna terjedni, ne hogy az az alatt tartandó törvényszünetnél fogva az igazság kiszolgáltatása tetemes hátramaradást szenvedjen, a követ urak a felséges előadásban, az országgyűlési törvényszünet eltürltetése eránt foglalt javaslatnak elfogadását oly toldalékkal sürgetni fogják, hogy a főméltóságú kir. és héttagu táblák is ezentúl a vármegeyékrol és kerületi táblákról feljebb vitt fenyítő és polgári pereket az országgyűlés ideje alatt is megvizsgálhassák, csak a birtokbeli jussokra nézve, és más az említett kir. tábla mint első bíróság előtt indítandó pöröknek megvizsgálása a rendes időre halasztatván.

c) Noha nem kevés nehézséggel összekötítve légyen a törvényes tárgyak jövődó elrendeltetésének némely ágazataikra nézve mindaddig vélekedést adni, miglen az ez eránt közlendő országküldöttségbeli munkának egész bece meg nem bírálthattik, nem tagadtathatván mindazonáltal, hogy a törvényes dolgok közönséges folyamatában több oly hiányosságok e visszaélések tapasztaltattak, a melyek sietős orvoslást kívánnak, a követ urak az illetén minéműségű kérdések és tanácskozások eldöntésében részt vehetnek ugyan, azonban szorgalmasan fel fognak vigyázni, hogy az e részben hozandó törvény-cikkelyek által sem maga az országküldöttségbeli munka az egészre nézve el ne fogadtasson, sem annak oly ágazatai, a melyek az egész munka összeszerkesztésével szorosban egybe vannak kapcsolva, tanácskozás alá ne vétessenek, sem végtére valamely határozás ne hozattasson, a mely az addig szokásban volt törvényes rendnek, vagy a fentálló polgári jussoknak bármely részben leendő felforgattatását ezelba venné.

d) Igy tehát e részben a mostani országgyűlés tanácskozásainak tárgyai csak az olyatén kérdések lehetvén, a melyek természetökre nézve könnyen és minden egybevetés szüksége nélkül eldönthetnek, vagy pedig a melyek a sürgetösebb hiányosságokat kipótolván, egyszersmind a fennálló törvények kétes értelmeit megmagyarázzák; a mi a felséges előadásokban foglalt világos örökösödés kérdését illeti,

e) A több ízben előfordult szomorú tapasztalások elegendő tanuságot tevén arról, hogy az említett örökösödési jussok az eddig hozott törvények által oly világos magyarázattal előadatva nem légyenek, melynél fogva az igazságtalan szerzeményekre is felette hajlandó önakarat kijelelt korlátok közé szorítatva, és hogy épen ezen fogyatkozás majdnem minden önhatalomelésből származott viszáldokásoknak, sőt nem ritkán a közboldogság azok által eszközölt felzavarodásának kútfeje volt legyen, ezen megye is tökéletesen meggyözetettik: hogy a törvénynek e részben tapasztalt homályosságait és fogyatkozásait sietve, s ha csak ideig tartandó intézetek által megmagyarázni, kipótolni és sikeresen orvosolni kellessen, jelesen a mi a hagyományok bátorságát, az örökösödési juss elrendeltetését, főképen pedig a birtoknak elfoglalását illeti, -- szükséges lévén az is egyszersmind, hogy az osztályokra a bővebben megfjéteendő özvegyi és hajadoni jus-

soknak kijelölések, nem különben a jóságokon fekvő követeléseknek meghatározása, kérdéseire bíróságok rendeltessenek, a melyek az előfordult egyenetlenségeket, addig is, a mennyire lehet, sietve és legfeljebb egy esztendő határidő alatt, eligazítani kötelesek legyenek, a miglen a meg nem elégedő rész reménylett igazainak elintézését a törvény rendes útján eszközölné. Ezen rendkívül felállítandó bíróságokkal azonban az alispánok, a kik különben is hivatalbeli eljárásuk hatalmával a megye statusainak befolyását rendes erány felett kormányozzák, s egyszersmind a rendes törvényszékeknek és gyűléseknek előlölői, meg ne bíztassanak, hanem azok minden esetben a közgyűlés által kijelöl- tessenek, az alispáni és járásbeli szolgabírák kötelességeik és hatalmok e részben csak a hagyomány vagy a kérdéses jóság bátorságba való tételére kiterjedhetvén.

f) Ő csász. s kir. felsége 1818. eszt. 16. oktob. 12944. sz. a kelt felséges parancsolatja által az önhatalommal való éleést összeszorítván, egyáltalában kétséget nem szenvedhet, hogy ezen felséges rendelés nem csak a hazának különös birtokosságait, de a magyar szent korona jussainak ügyvédöljét is illeti, minthogy pedig e részben tapasztaltatott, hogy a kir. fiskus világos örökösödés színe alatt önbírálással, sőt katonai hatalom fenyegetéssel is mindenféle foglalásokba becsájtkozni törekedik, a követ urak hozandó törvény által annak meghatározatását sürgetni fogják, hogy a kir. fiskus mindenféle örökösödési esetekben ugyanazon rendszabásokat megtartani köteles legyen, a melyek a többi birtokosokra nézve fennállanak, és hogy a királyi fiskus mindaddig valamely birtokot el ne foglalhasson, a miglen annak igaz volta az özvegyi, hajadon- és másféle örökösödési jussoknak és kereseteknek minéműsége akár barátságos módon, akár a törvénynek meghatározandó útján el nem rendeltetnek, egyszersmind a kérdéses jószágon fekvő követelések egész mennyiséggel le nem rovattatnak, a katonaeörvel való élésről, a mely közönséges esetekben a polgári rendet felbonja, szó sem lehetvén.

g) A más törvényes tárgyakban előadandó törvényezkikvelyek feltételeit, mihelyt azok a kerület által fel fognak jegyeztetni, a követ urak megküldendik, hogy azokra nézve a megye előfordulandó különös észrevételeit, jelesen a helybeli környülállásokra, vagy a tett tapasztalásokra nézve, a törvényhozó test eleibe terjeszthesse.

A felséges királyi előadásokat érdeklő utasítás ekképen megállapítatván, a követ urak még az alább jegyzendő tárgyakra nézve a megyének kívánságait az országgyűlés tanácskozása alá becsájtani fogják:

1. A megkoronázandó felséges koronaörökös főherczeg, az ország érdeklő kívánságainál fogva jövendő királyi lakhelyét hív magyarjainak közepette kegyelmesen választani méltóztasson.

2. A magyar, minden renden levő nemességnek sarkalatos kötelessége főképen abban levén foglalva, hogy vitéz őseinek vérével szerzett hazáját, alkotmányát és világszerte nevezetes szabadságait önélete és vagyona feláldozásával védelmezze, minekutána az ország rendei ezen kötelességnek a mostani környülállásokhoz az ez iránt fennálló törvényeknek sérelme nélkül alkalmaztatandó elrendeltetése eránt buzgó óhajításokat már több ízben oly kívánsággal ő csász. és kir. felsége színe elébe terjesztették, hogy a teendő előkészületeknél fogva a nemesek felkelésének és a banderiumok kiállításának módja s eszközei törvényesen megállapítatván, egyszersmind a nagy számmal felserdült nemes ifjúság, valamint azok is, a kiket a törvény a nemesi nevezetbe foglal, fegyvergyakorlások és hadi tanítások által azon esetre, ha a felkelő sereget, a banderiumokat a törvény értelme szerint a beüő ellenség ellen küldeni kellene, a fejedelem és haza védelmére legnagyobb bátorsággal és legfoganatosabban, az avval tartozó, és az alkotmány jótéteményeiben fő részt vevő nemesi rend vitézségére bizattathatik: a követ urak e részben az 1826. eszt. k. könyv 1081. számmal vélek közlött és hiteles párban nékiek újra kiadandó utasítást szemügyelettelt tartván, egész erővel igyekezni fognak, hogy a nemesek felkelése és banderium kiállítása iránt készített országgyűlési munkák minden

mas tárgyak előtt a törvényhatóságoknak által küldtetessenek, hogy az azokban foglalt intézeteknek egybevetése után, az érdekllett nemesi kötelesség elrendeltetése, a mennyire az idő megengedné, a megyek részéről előterjesztendő észrevételeknek megrostálása után, még ezen országgyűlés alkalmatosságával tanácskozás alá vétethessen.

3. Ugyanazon közlendő utasítás értelmében a követ urak továbbra is szorgalmaztatni fogják, hogy az idegenrendű katonai kormányokra felesleg kiadni szokott költségek tekintetéből is a nádorispánnak a magyar hadi dolgokban kijáró vezér jussa és kötelessége visszateremtessen, hogy a Magyarországon és az ahoz tartozandó részekben felállított fő hadi kormányzások, nem különben minden magyar, akár rendszerint való, akár határt őrző ezredek nemzeti lábra tétetvén, nevezetesen az igazságkiszolgáltatásra nézve ezentúl csak egyedül a hazai törvényeknek engedelmeskedni tartozzanak, valamint a fegyvergyakorlások alkalmatosságával a magyar kormányzavakkal vezéreltessenek, az azokban szolgáló tisztek pedig magyar hazafiak közül neveztesse, hogy tovább a horvátországi bán, a temesi gróf, törvényes hatalmok és méltóságok hajdani karba visszahelyeztesse, hogy végtére az idegen katonaság helyébe az országban csak magyar ezredek beszállíttassanak.

4. Somogy vármegyének Siófok helységnek Veszprém vármegyéhez, úgy nemkülönben Szatmár vármegyének Tarpa mezővárosnak Bereg vármegyéhez lett csatolása iránt az illető országbizottság ellen feladott sérelmekre nézve, ezen megyéhez utasított levelök a követ uraknak hiteles párban oly utasítással általküldetnek, hogy megvizsgáltatván az országos bizottságok eljárásainak módjai, ha az említett vármegyék feladott sérelmeik helyeseknek fognának találtatni, a követ urak azoknak törvényes orvoslását eszközölni, jövendőre pedig a panaszolkodó megyék által kívánt törvényczikkelynek hozását azon okból is sürgetni fogják, mivel az 1807. eszt. 28. tizikkely arravaló nézve nem éppen világos értelemmel kifejezve találtatik, ha valjon az országos küldöttségek határozásait kellessen-e nyomban végrehajtani.

5. Pest, Pilis és Solt t. e., nemkülönben Nógrád vármegyének felszólításai a követ uraknak hiteles párban oly utasítással által küldtetetnek, hogy Jeszeniczei Jankovics Miklós úrnak hazafiúi törekvései által egybeszerzett s a hazai műveltség virágzását tárgyazo jeles gyűjteménynek a nemzeti muzeum számára leendő megvételeit ezen megye részéről is sürgessék, e tárgyra legezélarányosabbnak tartatván, hogy az ország pénztára kiürítve levén, a megyék és kir. városok a reájok vetendő mennyiséget akár a nemesek közt teendő felosztás, akár különös ajánlások által beszedni kötelesek legyenek.

6. Eszék városának azon kívánsága, hogy ő felsége által királyi városnak levén kinevezve, lyeten felszabadítása a törvény czikkelyei közé iktattasson, mindazért hogy Dessewffy nemzetségnek ezen város birtokára bejelentett jussa még el nem intéztetett, mind pedig azért, hogy minekelötte az országgyűlési tanácskozásnak és voksolásnak jövendő rendje meg nem fog állapítatni, a vármegyék és városok közt fennálló arány meg nem érintethetik, nem teljesíthetvén, az említett városnak a megyéhez küldött esedezése a követ uraknak oly utasítással hiteles párban által küldetik, hogy az abban foglalt, s különben is csak az ezen tárgyban hozott törvények világos sérelmével teljesítendő kérelem ellen voksoljanak.

7. Nógrád vármegyének azon felszólítása, hogy a felséges koronaörökös, főherczeg megkoronáztatása ünnepére az ország költségén emlékpénzek magyar körülírással veretessenek, a követ uraknak oly utasítással hiteles párban megküldtetetik, hogy a javaslatot ezen megye részéről támogassák. Végtere

8. A követ urak köteleztetni fognak annak, hogy az ezen s nem különben a sarkalatos utasításban foglalt megyei kívánságokat egész kiterjedésekkel az ország színe eleibe adták legyen, azon esetre is, ha azon kívánságok a törvényhozó test által be nem fogadtatnának, az országgyűlés jegyzőkönyvébe leendő beiktatását eszközölni.

Ez alatt az országgyűlésen a kir. előadások első pontja: a koronázás és a kiadandó kir. hitlevél szövege felett folyt a tanácskozás. A kir. meghívó levélben ugyanis a hitlevélről azon megjegyzés fordul elő, mintha az már előre megállapított volna.¹⁾ A KK. és RR. ez ellen óvást emeltek és fentartani kívánták ama jogot, hogy a kir. hitlevelet az ország a viszonyok és körülmények szerint megváltoztathassa. Erre kedvező kir. leírat érkezett, mely a szept. 24-ki vegyes ülésben olvastatott fel. E szerint a megkoronázandó király koronázása előtt „azon formában, melyben az ország rendei magok is megnyugszanak,“ fogja a kir. hitlevelet kiadni.²⁾

Követeink a szept. 27-én kelt levelökben értesítették a megye közönségét a lefolyt tárgyalásokról. Megküldték az orsz. gyűlés erre vonatkozó felíratát, a kedvező kir. leíratot, a kir. hitlevél és a koronázási eskü szövegét. Mindezeket a megye rendei „kimondhatatlan örömmel értették,“ kivált a kir. leírat ama pontját, mely a magyar koronához tartozó és már visszaszerzett országoknak az anyaországhoz leendő visszakapcsolásáról szól, és ama kir. ígéretet, hogy ezentúl úgy Ferencz király, mint az ifjabb kir. felség gyakrabban fognak Magyarországhoz időzni. A megye rendei mindezekért elhatározták, hogy országgyűlési követeik a trón zsámolyához járulván, ő felsége ezen új, megbecsülhetlen kegyelmeért Temesmegye nevében jobbagyi alázatossággal mondjanak köszönetet,³⁾ de egyúttal pótutasításul adták azt is, hogy ezentúl oda működjenek, miszerint a kir. hitlevélre nézve az ország jogai újabb törvényben határozottan meg.

A megye ez újabb utasítása a következő:⁴⁾

„Tekintetes, nemes, nemzetes és vitézlő alispány és országgyűlésbeli követ urak! Felsőges koronás fejedelmünk hív, magyar nemzetéhez vonzó szeretetének legnyilvánosabb jeleivel tündöklök azon kegyelmes királyi válasz levél, melyet a felsőges kir. előadások I-ső czikkelyének következtében tett felírásra az országosan egybegyűlt Statu-soknak és Rendeknek küldeni méltóztatott, és a melyet mi fent tisztelt uraságtoknak mult szeptember hónap 27. költ tudósításokhoz mellékelve épen azon szempillantásban kezünkhez vévén, kihirdettük, midőn a / . alatt ide rekesztett pótolólag való útasítást fent tisztelt uraságtok további eljárások zsinórmértékeül megállapítottuk.

Mindnyájunknak szívei a legszentebb háladatosság ömledező érzéseitől elragadtatván, édes hazánk jövődő boldogsága reményeivel lángoló óhajtásokkal járultak a mindenség alkotójához, hogy az állhatatlan sors legrettenetesebb viszontagságain keresztül esett nemzetünk szerencsájének, nevedő virágzásának és állandó dicsőségének új terem-tője, szeretett hazánknak legnagyobb atyja drága élete fonala még számtalan évekre kiterjedjen, és az önértés a léleknyugodalom, a kormányja által boldogított népek tántorít-hatatlan szeretetök legfőkéletemeseb gyönyöreivel fűszerezteszen.

¹⁾ A kérdéses szöveg a következő: „Primogenitum Ferdinandum . . . erga prae-mittendam praestabilitae diplomaticae Assecurationis acceptationem . . . in futu-rum Regem inaugurari . . . faciamus.“

²⁾ Bertha Sándor: Orsz. gyűlési Tárcza 1830-ról 36. 37. és Acta Comitior. I. kötet 40. és köv. ll. — Vaszari Kolos: Adatok az 1830. orsz. gyűl. történetéhez. Győr, 1885. 20.

³⁾ Temes vmegye Jegyzőkönyve 1830. 2230. szám.

⁴⁾ U. o. 1830. 2231. szám.

Akarjuk és óhajtjuk, hogy fenn tisztelt uraságtok a Felső kir. szék számolyához járulván, ő csász. kir. felségének ez alkalmatossággal is halmozva engedett kegyelméért jobbágyi alázatossággal köszönetet mondjanak és háladatos szívének feljebb leírt érzéseinek igaz tolmácsai legyenek.

Ez által egyszersmind a feljebb esatolt és már elkészült utasításunkhoz a felső válaszevélre nézve még a következő észrevételeinket vagyis kívánságainkat toldani szükségesnek tartottuk:

1. Hogy az ország felírásában kijelentett értelemnél fogva hozandó törvény által óvás tétessen, a koronázás alkalmatosságával kiadni szokott felső oklevél kifejezéseinek és cikkelyeinek a körülállásokhoz alkalmaztatása eránt.

2. Hogy a szent koronához tartozó és már visszaszerzett tartományoknak az anyarszághoz leendő kapcsolatása hozandó törvény által változtathatatlanul megállapítván, ezen törvénynek sietős teljesítése céljából a szükséges kir. biztosságok még ezen országgyűlés alatt rendeltessenek, és ezen biztosságokhoz magyarok rendeltessenek.

3. Hogy világos törvény által kimondattasson, hogy nemesak Dalmácia és Ragusa, hanem Galiczia és Lodomeria tartományok is a szent koronához visszakapcsolatva legyenek.

4. Ő csász. kir. felsége a kegyelmes válaszevél által azt nyilatkoztatván, hogy mind maga személyesen, úgy a megkoronázandó ifjabb király is jövőbeli lakóhelyöket nagyrésztben Magyarországra választani fogják, fenn tisztelt uraságtok az ország rendjei eleibe terjesztendik, hogy a szeretett fejedelmek jövő királyi méltóságokhoz alkalmaztatandó lakóhelyéről tanácskozni szükséges legyen.

5. Az országküldöttségbeli munkák, a mint értettük, már kinyomtatva lévén, azokat fenn tisztelt uraságtok haladék nélkül megszerezni és nekünk által küldeni ne terheltesse, a midőn is a tudósításoknál fogva kijáró árak meg fognak téríteni. Végre

6. Az országgyűlés jegyzőkönyve évenként elküldve esorbulást szenvedni szokott, ennél fogva tanácsosabb leendő azon jegyzőkönyvet egészbe összekötve, az országgyűlés végével elhozni.¹⁾

A november 9-én tartott megyei kis gyűlésen a követeknek ismét két levelét olvasták fel; ezekben a követek arról tudósítják küldőiket, hogy az ifjú király a neki koronázási ajándékul adott 50.000 aranyra egy részét a szegények, más részét a m. tud. Akadémia javára az országnak visszaajándékozta. Közlik egyúttal, hogy a nevezetesebb országos sérelmek ő felségéhez már felterjesztettek, továbbá az ujonczállításra nézve szükséges adatok a főhadi tanács részéről már közöltettek. A rendek végzése mind ezekre az, hogy a követek levelét a következő megyei közgyűlésnek fogják előterjeszteni, de egyúttal a követeket is felhívták, hogy minden fontosabb dolgot külön pósta útján tudassanak küldőikkel, így például, hogy igaz-e ama hír, hogy az adó is tanácskozás alá fog vétetni?²⁾ A követekhez intézett emez újabb utasító levél ez:²⁾

„Tekintetes Alispán és Követ urak! Híre futamodván annak, sőt nemes Krassó megye követeinek tudósításai által is bizonyítottván, hogy a közadó porták új felosztásának kérdése még ezen országgyűlése lefolyta alatt tanácskozás alá vétetni fog, fenn tisztelt uraságtokat felszólítani kívántuk, hogy ezen felette fontos, és a megye adózó népének jövő maradásával egybekötött tárgyra nézve minket minden haladék nélkül

1) Temesmegye Jegyzőkönyve 1830: 2587. sz. a.

2) U. o. 1830: 2594. sz. a.

rendkívül futó posta által értesítsenek, mely részben legyen való ama hír? mivel e megyék, főképen az országosan eszközlött összeírás számos tökéletlenségei iránt minden tekintetek alatt alapos észrevételei lévén, arravaló nézve nyomban bővebb utasítást készíteni és közgyűlést hirdetni kívánunk.

Ezúttal fenn tisztelt uraságtok a legutolsó két rendbeli jelentésök következtetésében egyszersmind oda utasíttatnak, hogy még e következő tárgyakra nézve sietve tudósítást okvetlenül küldjenek:

1. Mely vélekedés uralkodjon az ajánlandó katonaujczok felosztásának kulcsa iránt? e tekintetben fentisztelt uraságtokat figyelmetessékké teszszük, hogy az eddig szolgált kulcs, t. i. a közadó porták aránya megyénkre nézve annál fogva is terhelő legyen, mivel e tartomány gondviselése még a népesség fogyatkozás szüntetéseinek eszközeivel foglalatoskodni kénytelenítetik, a midőn az országnak felső részei földek kiterjedésére, vagy egyéb mineműségére nézve a szükséges mérték felett szaporodván, szállítmányokat bocsájtanak. Ezen megezáfolthatatlan nézőpont tehát oda szolgál, hogy az ajánlandó katona ujczok felosztásának kulcsául jövődre inkább a népesség száma, és annak minden tartományban szükséges lába megállapíttasson.

2. Igaz ugyan, hogy a sarkalatos, sőt a későbbi utasítás is a katona segedelemnek kitudandó szükségéhez aránylandó ajánlását rendelvén, e részben igazításnak általában helye nincs, azonban az említett ajánlás akkoron a kegyelmes kir. meghívó levél és a felséges előadások foglalatához lévén alkalmaztatva, a mennyire netalántán azon segedelem a most munkálkodó országos küldöttségnek előadandó felséges intézetek által valamely a honnyi alkotmány érzelmével meg nem egyező módokkal és magyarázatokkal egybekötve kívántatna, fenn tisztelt uraságtok, minek előtte e részben az utasítás értelmén túl további tanácskozásba bocsájtkoznának, nekünk az eránt szintén rendkívül futó posta által tudósítást küldeni, s addig is minden törekedéseiket arra fordítani fogják, hogy az ország is jeles, és a hazai alkotmány fő istápképen megvetett jussa minden sérelmek árnyékától megóvattasson, és soha semmi részben, semmi kérdésben, semmi időszakaszra, egy szóval semmi szín alatt az országgyűlési tanácskozástól el ne vonattasson.

3. A felterjesztett előkelőbb sérelmek eránt fent tisztelt uraságtok tovább is oda utasíttatnak, hogy azoknak vég elintéztetését szorgalmazzák, s jelesen azt eszközölni igyekezzenek, hogy a só árának meghatározása eránt az országnak kérdésbe nem hozható jussa az egész haza buzgó reményeihez képest még ezen országgyűlés lefolyta alatt hozandó törvényzettek által világosan kimondattasson, s egyszersmind az e részben tett alkotmánybeli sebek világos tökéletességgel orvosoltassanak.

4. Az előkelőbb sérelmek sorában 15. cikkely alatt a királyi adományok eránt előfordult ország kívánsága alkalmazosságából emlékeztetnek a követ urak az e megyének tisztviselői által tett s nekik által küldött hasonló értelmű folyamodásra oly kérdéssel, vajlon s mely foganattal terjesztettek legyen elő azon jószág adomány végett készített folyamodást ő esász. kir. felségének mind a két királynak; megjegyeztetvén egyszersmind, hogy épen azon időpont, a midőn az országnak fennebbi kívánsága eránt a tanácskozás folytatott, legezélarányosabb lett volna, és még leendhet is, a megye tisztviselői folyamodásának az országosan egybegyült rendeknek is eliben való terjesztésére, az egész haza jövő boldogsága öregbedésének tekintete is azt kívánván, hogy az országnak felsőbb részeiről ezen új megyékbe leszármazott nemzetiség amaz eszköznél, t. i. a királyi adományoknál fogva is meggyökeresedjen. Végtegre

5. Fent tisztelt uraságtoknak az eránt teendő körülményes tudósítása kívántatik: mely részben, miképen, s mely foganattal tettek legyen eleget fent tisztelt uraságtok előadásaiakkal az eddig megállapított utasításainknak? Kelt 1830 eszt. Szent András havának 9. napján Temesvárott tartott különös gyűlésünkben.

A december 2-án folyt. tartott közgyűlésen a követek fennebbi két levelén kívül még két tudósításukat olvasták fel. Mindezekben az időközi országos tárgyalásokról tudósítják küldöiket; melléklék a kir. leiratokat, a feliratokat, a nádor jelentését a porták összeírásáról és az ország pénztárainak állapotáról. A megyei rendek elhatározzák, hogy ő felségének V. Ferdinándnak, adományaival is megmutatott kegyelmeért e megye részéről is jobbágyi köszönet mondassék, a többi tárgyra, kivált a porták összeírására nézve pedig a követek számára egy új pótutasítást készítettek, mely nyomban fel is olvastatván, elfogadtatott s sietség kedvéért rendkívüli postával a követeknek el is küldetett.

E pótutasítás tartalma ez:¹⁾

„Tekintetes, nemes, nemzetes és vitézlő Borosjenői Muslay László és Paeséri Császár Sándor alispán uraknak, T. Temes vármegye országos követeinek. Legutolsóbb hivatalos jelentésökben foglalt azon tudósításra nézve, hogy az adóportáknak ideig óráig tartandó kiigazítása egyedül az ország nádorára bízandó legyen, noha ő csász. és kir. főhercezségének minden alkalmatosságokban kitündöklött igazságszeretete, a dolgok intézéseiben tapasztalt mély belátása és mindenféle ágazatbeli közügyelésekben jártasága ezen megye által is a legalázatosabb tiszteletű háladatossággal elismertetik, kívánatosabb lett volna mindazonáltal, hogy ezen egész kérdésnek sarkalatos és az ahhoz tartozó összes tekintetekhez alkalmaztatandó eldöntése következendő nézőpontoknál fogva a jövő országgyűlésére elhalasztasson:

1. Mivel mind a felséges meghívó levél, úgy a kir. előadások értelmök szerint az országos küldöttségek munkáinak az illető törvényhatóságokkal leendő közlése elhatározva lévén, lehetetlenség vala ezen tárgyra a megbírálásához szükséges eszközök ösmérete nélkül a követek számára helytálló utasítást készíteni, egyszermind a törvényhatóságok oly megnyugtatósába tetetve lévén, hogy az érintett, legnagyobb figyelmettséget érdemlő kérdés csak a jövő országgyűlésben — minekutánna az országszerte eszközölt conseriptióknak sommás szüleményei vélek közölni fognak, tanácskozás alá veendő leend.

2. Terhesebb aggodalmat gerjesztett ő csász. és kir. főhercezségének a portális conseriptióról tett tudósítása a részben, a melyben conseriptiók szüleményének tökéletes elfogadása elkészítetve lenni tartatik, minthogy az országos conseriptiók majdnem minden megyékben, nevezetesen a jövedelmeknek kitudása pontjában önkényes és különböző tekintetű nézőpontokból készítetté, csak egyedül az adótárgyak számára nézve a porták új felosztásainak segéd külesai lehetnek, egyébiránt pedig majdnem általában haszonvetetleneknek mondattathatnak.

3. Hasonló figyelmet érdemel az említett tudósításban az a vélemény, melynél fogva az ország több megyéiben kint heverő tetemes adótartozásoknak egyik főokául az adóportáknak helytelen felosztása állítatik. Ha az illetén adótartozások az új felosztásnál alapul szolgálni fognak, ekkoron a serényebb végrehajtás a megyebeli adózó népre könnyen szomorú terheket háríthatna, különben is annak adótartozások többnyire a mult idők viszontagságainak és az adónak conventionalis lábba lett felemeltetése alkal-mával rendelt mindenféle intézeteknek tulajdoníthatván.

Mindezeknek egybevetése után nem lehetetlen, hogy az igazság aránya megtartása legszentebb igyekezet mellett is némely törvényhatóságok, s jelesen ezen megye az új felosztás által minden mérték felett megterheltsenek.

¹⁾ Temesmegye Jegyzőkönyve 1830. 2678. szám.

Nem kételkedik ugyan a megye, hogy fent tisztelt uraságtok ez iránt a szüks óvásokat vett utasításaiknál fogva már megtették, hogy mindazonáltal ezen észrevételeknek, vagyis az ellenkező véleménynek nyoma a jövőre is megmaradjon, fent tisztelt uraságtok ezennel jelesen e következő kötelességekkel megbízattatnak:

1. Hogy ha a dolog még mind a két tábla által el nem döntetett volna, annak a jövődi országgyűlésére leendő halasztását, és a portalis conscriptionnak sommás egybevetésében fáradozó országos küldöttség munkájának a törvényhatóságokkal leendő közlését kieszközleni igyekezzenek.

2. Hogy azon esetre, ha a kérdés már országos határozássá vált, ezen megyének ellenkező véleményét a feljebb leírt észrevételeivel egyetemben az országgyűlés jegyzőkönyvébe beiktassák, hogy

3. Annak észrevételeit egyszersmind ő csász. és kir. főherczegsége színe eleibe terjeszszék oly alázatos kérelemmel, hogy általa teendő igazításban azokra nézve kegyelmes tekintettel lenni méltóztasson.

4. Mindenesetre pedig a dologra nézve oly óvást tétetni kívánjanak, hogy az illetén új felosztás csak a jövő országgyűlésig maradjon dítatban. Végtére

5. A tett kérdésre utasításul küldetik, hogy az országos küldöttségek munkáit három példányban a megye számára megszerezzék. Kelt a mi 1830. eszt. december hónap 2. napján Temesvártt folyvást tartatott közgyűlésünköl.“

Egy királyi leirat sem örvendeztette meg jobban Temesmegye rendeit, mint az 1830. december 2-ki, mely a nemzeti nyelvre vonatkozott. Az országos rendek ugyanis mindama sérelmeket és kívánatokat, közöttük tehát a magyaryelv előmozdítására czélzó javaslatokat is, melyekre a kormány a mult országgyűlésen az 1827. ápril 11-ki leirattal oly kedvezőtlen választ adott, ismét egész terjedelmében felküldeni határozták,¹⁾ s azonkívül még a praeferentialis sérelmek és kívánatok közé is felvették.²⁾ A magyaryelv ügye 1830. okt. 16-án került a rendek tábláján tanácskozás alá, és csakhamar kitűnt, hogy a magyaryelv ügyét illetőleg a rendek kívánsága még nagyobb mint 1826-ban volt. Hosszabb vita után azonban Majláth György személynök felszólalására elfogadták az ő indítványát, hogy a magyaryelv ügyében ugyanazt kérjék, a mit már 1826. ápr. 17-én kelt feliratukban is összefoglaltak.³⁾ A feliratra 1830. decz. 2-án kelt leiratában azt válaszolja a király, hogy a rendek által 1826. ápr. 17-én felterjesztett kérelemre és kívánatokra még azon országgyűlésen megadatván a kir. válasz, azok tehát már el vannak intézve s így mostani megújításuk váratlanul jött ő felségére nézve. Egyébiránt a mi a magyaryelv ügyét illeti: nagyon kedvesen látja ő felsége, hogy a magyaryelv az ő uralkodása alatt a fejlődés oly virágzó fokára emelkedett, . . . s hogy a nemzet iránt érzett jóindulatát mostan is megmutassa, hozzájárul a rendek azon akaratahoz, hogy

a kir. Helyt. Tanács azon törvényhatóságoknak, a melyek felirataikat hozzá magyaryelven intézik, ezentúl nemesak magyaryelven feleljen,

¹⁾ Az 1830. orsz. gyűlés Jegyzőkönyve. 139.

²⁾ Acta Comit. 1830. I. 143.

³⁾ Lásd: Acta Comit. anni 1825/7. 326—331. és Acta Comit. 1830. I. 166.

hanem azon megyékhez egyéb intézményeit is magyarnyelven küldje, kivéve a közhirdetményeket, melyeket latinul küldhet.

Hogy a főtörvényszék az eleikbe magyarnyelven felvitt perekben ezentúl magyarnyelven ítéljenek s az eféle pereket magyar kivonatban terjeszszék elő.

A kerületi tábláknál, valamint a Magyarország határain belől levő vármegyei és városi bíróságok előtt általában, a szentszékeknél pedig, a hol a magyarnyelv ez ideig divatban nem volt, ezen országgyűlése végeztével, szabad legyen a pereket magyarnyelven folytatni. Ezekben mindazonáltal az említett bíróságok, melyeknél t. i. a magyarnyelv addig gyakorlatban nem volt, akár ezen, akár deáknyelven ítéelhetnek.

Hogy az ország határain belül ezentúl közhivatalokra senki ne juthasson, a ki a magyarnyelvet is nem tudja, ide nem értetvén azok, a kik már eddig hivatalban vannak.

Hogy az 1834. évi január 1-től kezdve senki az ország határain belül ügyvédi vizsgára ne bocsáttassék, a ki a magyarnyelvnek ismeretével nem bír.

Ugy szintén ő felsége elrendeli, hogy a magyar ezredek, ideértetvén a véghelyieket is, valamint az országban levő katonai parancsnokságok, már ezen országgyűléstől kezdve a magyar irományokat elfogadni tartozzanak.¹⁾

E kir. leiratban tehát a kormány csak részben teljesíti az országos rendeknek már ismételt kifejezett kívánságokat, mint p. o. hogy a törvények magyarnyelven is szerkesztessenek, hogy a magyarnyelv az ország összes iskoláiba bevitessék, hogy tanítókul csakis olyanok alkalmaztassanak, a kik magyarul tudnak; hallgat a pénzek magyar köriratairól, a színházakról stb. . .

Az országos rendeket bár nem elégítette ki a magyarnyelv ügyében tett mérsékelt engedmény, melyeket a kormány mindig nagyoknak igyekezett feltüntetni s a melyekért a nemzettől mindig áldozatokat követelt, de mégis örömmel fogadták azt. Temesmegye követei 1830. december 6-ki levelökben tudósítják küldőiket a magyarnyelv ügyében elért sikerről s tudatják a megyével, hogy „ő felségének a nemzeti nyelv, s azzal a nemzetiségnek gyarapítására a kegyelmes válaszlevélből kitündöklő szándéka az egész országos gyülekezetet rendkívül való örömmel meghatotta legyen.“²⁾

Temesmegye rendei 1830. decz. 18-án tartott közgyűlésökben értesültek a nyelvügyi engedményekről, s oly lelkesedés vett erőt rajtok, a milyenről a megyei jegyzőkönyv csak nagy ritkán emlékezik meg. Lel-

¹⁾ Acta Comit. 1830. II. 411—412.

²⁾ Temesmegye Jegyzőkönyve 1830. 2929. szám.

kesedésekben a kir. leirat alapján nagyon kiváló statutumokat hoznak, hogy Temesmegye területén a magyarnyelvet a közigazgatás és törvénykezés téren mily mértékben fogják ezentúl használatba venni. Temesmegye rendei örömének valóban hű tükrét nyújtja a Desseffy Antal megyei főjegyző által a decz. 18-ki közgyűlés eme tárgyáról vett jegyzőkönyv, melynek szavai a következők:¹⁾

„Leírhatatlan a közöröm, ömledezés, mely az érdeklött királyi válasz kihirdetésével az összesereglett karoknak szíveit s minden ösztöneit a legszentebb háladatosság érzeményeinél fogva ama közönséges óhajtás gerjedelmében egybeforrasztotta, hogy a mindennek alkotója, kinek kimeríthetetlen bölcseségű örök intézetei szerint a haza boldogságának sok századok veszélyei tengerén tévedett csónakja dicsőségesen uralkodó kegyelmes koronás fejedelmünknek szerencsés kormánya alatt, a hajdantól esdeklött reményeinek bátorságos öbölébe legkedvezőbb szellemfúvással behajtatott vala, a haza egyetlen atyjának, s felséges koronás királyi fiának életök fonalát számtalan szerencsés évekre terjeszsze.

A midőn ő csász. s királyi felségének s az ország rendeinek ily jeles, ily fontos következtű intézetei, melyek a nemzet létének gyökerét táplálják, egész kiterjedésben bővebb tekintetre vétettek, a közakarát egy gátat nem ösmerő folyamképen oly igen sürgette az ezen hazafiúi czélra igyekező törekedést, hogy csak egy sem találtatott, a ki egyaránt tökéletesen meg nem győztetett volna, hogy a fejedelemnek tartozó hódolás és a haza szeretete, sőt annak jövődő megmaradása sérelme nélkül lehetetlen legyen mindazon, bármely terhes áldozatokkal egybekötött segédeszközöknek foganatos megállapítása, továbbra elhalasztása, a melyeket a tárgy legnagyobb méltósága, érdeme, már régóta kívánt vala.

Meg voltak vetve az ebbeli intézetekre szükséges előkészületek nemesak az 1792. és 1805. esztendei törvényczikkelyek, de jelesen az azoknak következtésében a megyében még 1806. esztendőben kiszabott, és 1823. esztendőben megújított Rendtartások is figyelemessé tehettek minden igaz hívségű hazafit, hogy a honnyi nyelv a nemzeti függetlenségnek legnagyobb istápjá lévén, a haza kijelentett akaratánál fogva kinek-kinek szent kötelessége légyen mind magára nézve a nemzeti nyelv tudományát megszerezni, úgy gyermekeinek nevelését a haza buzgó kívánságához alkalmaztatni.

Azon, a nemzeti nyelvre nézve hajnalesillagképen feltűnt időszakasz óta egy egész emberkor a mult örvényébe merült, ő felségének atyai szorgalmai által leverettek minden bilincsek, melyekben addig a haza szeretett nyelve sínlődött, nines több akadály, mely az erős és tartóztathatlan igyekezetet rettenthetné. A jó fejedelem, az egész haza, minden atyafi törvényhatóságok, sőt az e megye magyar vérborította vidéken is lakozó hazafiak seregei is nyughatatlan esdekléssel várják azon intézetek sikeres gyümölését, melyek a magyar népet a többi nemzetek sorába illendő díszszel rekesztendik.

A haza felderült napfénye ily ragyogó helyheztésében egyáltalában nem kételkedhetek az egybegyűlt karok és rendek, hogy e megyének minden renden levő hazafi lakosai két karral ölelni fogják minden alkalmatosságot, melynél fogva a honnyi nyelv gyarapítására igyekező törekedéseket részekről is elősegíthessék és hogy semmi fáradtságtul avagy áldozatoktul vissza nem rettennek, melyeket töllek a hazaszeretete méltóképen megkívánhat.

Mindezeknek következtésében tehát, a fentálló törvények, az e megyében megállapított Rendszabások, különösen a legújabb királyi válaszlévél folytában a magyar

¹⁾ Temesmegye Jegyzőkönyve 1830. 2930. szám.

nyelvnek e megyében eszközzendő kiterjedése czéljából e következendő, mai naptól fogva sértetlenül megtartandó Rendszabások közönséges akarattal újonnan megállapítottak:

1. A megye közdolgainak viselésére nézve rendeltetik, hogy minden, bármely rendű tárgyra nézve készült köz- avagy küldöttségbeli jegyzőkönyvek, nem különben minden levelezések ezentül is általában magyarul folytattassanak, kivéven az ő felségéhez küldendő felmutatásokat és a német tartományokhoz igazítandó értekezéseket, melyeket deáknul folytatni szükséges leend.

2. A megyebeli tisztviselő urak minden jelentéseiket, tudósításaikat, minden hirdetményeket s egyéb, bármely tekintetű hivatalos foglalatosságaikat, jelesen az előttök lefolyó perekben hozatandó ítéleteket mulhatatlanul magyar nyelven szerkesztendik, különben tudósításaik, avagy az általok beadandó más irományok tanácskozásba nem fognak vétetni.

3. Akármely bíróság által hozatandó ítéletek nemzeti nyelvvél felteendők lévén, a megyebeli prókátor urak a perbeli irományokat szinte magyar nyelven szerkeszteni s jelesen a kereső leveleket minden perben iktatandó előadásait ugyanazon nemzeti nyelven előterjesztendik, különben az általok deák nyelven folytatandó perek a folyamathól kizáratandók, s egyszersmind a bírák kötelesek lesznek az ezen rendszabás ellenére deák nyelvvél élő prókátor, vagyis pörlekedő részt, intő ítélettel az engedelmes-ségre kényszeríteni, addig pedig a per érdemére nézve ítélet sem hozathatatik.

4. Noha pedig azon számos esztendőknék lefolyta alatt, melyekben a magyar nyelvnek tanulása országszerte közönségesen sürgettetett, minden mívelt hazafinak törvényes kötelessége lett volna a nemzeti nyelvnek ismeretét tökéletes tulajdonává tenni, és noha a megyebeli karok a felől meg légyenek győzöttetve, hogy minden tisztviselő és prókátor urak, bármely áldozatoknál fogva a jelenlevő határozás teljesítésén törekedni fognak, hogy mindazonáltal azon hazafiak, kik a magyar nyelv tudománya nélkül még mindeddig szűkölködnek, a közhivatal hátramaradásával a dologra való nézve nagyobb kényszerítést ne szenvedjenek, mindazoknak, a kik még magyarul nem tudnak, három esztendei időhatár engedtetik, hogy azalatt a nemzeti nyelvet mulhatatlanul megtanulják, magától is értetődvén, hogy az érintett határidő eltelése után ezek is foglalatosságaikat magyarul folytatni kötelesek leendenek.

5. Az úriszékek jegyzőkönyvei és ítéletei s az azokban előforduló egyéb irományok magyar nyelven készíttetni fognak, különben a törvényes bizonyágnak kötelességében fog állani, a deák nyelven készíttendő jegyzőkönyvek és irományoknak a szükséges hitelességét megtagadni.

6. Minden esedező levelek magyar nyelven fognak készíttetni, a magyar nyelvet nem tudókra nézve e részben is a feljebb kijelentett három esztendei időhatár engedtetvén.

7. Az egyéb nyelveken felteendő esedező levelek el nem fognak fogadtatni.

8. Hogy pedig tudattason, valjon a személy, mely az esedező levelet feltette, magyar nyelvtudománnyal bir-e, a megye azon közhatározása ezennel megújítatik, hogy minden készíttendő esedező levelek hátán a szerzőnek neve feljegyeztessen, különben az esedező levél el nem fog fogadtatni

9. A falusi jegyzőknek főkötelessége lévén, mind a magyar nyelven kibocsátandó közintézeteket feljegyezni és a végrehajtásra igazítani, úgy az ügyefogyott adózónépnek esedező leveleit elkészíteni, rendeltetik, hogy jövendőre az, a ki magyarul nem tud, falusi jegyző egyáltalában ne lehessen.

10. Valamint a panaszkodó és könyörgő részeknek sok esetekben megtagadni nem lehet, hogy esedezők tárgyra bővebb felvilágosítást szóval adhassanak, úgy ha valamely folyamodó esedező levelét önmaga tulajdon nyelvén felteendené, a szoros igazság kiszolgáltatása czéljából megengedtetik, hogy a részek által német nyelven felteendő esedező levelek az alispán és főszolgabíró urak által fogadtassanak.

11. A ifjuság nevelése legfoganatosabb befolyást gyakorolván a nemzeti pallérozó-dásban, a nagyváradi iskola kerület igazgatása meg fog kerestetni, hogy addig is, míg a tanításnak jövendő módja az esztendőre tartandó országgyűlés által el fog rendeltetni, a községekben levő nemzeti iskolákhoz oly tanítókat neveztessek, a kik magyarul tudnak, ez iránt egyszersmind a főmélt. Helytartó Tanács meg fog alázatosan kéretetni, hogy a nemzet kívánságát e részben a görög n. e. vallásra nézve is sikeresen eszközölni méltóztasson.

12. A földes uradalmak fel fognak szóllíttatni, hogy a birtokukban levő községek számára csak olyatén tanítókat elfogadjanak, a kik magyarul tudnak.

13. Ó méltóságok, a esanádi és verseczi püspök urak; nemkülönbén a temesvári püspökségre nézve ó excellentiája, a karlovitzi g. n. e. érsek úr meg fognak kerestetni, hogy a papi rend nevendékházaiba csak oly személyek fogadtassanak be, a kik egyszersmind magyarul beszélni tudnak.

14. A megyének ezen, a szomszéd megyékkel közlendő alapos rendszabása mai naptól kezdendő szoros fenntartás végett minden megyebeli tisztviselő uraknak kiadatni rendeltetik, meghagyatván a járásbeli főszolgabíró uraknak, hogy az érintett Rendszabást egész kiterjedésben egyszersmind az illető földesuradalmakkal közöljék, azt minden község számára különösen leíratván, a helység ládájába eltétessek, és most három vasárnap egymás után, jövendőre pedig esztendőnként az egybengyült község előtt értelmes magyarázattal kihirdessék, hogy ekként figyelmetessé tetethessen a föld népe is, mely szükséges légyen a hazai nyelvnek ösmerete akár a haza java, akár az egyes polgárok különös tekinteteikre nézve.

Egyébaránt egy más felséges válaszrendelésnél fogva az országgyűlésének mai napon vége szakadván, a még el nem intézett, vagy bővebb tanácskozás alá veendő tárgyakra nézve adandó utasítás a jövő országgyűlésére halaszthatik.

E közben az országgyűlés 1830. decz. 20-án bekeresztetvén, követeink hazajöttek és az 1831. febr. 7-én tartott megyei közgyűlésen számoltak be küldöik előtt. Írásban is beadott jelentésök szó szerint a következő: ¹⁾

Az 1830-dik eztendei országgyűlésre küldött követeknek hivatalos jelentése.

Tekintetes Karok és Rendek!

Minekutánna a folyó esztendei karácsony hava 20-án felséges urunk s királyunk megváltozott egészsége miatt Károly, esász. kir. főherczeg mint királyi biztos által berekesztett országos gyülekezetet folyamatajáról és a fenforgó tanácskozás tárgyairól mi alább-írtak a tekintetes rendeknek időről időre tudósítást-tettünk, nines egyéb hátra, hanem hogy ezen végső alázatos jelentésünkben azokat is érdekeljük, a melyeknek szorgalmaztatása mintegy szorosabb kötelességünkben állván, ennek teljesítése az ország gyűlésének törvény határozásiból önként nem értetődnek.

Ugy hisszük, hogy felemelkedett hazafiúi érzés nélkül nem veendik a tek. rendek ezen utóbbi országos gyülekezetnek gyümölcsét, azon törvényeket tudniillik, a melyek az ország rendei által készítettvén, felséges legkegyelmesebb királyunk által megerősítettvén, most már ki fognak hirdettetni, a melyek midőn egyrésztől nyilvánvaló jelül és bizonyágul szolgálnak, hogy hazánknak ősi alkotmánya, nemzetünk jussai nemesak nem esorbultak, hanem inkább szebben és bátrabban kifejlődtek, másrésztől édes anyanyelvünknek szélteben terjedő gyarapodásánál, egyszersmind belső kimíveltetésénél fogva nemzetiségünk elevebb virágzását, egy rég óhajtott jövendőnek már-már valószínűségét tüntetik elő, és minden a nemzet javáért és díszéért buzgó szívet az előérzésnek lelkesítő édes örömevel töltik.

¹⁾ Temmes közgyűlési iratok 1831. 208. szám.

Mi készüllettel alkottattak légyen ezen törvények, mi sorral és módon folytak légyen az országos tanácskozások, az ezeknek, ugy mint általában ezen törvényhozás jelesebb történeteinek feljegyzésökre rendelt naplókönyv foglalja magában, a melynek egy magyar példányát egy hozzá tartozó aktákkal egyetemben a tekintetes rendeknek a megye levéltára számára íme bemutatunk.

Elöre bocsájtván ezeket, előhuzzuk nevezetesen már azokat, a miket a tek. rendek utasításaikban reánk bízni méltóztattak.

A felséges kir. előadásoknak első pontjára nézve teljesedett a tekint. rendek kívánsága, mert a koronázaskori királyi kötéslevélre nézve a nemzet jussa minden kétes értelemtől megóvatott, ősi fényes szertartással megkoronáztatott ifjabb felséges királyunk az 1792. eszt. első törvényezikkelyben foglalt diplomának elfogadásáru az ország rendei kívánságokhoz képest a királyi levelet kiadta, és azt a nemzet színe előtt nyilván letett hitével is megerősítette.

Azon arany és ezüst pénzeket, melyek ezen nagy nemzeti ünnep maradandó emlékezetére verettetvén, e nemes megye számára küldettek, a tekint. rendek számára íme általadjuk.

A hódoló tiszteletnek jeléül bemutatatni szokott ajándéknak mennyisége közérlemmel az előbbi hasonló eseteknek példájához képest állapittatván meg, csak arra szolgált, hogy ifjabb kegyelmes királyunk a fejedelmi nagylelkűségnek és hív magyarjaihoz vonzó szíves indulatjának egy tündöklő jelét adja, a melyből kiki egy Titus uralkodásának hazánkra viradó éveit bizvást jövedölhesse. Ha azon tisztelő ajándéknak terhéből a legnagyobb rész ezen nemes megyére esett, könnyebbnek teszi azt kegyes rendeltetésének meggondolása egy oly nemességnél, mely az ő adakozását soha semmi nagy és dicső ezéltől meg nem vonta.

A felséges propositiók második pontjára nézve bemutatjuk a tek. rendeknek az országos küldöttségnek munkáját két példányban azon megjegyzéssel, hogy a sorra nézve, a melyen azok a jövő országgyűlésén tanácskozás alá vétessenek, az ország rendei azon határozást most is meghagyták légyen, a melyet a mult országgyűlése alkalmával tettek, tudniillik: hogy legelső legyen a commerciale, következék az urbariale, ezután a contributionale-commissariatium, továbbá a Juridicum, Litterarium, Ecclesiasticum, végtére pedig a Publico-Politicum; minthogy előrelátni, hogy ezen nagy fontosságú tárgyak az országnak és a diacsteriumoknak levéltáraikból veendő segédeszközök nélkül elintéztethetni nem fognak, annyival inkább, hogy más indító okok is kapcsolódtak ezen tekintéthez, kérték az ország rendei ő felségét, hogy a jövő diaetát Pestre méltóztasson kegyelmesen meghívni, a mit is, ha legottan annak tartását semmi fogyatkozás meg nem gátolná, ő felsége kegyelmes válaszlevelében megigérni méltóztattott.

Ugy tartjuk, nem szükség a tekintetes rendeknek figyelmöket bőséges előadással arra gerjeszteni, hogy mi rendkívül nagy és emlékezetes légyen a jövő országgyűlésnek rendeltetése, s ha bátor nemzetünk historiája a hasonló igyekezetnek több példáit mutatja is, nem voltak mindazonáltal atyáink oly szerenésékek, hogy dicséretes törekvéseiknek oly jeles készüllete, vagy azoknak az egészre kiterjedő foganatjuk lehetett volna. A mi korunknak tartatott fenn ama szerencse, a melyben ha körületekintjük magunkat Európának nemzetei közt, és azoknak mostani helyzetetésöket vizsgáljuk, nem lehet nem a legmélyebb és legérzékenyebb hálás gerjedelmekre, egyszersmind azon boldog sorsnak eleven s vidám érzésére fakadnunk, hogy a mit más nemzetek vagy nem tehetnek, vagy a mi után csak erőlködve, a rendet és közboldogságot felduló, és gyakran vérengző hányattatással törekednek, mi egy áldott fejedelemlenke csendes kormánya alatt, törvényeink, szokásaink, szabadságaink legszebb divatjában véghez vihetjük, midőn a legnyugodtabb elmével és hasonlíthatatlan előkészületekkel munkálkodhatunk nemcsak a közdolgok igazgatásának minden ágaiban tapasztalt fogyatkozásoknak kipótlásán,

hanem egyszersmind ama javaknak megnyerésén, a melyek egyedül teszik a nemzet állapotját díszessé, virágzóvá és boldoggá. Köteleseknek tartjuk magunkat ez alkalommal a tekint. rendeknek azon lelkes szavakat híven közleni, a melyeket az országgyűlésének eloszlatásakor ő csász. kir. főhercegsége, az ország nagy nádora, ugyanezen tárgyakat érdekelvén, eképen mondott: „Neque vero regiae providentiae ac benignitatis documenta, quae nos in Augustissimo domino nostro verum Patriae Patrem venerari faciunt, ad haec usque Comitia pertigerunt, exuberant illa longe ampliori provehenda communis felicitatis incremento, rebus nostris exinde firmiter prosperando, quod Sua Maiestas Sacratissima, pro coordinandis eunctis administrationis publicae partibus, peculiarem Regni Conventum in diem 2-dam octobris anni proxime adfuturi una praestituere, et ita quidem praestituere dignata sit, ut et in maturando hoc suscipiendarum consultationum termino, et in largiendo, quod praevie expendis maximi momenti objectis sufficeat, tempore propensissima in prosperitatem nostram optimi principis voluntas, pari utrinque devotione, se nobis suscipiendam exhibeat.“

„Profecto Rex et Dominus noster elementissimus, amplius atque amplius provehendam fidelis sibi gentis hungarae felicitatem, eo propriorum votorum loco positam habet, ut fidenter statuere possimus, eas gravissimarum omnis generis rerum tractationes, quae cum affuturis comitiis nobis imminet, firmandis, perque novas provisiones augendis institutionibus nostris, fructus tum esse laturas uberrimos, si benignas suae majestatis Sac. intentiones pari studio secundaverimus. Unde Excelsos Proceres, ac Inclytos Status et ordines, ad lares domesticos reduces, majorem in modum interpello, quo apud populares suos, interpretes regiae hujus benignitatis agendo, conatus omnes eo convertere velint, ut rebus domi mature libratis, ii, qui ad proximam dietaem confluxuri sunt, genuino illo, qui Hungaros semper animavit, patriae emolumentum promovendi zelo, et penitiori rerum tractandarum cognitione conspicui, junctis cum Principe clementissimo viribus, ulteriora communis prospentatis ponere valeant fundamenta.“

A mi a felséges kir. előadások harmadik pontját illeti, ambátor az ország rendei az ő felsége által katonaujjonezokban kívánt segedelem-nyujtásnak szükségéről általában nem kételkedének, mindazonáltal, hogy ennek mennyiségét a szükségesen túl helytelenül ki ne szabnák, törvényeink értelmében és magának a tractatusnak természetéhez képest szükségesnek tarták, hogy a kormány által mindazon datumok közöltetének velök, a melyekből a szükség voltaképen kinyomoztathatván, ahoz arányozva a segedelem mennyisége meghatározathassék. Az ország rendei ezen kívánságokat fels. urunk atyai kegyességgel megelőzte, midőn gróf Gyulay Ignác horvátországi bán ő excellentiáját, mint az udvari főhadit tanács elölülőjét arra meghatalmazni méltóztatott, hogy az e végre rendelt országos kiküldöttségnek a környüállásokat felfedezze és kívánt világosítást adjon. Ennek következtében történt azután, hogy az ország rendei a 28.000 katonaujjonezot, és annak haladék nélkül való kiállítását, a mostani borongós politikai környüállások között vajmi könnyen támadható háború esetére pedig 20.000-et megajánlanák. Az ajánlás feltételeit az ezen segedelmet tárgyazo törvény világosan foglalja magában, a melyekből a tek. rendek önként észrevednek, hogy az ajánlás módjára nézve semmi olyan el nem követtetett, a mi ezen fő nemzeti jusnak méltó gyakorlásával, vagy annak egész épségben való fentartásával meg nem egyezne; sőt el nem mellőzhetjük, hogy a tek. rendeknek meg ne említsük, hogy a magyar törvényhozásnak historiája mindedig nem mutathatta ezen alkotmányi fő jusnak ily jeles, és ily kiterjedésben lett gyakoroltatásának példáját.

Tekintvén a felséges kir. előadások negyedik pontját, nehogy a jövő huzamos országgyűlése alatt az igazság kiszolgáltatásának szünetje perlekedő polgártársainkra tetemes rövidséget, azokra pedig, a kik főbenjáró bünbe keveredtek, igazságtalan szenvedést hozzon, az volt ugyan a kerületeknek megállapodása, hogy mind a polgári,

mind pedig a fenyítő perek szinte azon módon, a mint a tekint. rendek adott utasításokban kívánták, folytathassanak, az országos ülésben azonban oda változott, hogy az alsóbb bíróságok és törvényszékek előtt mindennemű polgári és elválási perek folyhasanak ugyan, de a nagym. Curia csak a fenyítő, tisztügyési és elválási pereket vegye felsőbb vizsgálatba, egyébaránt sem a plana successiónak elrendelésébe, sem akármilyen törvényes formáknak megigazításába, vagy újaknak alkotásába ez alkalommal béereszkedni az ország rendei azon okból nem akartak, mert nem messze levén a systematica pertractationak ideje, sem szükségesnek, sem tanácsosnak nem tartották egyes tárgyakat a többiektől különválva s mintegy kiszakasztva intézésbe venni.

Midőn az ország rendei a fels. kir. előadásokról tanácskozáznak, különös figyelemmel voltak azon előkelő sérelmek és kívánságok eránt, a melyek már az előbbi országgyűléséből felterjesztetvén, mindeddig óhajtott orvoslást vagy teljesítést nem nyertek, ugyanazért már az első kir. előadásnak intézésekor a hazánkhoz tartozó, de az idő viszontagságiban elvált és végre ismét megnyert részeknek visszakapcsolatását sürgették, hajolt is ő felsége az ország rendeinek ebbeli kérelmekre, és az ország nádora előlülése alatt egy udvari biztosságot méltóztatott rendelni, a melyekhez az ország rendei közül is több tagok nevezettek a végre, hogy a fenforgó környüállásokat kinyomozván, az a dolog fekvéséről végső elhatározásra szolgáló jelentést tegyen.

Különös örömet árasztott az ország rendeire ő csász. kir. felségének azon kegyelmes nyilatkoztatása, hogy tulajdon akarátja, hogy szeretett fia, most koronáztatott királyunk a kölesönös szeretet kötelei szorosabb összehúzóadások végett, gyakrabban hazánkat meglátogassa, és abban hosszabb ideig tartózkodjon, valamint hogy önmaga minden alkalmatossággal kíván élni, mely a hív magyarjai között való mulatást néki megengedi.

A harmadik propositióról tanácskozásonak folyamatajok megegyeztet ugyan a statusok táblája abban, hogy a nemesi felkelésnek a jelenkori hadi mesterséghez képest való jobb alkalmaztatása, és a nemességnek a fegyverben való ezélarányos gyakoroltatása okáért a lustra, és a gyakorlások ideje és módja megrendeltessék, de utóbb ezen kívánságával felhagyott, minthogy az országos deputatióknak a banderiumokról készült munkájának felvételekor ezen tárgy egész kiterjedésében helyesebben fog intézethetni.

Mind a só, mind a privat. correlatiók tárgyában az ország rendei ez alkalommal is nyomosan felírtak, de a kívánt fogamat nélkül, jelesen pedig a só tárgyában ő felsége a mult decz. 2-án kelt kegy. válaszlevelében a só mázsájának árát 30 krral pengőben leszállítani méltóztatott ugyan, de a nemzet igazát tekintve, minthogy ennek fentartását tárgyzó kérelmét az országgnak nem teljesítette, a törvényhatóságok újabb sérelmei sorában az ország rendei mindenekelőtt annak elfogadását ismét sürgették.

A közadó változás nélkül megajánlatott a jövő országgyűléseig. Mi a tek. rendek kívánsága szerént ezt nyilvánvaló törvénybe tétetni kértük, de egyes volt az ország-rendeinek akaratajok, a régi szokás és atyáink példájoknak további fentartásában, minthogy pedig az eddig erejükön felül megterhelhetett megyék újra és szorgosabban sürgették a nádori portáknak megigazittatásokat, az ország rendei közértelemmel megegyeztek abban, hogy ez a dolog mostan egyedül ő es. kir. főherczegségére, az ország nádorára hagyattassék, azon különös bizodalomnál fogva, hogy ő, a ki ismeri az ország törvényhatóságainak körülményeit és mindazon datumoknak birtokában vagyon, a melyek e nagyfontosságú tárgynak elhatározására szolgálhatnak, magas személyére nézve sokkal fentebb áll, és inkább vezéreltetik az egésze ügyelő tekintetektől, hogy sem szándékaihoz részrehajlás férhessen. Jóllehet ő es. kir. főherczegségének egyenes nyilatkoztatása szerint az még tökéletesen be nem végeztetett országos öszveírás, a melynek fogyatkozó és hibás voltától igazságos arányt várni nem lehetett, ezen reetificatióra egyedül való alapul nem szolgált, mindazonáltal nyilvánvaló, hogy az egyéb figyelembe vett datumok

is ezen megyének az igaz arányon felülvaló megterheltetésére váltak, mert csakugyan kinek-kinek szemébe tűnik, ha csak egynémely szomszéd vármegyéknek állapotját tekinti is, hogy az ország minden megyéi közt nem ezen nemes megye az, a mely a közadó terhében leginkább részesülhet, azonban türhetővé teszi a dolgot, hogy ezen rectificatiónak ereje tovább a jövő országgyűlése idejénél nem tartand, megegyezvén az ország rendei tett kérésünkre abban, hogy a Regnicolaris Conseriptio, és ennek következtetésében a porták állandó rectificatiója a jövő országos tanácskozásoknak első tárgyai közé tartozzék.

Hogy édes anyanyelvünknek kipallérozására és tökéletesítésére egy tudós társaságnak szakadatlan munkálódása fő eszköz lehet, kétséget nem szenved, örömmel jelentjük a tek. rendeknek, hogy az ezelőtti országgyűlésének 12-ik törvénycikkelyében említett több nemeslelkű hazafiaknak díeséretes adakozásából ő cs. kir. főhercezsége, az ország nádorának oltalma alatt felálló tudós Társaságnak statutumait ő felsége kegyelmesen helybenhagyni méltóztatott, s így már nemzetünknek ezen régi óhajtása is beteljesedett.

Az országos gyűlekezethen a követek ülés helyeiknek alkalmasabb elrendeltetése eránt, midőn ezt újonnan sürgetnénk, az volt a statusoknak, a nagymélt. personalis úrnak a javaslatára való megjegyzés, hogy igazságos levén a kívánság, ez mindjárt elején a jövő országgyűlésének teljesítették, sőt midőn későbbben a Törvényhatóságok kérelmei sorában, nemes Torontál vármegyének szinte ezen kívánsága jönné szóba, abban állapodtak meg ez ország statusai, hogy a helyeknek kívánt jobb elrendeltetésével ő cs. kir. főhercezsége az ország nádora megbízattatván, e végre megkértezték.

Végtegre figyelmetesekké teszszük a tekint. rendeket az országnak és a legnevezetesebb intézeteknek, úgy mint a muzeum, és a Ludoviceának pénztáaira, mi fogyatkozó állapotban legyenek ezek, azon jelentésből, a melyeket ő esasz. kir. főhercezsége a nádor az országnak tett, és mi a tekint. rendekkel annak idejében közöltünk, méltóztatnak bővebben megérteni, ezen pénzbeli fogyatkozásnak kipótoltatása módjáról tanácskozásba nem bocsájtkoztak az ország rendjei, hanem azt a jövő országgyűléseig függőben hagyták, hogy az alatt a törvényhatóságok a fenforgó környüllállásokról tudósíttatván, akkoron szándékjaikat követjeik által kinyilatkoztassák. A tek. rendek már utasításokban, a hol a muzeumról emlékeztek, kijelentették az e ezélra teendő adakozásra való hajlandóságokat, úgy tartjuk, vétkeznenk minden alkalommal megbizonyított hazafiai indulatjok, és a haza oltárára áldozni kész nagylelkűségök ellen, ha nem vélnénk elegendőnek, ha az ország szüksége, egyszersmind annak java és díszére használtatható alkalmatosság a tekint. rendeknek kimutatatik.

A mi a követség személyeinek járandó napi bért, az úti és más egyéb költségeket illeti, jegyzékünket ide mellékelve alázatosan benyújtjuk; egyóbiránt azon szerény önértésben, hogy középszerűségünkhöz képest a reánk tett kötelességben híven eljárunk, minden fáradozásainknak és igyekezetünknek édes jutalmát csak úgy nyerendjük, ha szerencsések voltunk a tek. rendek várákozásának és bennünk helyhezettett bizodalomnak megfelelni, kik további kegyességökbe magunkat egész tisztelettel ajánljuk. Temesvárt, Bőjtelő hava 3-án, 1831. — Boros-Jenői, Muslay László kir. tanácsos és aransarkantyus vitéz, első alispány. — Pacséri Császár Sándor alispán, mint 1830. esztend. országgyűlésére választott megyebeli követek.

E jelentés felolvasását folytonos „éljen“-ek követték, kivált ama részt, hol a nemzeti nyelv vívmányairól tett említést; hazafias örömmel ösmerték el a megye rendei, hogy — bár az ország több sarkalatos sérelme most is orvosolatlanul maradt — „a szeretett fejedelem fáradhatlan igyekezetével egyesítve, a sűrű viszontagságok záporai által ostromlott haza állandó boldogságát, a nemzetiség fényét, a minden nép történetében legtündérebb sugárral ragyogó magyar alkotmány erejét e mult országgyűlés vissza-

teremtven, azokat egyszersmind a jövő kétes idők éjjei ellen bátor-ságos karba helyeztette legyen.“¹⁾

Csak egy tárgy volt a követi jelentésben, a mivel a megyei rendek nem voltak megelégedve, s ez a Temesmegyére kivetett adó mennyisége volt. Igazságtalannak tartották azt, hogy Temesmegye, mely a szomszéd törvényhatóságoknál szerényebb anyagi helyzetben van, az országnak legjobban megadóztatott törvényhatósága legyen. A követek felemlítették, hogy ez ellen az országgyűlésen felszóllaltak, de a többség ellenében véleményüket elfogadtatni nem tudták; nincs is más módja a helyzet javulásának, csak az, ha a jövő országgyűlésre mindamaz okmányok egybegyűjtetnek, melyek Temesmegye álláspontját az adókulcs lejjebb-szállítására nézve igazolni fogják.²⁾

E munka elkészítésével egy, a Muslay alispán elnöktele alatt össze-állított küldöttség bízott meg s egyúttal azt is kimodták a rendek, hogy jövőre a megválasztandó követek minden ilyes alkalommal az ország-gyűlésen ne csak felszólaljanak, de ha felszólalásuknak sikere nem volna, úgy óvásukat az országos jegyzőkönyvbe is felvétessék, hogy ekként a megyének minden renden levő lakosai bizonyosokká tétethessenek az iránt, hogy követeik minden tekintetben pontosan teljesítették kötelességöket. Kimondták továbbá, hogy a követek ezután beszámoló jelentésekben pontról pontra feleljenek meg arra, hogy miként teljesítették küldöiknek az utasít-ásban kifejtett akaratát. — A koronázási emlékpénzeket: egy arany és két ezüst példányt a megyei levéltárba tétetni rendelték.³⁾

Ugyancsak e közgyűlésen olvastattak fel az 1830. évi országgyűlés által alkotott törvények. Kiváló örömmel fogadták a rendek a katonafogdosás megszüntetését,⁴⁾ mely az 1830-iki országgyűlésnek egyik legnagyobb érdemét képezi. Belátták azt Temesmegye rendei, hogy a „haza-szeretettel, a nemzet díszével, méltóságával meg nem egyeztethető a fogdosás, s így örömmel és megelégedéssel fogadták a sorshúzást.“ Mikor a magyar-nyelvről szóló 1830: VIII. tezikkerült felolvasásra, megújultak a tetszésnyilvánítások s nyomban felolvasták a megyének mult évi decz. 18-án a magyar-nyelvnek a megyében használatáról alkotott szabályzatát; elhatá-rozták annak kinyomatását és szoros megtartása végett kihirdetését.

Ugyancsak a febr. 7-ki közgyűlésen vették tárgyalás alá Szabolcs-megyének ama körlevelét, melyben a törvényhatóságokat felszólítja, hogy a m. tud. Akademia és Nemzeti Játékszín tőkepénzeit gyarapítani s egy-úttal a nemzeti közfigyelmet amaz eszközökre is ki kellene terjeszteni, melyeknél fogva a honi nyelvnek ismerete a közrendű polgárok s a többi

1) Jegyzőkönyv, 1830. 208 sz.

2) U. o.

3) U. o.

4) U. o. 210. szám.

megyebeli lakosok között is terjesztessék. A megye rendei sajnos tapasztalják, hogy a magyarnyelv emez ősi megyében majdnem ritka tüneménynyé vált, s idáig még sem olyan köz- vagy magán-intézetek nincsenek, hol a magyarnyelv gyökeresen előadatnék s így nincs is alkalom, hogy akár a közép, akár a szegényebb néposztály gyermekei azt megtanulhassák, de sarkalatos kötelességöknek ismerik, hogy ezentúl e fogyasztáson segítsenek, hogy ekként a hajdan uralkodott magyar szó e megyében ismét uralkodóvá legyen. Mindezekért megbízták Osászár Sándor alispánt, hogy a megyei rendeknek több, a magyarnyelvben jártas tagjával bizottsággá alakulván, tanácskozzanak ama módokról és eszközökről: mikép kellene a magyarnyelv virágzását és elterjesztését, főkép az ifjúság nevelése tekintetéből előmozdítani. Ugyane bizottságnak tették feladatává azt is, hogy mi módon és mennyiben kelljen Temesmegye részéről Szabolcs vármegyének a magyar Akademia és Nemzeti Játékszín előmenetele iránt felhozott óhaját a jövő országgyűlési követeknek adandó utasításban elősegíteni. A bizottság javaslatától tették függővé, hogy annak idején miként határozzanak, de a rendek már előre is el voltak határozva, hogy a megyében több magyar nyelvtanítói széket fognak rendszeresíteni.

Az 1830. évi orsz. gyűlés befejezése óta nagy mértékben kezdett emelkedni a nemzeti szellem. Míg azelőtt csakis a nemzeti jogok megóvása képezte úgyszólván egyedül a rendek gondoskodása tárgyát, azontúl a nemzeti nyelv ügye egyik elsőrangú tárgya lesz a közgyűlések tanácskozásainak. Megyénkre is feltűnt ama „boldogító arany korszak“ mint az 1830. évi orsz. gyűlés rendei mondták, mert a legtöbb megye már a magyarnyelvet hozta be hivatalos nyelvül. A mily mértékben terjedett a magyarnyelv, illetőleg fogadtatott el a megyék által hivatalos nyelvül, oly mértékben terjedett a nemzeti érzés, sőt bizonyos tekintetben az ellenzéki szellem is. Mint Pulszky Ferencz írja, maga a kormány is úgy tekintette azt, és még a 30-as években is gyanús szemmel nézte, ellenzékieknek tartotta azokat, kik a felvidéki megyékben a közgyűléseken magyarul szónokoltok; csak a latin szónokokban bíztak meg teljesen.

Sokat tett a közszellem emelésére a megyéknek egymás közötti levelezése is. Kétségkívül Temesmegyére is hatottak ama hazafias határozatok, melyeket a társ törvényhatóságok a magyarnyelv terjesztése ügyében hoztak. Megyénkben az 1831. május 16-án tartott közgyűlésen jelentette Muslay alispán, hogy a magyarnyelv ügyében alkotott „Rendszabás“ már elhagyta a sajtót, s így már annak végrehajtásáról kell gondoskodni. A rendek erre elhatározták, hogy az a többi törvényhatóságoknak tudomásvétel végett megküldessék, s ezentúl nemcsak a thatóságokkal, hanem a kormánysszékekkel is magyar nyelven fog levelezni. A járásbeli főszolgabíráknak meghagyatott, hogy felosztván magok között a községeket, a megyének ezen legnagyobb fontosságú határozatát a helyszinén azonnal

az abban meghatározott mód szerint kihirdessék, s annak teljesítéséről jelentést tegyenek. A Helytartó Tanácsot megkérni határozták, hogy a megyéhez intézendő mindennemű leiratait, a törvény értelme szerint magyar nyelven tegye; ugyancsak ily irányban intéztek megkeresést a szentszékekhez, a csanádi káptalanhoz, a bánsági főhadai kormányhoz és a hozzá tartozó két határőrezredhez, valamint a temesi kir. kamarai adminisztrációhoz.¹⁾

A nemzeti szellem és hazafias érzés emelkedését mutatja a temesmegyei izraelita lakosoknak ama folyamodványa is, melyet 1831-ben a május 16-ki közgyűlésen vettek tárgyalás alá. A temesmegyei izraeliták ugyanis a miatt panaszkodtak, hogy bár a legutóbbi törvény a katonaszkodásra nézve a fogdosás helyett a sorshúzást rendelte el, de a temesmegyei izraelita ifjak a sors által majdnem teljesen elkerültettek s így nem adatik mód, hogy a haza iránti kötelességüket leróvhassák. Kérik ennél fogva, hogy ezentúl hasonló alkalmakkor az izraeliták számához képest egy contingens reájok is kivetessék. A közgyűlés törvényesnek tartván a kérelem tárgyát, szívesen hozzájárult s egyúttal megbízta a főszolgabírákat, hogy az izraelitáknak hazafias büzgőségükért járasonként fejezzék ki a megye elismerését.²⁾

Az 1831. év folytában több megye és város küldötte meg Temesmegyének a magyarnyelv ügyében alkotott határozatait, így pl. Torontál, Pest, Ugocsa, Aradm., Somogy, Zala, Fehérmegye stb., kérve egy vagy más irányban Temes hozzájárulását. Így Pestmegye amaz indítvány pártolására kéri Temest, hogy a magyarnyelv gyarapítása tekintetéből pártolja és járuljon hozzá egy leánynevelő intézetnek a fővárosban leendő felállításához, hol hazánk leányai zsenge koruktól kezdve, az anyai magyarnyelven neveltessenek. Temes erre akként válaszol, hogy meg van ugyan győződve arról, hogy a magyarnyelv közönséggé tétele a szép nemmel magyarnyelven folyó társalgás által a legkönnyebben érthetik el, „azonban a férj lévén minden, a közönség boldogságára czélzó alkotmányoknak előkelő alapjai, erősebb eszközei és nagyobb befolyású hatalmasai,“ megengedi a szép nem, hogy Temesmegyének törekvései ezúttal csak a férfinemre terjed ki.³⁾

Más megyék és városok ismét köszönettel veszik tudomásul a nekik megküldött „Rendszabás“-okat, és üdvözlík Temesmegyét hazafias határozatáért, így pl. Nagy-Bánya és Pécs városok, Kolos, Torda és Borsod megyék stb. „Örülünk kiváltképen azon — írja Borsodmegye — hogy a nemzeti nyelv gyarapítása ügye, s annak megörökítése és közönséggé tétele

¹⁾ Temesmegye Jegyzőkönyve 1831. 865. szám.

²⁾ U. o. 1029. szám.

³⁾ U. o. 1831. 1016.

íránt viseltető buzgólkodás az egész hazában úgy, és abban a mértékben lobog és gyuladozik, hogy ennek a nemesi tűznek meghűlésétől vagy épen behamvadásától remegni többé nem lehet. Örülünk továbbá azon is, hogy a nagyságtok kegyelmetek nemes vármegyéjek azon kies vidékein, melyek a török félhold szomorú rabigája alatt oly huzamos ideig nyögtenek, újra közönségessé lenni kezd és fog az a magyarnyelv, melyen a haza évkönyveiben halhatatlan Losonczy István temesi bánnal együtt elhullott azon vidéki köznemesség és ennek fegyveresei hazájuktól a dicsőség mezején búcsút vettek.

Minden ilyenmű levél felolvasását Temesmegye rendei „közönségesen zengedező örömkifejezéssel fogadták,” s az 1831. okt. 3-ki közgyűlésen azt határozták, hogy úgy az eddig érkezett, mint ezután érkezendő ilyenmű levelek a február 7-ki közgyűlésen Császár Sándor alispán elnöklete alatt a magyarnyelv közönségessé tétele tárgyában kiküldött bizottsághoz teendők által oly utasítással, hogy összehasonlítván más megyék és városoknak a magyarnyelv ügyében kifejtett igyekezeteit Temesmegye hasonló határozataival, figyelmét e bizottság mindarra terjeszse ki, hogy mit lenne helyes és alkalmas más törvényhatóságoktól átvenni, s végül terjeszsen elő egy véleményt arról, hogy mily eszközök lennének Temesmegyében a legalkalmasabbak a magyarnyelv elterjesztésére. E célra a Császár S. alispán elnöksége alatti bizottságba a következő tagok választottak: Bedekovics Tamás kir. tanácsos, Aczél Antal, Szilágyi János, Radványi Miklós, Szánthó János, tisz. Horti Kovács Pál, Varga Ignác, Bogma István, Papházi Miklós, Dessewffy főjegyző, Tormássy József, Kövér János, Várkonyi Ádám, Ambrózy Lajos és Jablonczay Ádám.¹⁾

A nemzeti nyelv ügyéről folyt tanácskozások közben, ugyancsak ez okt. 3-ki közgyűlésen említette meg egyik szónok, hogy mily nagyok e téren is a gróf Széchenyi István tettei, ki a nemzeti csinosodás előmozdításában nemes atyjának nyomdokait követvén, a főrendek tanácskozásában magyarul legelső szólalt fel, és az anyanyelv tekintetének ott is illendő méltatást szerzett, ki 60.000 ezüst forintnak a haza oltárára szentelt ajánlásával a nemzeti magyar tudós társaság teremtésének fő rúgója volt, ki lelkes munkáival mint az igaz hazafiui szellem dicső szülötteivel a bal- és előítéletek sűrű homályán keresztültörvén, a magyar éghajlat kellemei iránt szenderedésbe temetett ösztönöket foganatos törekedésekre ébresztette. Mindezeknek felsorolása a közgyűlés által „számtalanszor harsogó éljen felkiáltások által kísértetvén,” a KK. és RR., hogy hálájukat a nagy férfiú iránt legalább némileg is megmutassák, őt a megye táblabírái sorában szerették volna tisztelni s e végett elhatározták, hogy ebbeli óhajtasukat a főispáni helytartónak tudomására hozzák.²⁾ Hogy a

¹⁾ Temesmegye Jegyzőkönyve 1831. 1811. szám.

²⁾ U. o. 1812. sz.

főispáni helytartó, engedve a közóhajtásnak, kinevezte e gróf Széchenyi Istvánt Temesmegye táblabírájának, arról a jegyzőkönyv nem szól, de hogy Széchenyi reformeszméi Temesmegyében is mély gyökeret vertek, arról a közgyűlés hangulata meggyőző képet nyújt.

Ugyancsak e közgyűlésen hangzott fel az első panasz szó a magyar nyelv ellen. Báró Lopreszti Lajos ugyanis panaszt emelt a helytartó Tanácsnál a megyének a múlt évben a magyar nyelv ügyében hozott határozatai miatt. A helyt. Tanács 1831. szept. 2-án 20.607. sz. a. kelt leirata mellett leküldte a megyének Lopreszti folyamodását oly meghagyással, hogy azt fontolóra vegyék és róla véleményt mondjanak. Temesmegye rendei erre azt felelik, hogy a rendek az 1792. és 1805. esztendei törvényczikkek értelme szerint a magyar nyelv virágzásának előmozdítására még az 1823. év első napjától a honi nyelvet minden hivatali foglalkozásba oly szerencsés sikerrel hozták be, hogy az a karok és rendeknél, a hivatalban levő tisztikarnál és egyéb ügyész és kiműveltebb személyeknél már valóságban közönségessé lett, semmi nehézséget vagy akadályt nem képez, az 1830-ki végzést pedig már az újabb törvények hatása alatt a közgyűlésen jelenlevők általános örvendezése között hozták s így a megyeirendek feleslegesnek tartják, báró Lopreszti Lajos egyoldalú panaszának czáfolatába bocsátkozni, vagy pedig ellene elégtételt keresni. Ellenkezőleg a megyei tisztviselőknek továbbra is kötelességévé teszik az említett végzésnek megtartását. Hogy pedig eddig szoroson megtartották, mint azt Lopreszti panaszlevele is említi, e felett a megye a tisztviselőknek közmegelégedését nyilvánította.¹⁾ Sőt egy lépéssel még tovább mentek a megye rendei. Temesmegye pecsétje idáig latin köriratu volt; most elhatározták, hogy a megye hiteles pecsétjén a körirat magyar legyen s a megye ezen határozata ő felségének bejelentessék; ugyancsak meghagyták a főszolgabíráknak, hogy a megyei községek pecsétjei körülírásának magyar nyelvre leendő változtatása ügyében az illető földesurakat szólítsák fel s tudassák velök a megye kívánságát.²⁾ Hogy e kívánság nem maradt meddő, mutatja az, hogy Temesmegye községeinek pecsétjein a körírás az 1832—36.

¹⁾ A Helyt. Tanács 1832. jan. 10-én kelt leiratával felelt Temesmegyének a Lopreszti ügyben tett felterjesztésére a következőkben: „A honi nyelv valódi és közóhajtásban levő kihatása virágzásának eszközlése a fennálló törvények arányaival összhangzó rendelkezéseivel érettethetvén el, ezen kir. Helyt. Tanács, valamint a titulált rendeknek ezekben alapult igyekezeteit a maga részéről is, elősegíteni kívánja, úgy a közjóval, s jelesen a magyar nyelv folyamatos emelkedésével összeszövött tekintetekre nézve különösen ajánlja, hogy a hazai nyelv kiművelődésére és terjesztésére célzó intézéseiket az e tárgyban alkotott törvények szabásain túl ne terjeszszék, és kiváltképen arra szakadatlan gondossággal figyelmezzenek, hogy azokkal a közdolgok rendszerinti folytatására, úgy az igazság kiszolgáltatására nézve akadályok vagy hátrányok ne tétessenek. Kelt Budán 1832. Boldogasszony hava 10. Gróf Pállfy Fidelis.

²⁾ Temesmegye Jegyzőkönyve 1831. 2073. szám.

évek között teljesen magyarrá lett. Magyar volt a közigazgatás annyira, hogy még az osztrák tartományokhoz is magyarnyelven írtak, míg a kancellária 1832-ben, egy Temesmegye részéről felmerült specialis eset alkalmából arra nem intette a megyét, hogy az osztrák tartományok hatóságaihoz intézendő átiratokban ne a magyar, hanem a latin nyelvet használják.¹⁾

---

¹⁾ „... in correspondentiis eum germanicis Jurisdictionibus ferendis, latina iisdem intelligibili lingua utatur.“ Temesm. Jegyzőkönyve 1832. 2243.

A kruciczai lázadó.

BÖHM LÉNÁRD-tól.

A következő esemény, melynek Fehértemplom város történetében nevezetes szerep jutott, s melylyel annak idején a bíróságok is nyilvánosan foglalkoztak, talán a nagy közönségre nézve sem lesz érdektelen és pedig annál inkább, mert egyúttal éles világot vet a keleti kérdés akkori állapotára, melylyel kétségenkívül összefüggésben volt. Ez okból kívántam ez epizódot legalább rövid vázlatban előadni.

A portánál alkalmazott osztrák internuntius, báró Stürmer, már 1804-ben jelentette, hogy az egész Balkánfélszigetet szoros hálóként veszik körül az orosz emissariusok; a szerb nép készen állt a fölkelésre, s mert Ausztria a sistowi béke után a felszabadulásnak legkisebb reményével sem bízta, de nem is bízathatta, egész gondolkodásával és érzésével Oroszországon csüggött. A magyar-szerb metropolita, Stratimirovics, ez időben egy emlékiratot juttatott Pétervárra, melyben egy független Szerbországot proklamál, úgy, hogy Ausztria átengedné ennek a Cattarónál kezdődő kerületet a partvidékkel, s helyette kárpótlásul kapná Török-Horvátország egy részét az Unna mentén és Kis-Oláhországot.¹⁾

Midőn később a túloldali szerbek Kara-Gyorgye vezérlete alatt tényleg fölkeltek, itteni törzs-, nyelv- és hitbeli rokonaik állandóan növekvő érdeklődéssel figyelték e mozgalmat, annál is inkább, mert nagyrészüik alig 15 évvel előbb jött át Szerbiából.

Az összeköttetés innen és túl mindegyre élénkebb lett és felébresztette a hatóságok nemtetszését. „Legfelsőbb helyen följelentések történtek, melyek több es. kir. alattvalónak a szerbekkel való összeköttetéseit jelezték, és azt, hogy az utóbbiak közül sokan már oda át is vannak, a kik azzal az ürügygyel, hogy ők török alattvalók, útleveleket csaltak ki, vagy mint állítólagos hajósok vagy szolgák a kereskedőktől a szerb területre átbocsátattak, a hol az itteni viszonyokról hamis és legtöbbnyire költött híreket terjesztenek, a tartományi alattvalók pedig kiváltképen megyei, földesúri és községi elüljárásaiknak kemény és nyomasztó bánásmódjáról

¹⁾ Kállay: „A szerbek története.“ Bpest, 1878. I. 342. l.

panaszkodnak, és a nemzetükbelieket és hitsorsosait az itteni tartományi kormány ellen felizgatni igyekeznek.¹⁾“

A meddig csupán nemzetiségi sympathiákról volt szó, azok nem is vétettek bűn számba, de idővel más, kevésbé ártatlan tervek is kitudódtak. Belgrádnak a túloldali szerbek által való birtokbavétele 1807-ben teljesen elszakította a türelem fonalát; a délmagyarországi szerbek egy része s nevezetesen több kiszolgált tiszt egy oktalan kezdeményezésbe fogtak; azt akarták ugyanis, hogy katolikus lakos-társaikat, kiknek kedvezőbb vagyoni állapota már régen szálla volt szemökben, akár jó, akár rossz szerrel, kiszorítják a Bánságból s így maguknak orosz védnökség alatt egy külön területet (szerb vajdaságot) szereznek. E végre a tartomány különböző községeiben nemsokára titkos bizottságok alakultak, melyek kölcsönösen szövetkeztek, s csak kedvező alkalomra lestek, hogy e véres szándékukat megvalósíthassák.

Pancsován kellett volna az első csapásnak esnie; e város védtelen népét ugyanis 1807. május 28-án, az úrnapi körmenet alkalmával akarták megtámadni és lemészárolni.

Ámde a gondviselés örködött a szegény pancsovaiak felett; az összeküldtek közt akadt egy emberiesebb érületű egyén, a ki a tervet még előtte való nap 3 órakor fölfedezte az ottani határőrség ezredesének. Ez rögtön jelentést tett a hadosztály főnökének, a ki múlhatatlanul megtette a szükséges intézkedéseket. És így történt, hogy ez alkalommal a pancsovai úrnapi körmenetre a rendes díszszakasz helyett egy bataillon Benyowsky-, 2 szakasz német-bánsági határőr és egy lovasosztály vonult ki, melyek szerencsére a környéken voltak elhelyezve.²⁾ Ez úgy látszik, mégis lehütötte egy kissé az összeesküvők lázadási kedvét, mert úgy a körmenet alatt, mint utána is, teljes csend uralkodott. De a főczinkosokat — a mennyire t. i. lehetséges volt — minden zaj nélkül elfogták és átadták a hatóságoknak.

Néhány hét mulva Ferencz király és a bajnok Károly főherczeg meglátogatták Temesvárt és Délmagyarországot; ez utazás — úgy látszik — első sorban a sikertelen lázadási kísérlet miatt történt.

Kormánykörökben az itteni szerbek ellenséges hangulatát joggal tulajdonították Oroszország növekvő befolyásának. Ismételten történtek figyelmeztetések, hogy ügyelni kell az orthodox papságra, mely „leginkább hajlandó meghallgatni a túloldali sugdosásokat, a mint a bánáti generalatusban (Pancsován) történt legutóbbi eset bizonyítja.“ A híresztelések közeli öldöklésekről más helyeken is el voltak terjedve,

¹⁾ J. Sopron: „Monogr. v. Semlin“ etc. 497. l.

²⁾ L. L. Ilies: „Hist. Skizze von Pancsova.“ A 44. lap csak magát a száraz tényt mondja el. A pancsovai összeesküvők neveit nem lehetett megtudni; talán közéleti adatokat adhat majd erre nézve a városnak készülöben levő monographiája.

így pl. Zimonyban, és a nem szerb lakosság nem kevésbé aggódott! Ujvidéken is így voltak. E városban — egy családi hagyomány szerint — az összeesküvők tervezgetéseiről egy pópa nejétől hallották az első hírt, a ki egy német polgárral benső viszonyban élt s a ki udvarlója életét féltvén, ezt mindenre kérte, hogy egy bizonyos napot Péterváradon töltsön és éjjelre is ott maradjon. Kedvesét csakis a várfalak közt tudja biztonságban a gyilok elől.¹⁾

Igy lappangott tehát titkon a vész szikra, míg egy évvel később a gyilkolási szándék újra kitört.

1808. június 12-én, Szentháromság vasárnapján, a fehértemplomi gör. kel. esperes, Millosevics Rafael, meghívta ebédre az egész hatóságot, a kath. esperest és káplánját, és a határőrvidék főparancsnokának, Lajos főhercegnek fogadtatása alkalmából ott időző törzs- és alantás tisztjeit az oláh-illyr határőrvidéki ezrednek. Épen midőn az asztalhoz ülni készültek, a szomszéd Szuboticza község szerb plebánosa, Poppovics Illés, sürgősen beszélni kívánt az ezred-parancsnokkal, Branowaczky János ezredessel, és sietve közölte vele, hogy a szerbek részéről szőtt összeesküvés van kitörőfélben, mely Fehértemplomnak nem szerb ajkú lakosságára nézve igen végzetes lehet. Állítása bizonyosságaul ugyanakkor egy államellenes proklamációt nyújtott át, melynek a tartalma ez volt:

„Főtisztelendő Papság!

A ki jelenleg ó- (ó-hitű) keresztény, legyen ennek erős tudatában. Köztudomású dolog, hogy a mindenható Isten minden (gör. kel.) keresztényt meg akar szabadítani a rabszolgaságból, mi is a papságra bízott, a kik ennek (a felhívásnak) vételekor azonnal húzassák meg a vészharangot és a népnek meghagyják, hogy minden fegyverfogható fölkeljen és (azon a helyen), a hol az oltár és a (szent) zászló felállítatik, egybegyűljön és pedig fegyveresen. Ha valamely római vagy magyar parancs érkeznék hozzátok, azt nem szabad elfogadnotok, mert azok (a kik ezt teszik), bűnösöknek tekintetnek.

A ki a keresztények vagy papok közül (ezt a felhívást) mellözi és annak nem engedelmeskedik, gyalázatos véget várhat. Különösen ti papok siessetek egybe, nehogy egyik vagy másik veszedelembe jusson. Menjetek elül az Isten igéjével (evangelium) és hirdessétek azt a népnek. A jassenovai, szuboticzai, lagerdorfi, oresácsi, grebenácsi, pártai, szagaiczai, iszbistyei, ulmai, nikolinczi, verseczi stb. harez képes férfiak 20—50 éves korig ellenmondás nélkül gyűljenek össze napfölkelte előtt Szuboticzánál és várják a kegyelmes (Kara-) Györgyét vagy a kettőt

¹⁾ Sopron: „Monogr. v. Semlin.“ 501. lap.

(megbízottat), kiket magam helyett küldeni fogok. Mindegyik (kézhezvevő) másolja ezt (az iratot) le magának és küldje tovább, hogy a parancs haladéktalanul terjedjen.¹⁾

Sign. Rama 1808. május 30-án.

Petrovics György,
Szerbia nagyfejedeleme.

Az ezredes, kiválóan elszánt férfiú, belátta ez iratokból, hogy nincs vesztetni való idő: rögtön berendelt 3 szakasz határőrt Fehértemplomba, a kik délután 5 órakor már meg is érkeztek és az ottani polgárőrséghez csatlakoztak.²⁾

Branowaezky, hogy a lakosságot megnyugtassa, elküldte Mallia es. kir. zászlóshadnagyot néhány katonával éjjel 1 órakor szekéren a mintegy $\frac{3}{4}$ mértföldnyire, Oravicza felé fekvő katonai községbe, Krucsiczába, hogy körülnézzen, mi igaz a dologban. Wilsbach János polgár, a miutegy 100 emberből álló fehértemplomi lövészesapat hadnagya, volt a kocsisuk.

Egész útjuk mentén feltűnő esend uralkodott és semmi gyanús dolog nem mutatkozott, csak midőn Krucsicza falú közelébe értek, láttak sok helyen világosságot és hallottak zűrzavaros férfihangokat, a mi nem sok jót ígért. De a parancs parancs! A helységben járatos Mallia a falú előtt leszállt a szekérről s egészen egyedül ment be abba; de midőn látta, hogy a lakosság kedélye nagyon izgatott, vissza akart fordulni; a lázadók azonban nem messze a templomtól észrevették, feltartóztatták és bevitték a templomba; itt felszólították, hogy nekik hűséget esküdjék, s midőn ezt állhatatosan megtagadta, az időközben odaérkezett lelkészhelyettes, Györgyevits Demeter, a főczinkosok egyike, kémnek nyilvánította és halálra ítélte.

De mivel ezt az összegyülekezettek közül többen ellenezték, egyelőre csupán kardját vették el, melyet a nevezett pápa csatolt derekára és azután, a proclamatio értelmében, felvéve a stolát, egyik kezében a templomi zászlóval, a másikban az evangéliumos-könyvvel, megparancsolta a közben szintén elfogott Wilsbachnak, hogy őt a körülfekvő községekben: Jámon, Berlistyén, Mirkovácson, Rakasdián, Makovistyén stb. körülhordozza, a hová már előbb is küldött lázító leveleket, hogy a román földnépet is fölkelésre bírja. Ez azonban egyáltalában

¹⁾ E szöveg a fehértemplomi városi muzeumban letétemenyezett szerb eredetűnek egyidejűleg készült német fordításából van véve. Sajnos, hogy e fordítás olyasvalakitől származik, a ki nem bírta mindkét nyelvet tökéletesen.

²⁾ A „krucsiczai lázadóról“ először e sorok írója szól: „Gesch. d. tem. Banats“ (Leipzig, 1861. I. 312. stb.), és később „Dél-Magyarország“ stb. (II. 235.) című könyvében; ezekből jutott át más művekbe,

nem hitt neki, s habár részben erőszakkal hurezoltatta ki őket házaikból, a heves agitátorhoz senki sem akart csatlakozni.

Most egyszerre leesett a fanatizált pap szemeiről a hályog; vezéri szerepe véget ért és rettegés fogta el gonosz kezdeményezése miatt; azért is Wilsbachot akadálytalanul hazamenni engedé, ő pedig az erdőben eldobta magától a zászlót,¹⁾ kardot, könyvet és menekülni igyekezett Szerbiába, oltalmazóihoz; ámde Rebenberg községben elfogták.

Mihelyt a lázadók csoportja a krucsiczai templom előtt eltávozott, egy ismerőse megszabadította Malliát, a ki kerülő úton szerencsésen megérkezett Fehértemplomra és a történekről jelentést tett az ezredesnek. Ez 13-án éjjel 2 óraker riadót fuvatott. Mikor a legénység együtt volt, egyik felét felállította a kath. templom mellett, a többit pedig a Suhay²⁾ nevű kis erdőbe küldte, melyet a fölkelők gyülekező helyül kiválasztottak.

Dobrinjacz alatt egy tekintélyes szerb csapat állott Rámánál, mely csak a megbeszélrt jeladásra várt, hogy a Dunán általjójjön. Azonban ennek megakadályozására, mihelyt az összeesküvés fölfedeztetett, a szintén beavatott Jovanovics Marian, nyug. főhadnagy, lóháton Ó-Palánkára s onnan Szerbiába sietett, a honnan többé vissza sem tért.³⁾

Schmitz József, fehértemplomi polgár és a lövészesapat parancsnoka, lelkes hazafi és ritka bátorságú ember, a ki embereivel a német templom mellett állott, megúnta a hosszas várakozást, és egyenesen Krucsicza felé indult. Később Golubovics őrnagy is követte őt egy határőr-szakasszal.

Mihelyt odaérkeztek, Schmitz kapitány az összeverődött lázadók szemeláttára éles töltényt tétetett a fegyverekbe és fölszólította őket, hogy a maguk részéről tegyék le a fegyvert, máskülönbén közójük lövet. Ennek megvolt a hatása! — Erre az őrnagy felolvastatta a falúbeli összes család-fők neveit, és az ott nem levők hozzátartozóit bekísértette Fehértemplomra s ott elzáratta őket Lorenz ácsmester házába, szemben a városházával, mely épen akkor javítás alatt állott. E közben más vidékekről is beszállították a főczinkosokat.

Míg ezek történektek, a fehértemplomi németajkú lakosság, különösen az asszonyok és gyermekek izgatottsága és aggódása a legfőbb fokra hágott, és az utóbbiaknak nagy része a kath. templomba menekült, hogy kétségbeesésükben áhitatos imával kérjék Isten oltalmát és menedékét; a

¹⁾ Ezt a zászlót a fehértemplomi hatóság őrizte; azonban 1849 óta eltűnt.

²⁾ Hivatalos följegyzések szerint e fás terület, mely városunk határának leg-északibb részében feküdt, 1798-ban még 500 holdra beesültetett! — A fehértemplomi hatósági irattár okmányai.

³⁾ Ez a Jovanovics, egy vakmerő katona, Fehértemplomban élt nyugdíjából; az 1788—89-iki török háború alkalmával többször kiténtette magát.

hol aztán a nyájas esperes, Seehorsch, lelképásztori hivatala szerint, vizsgáltta és bátorította őket, a minek láthatólag megnyugtató eredménye lön.¹⁾

Göring, törzskari hadbíró Temesvárról, ki ekkor épen Fehértemplomban volt, azonnal haditörvényszéket tartott.

Az első, a kit elővezettek, Gyorgyevics Demeter, a fanatikus kruciczai káplán volt, a kinek körülményes vallomásából világosan kitűnt, hogy ez őrvongó fölkelési kísérlet tulajdonképeni kezdője és bujtogatója a szökevény Jovanovics kapitány volt. Amde az oláh-illyr ezred egyik hadnagyára, Scribetie-re, ki maga is ott ült a vizsgáló-bizottság tagjai közt, szintén kiderült, hogy az összeesküvésnek egyik feje volt, miért is ülnöki székéről azonnal eltávolították és biztos őrizet alá helyezték. A vizsgálat további során megtudták a többi bűnrészesek neveit, de a lázadás okát is, mely nyilvános „felségárlás“ volt.²⁾

A nevezett kruciczai papot a rögtön ítélő eljárás értelmében június 14-én este 6 órakor agyon kellett volna lövetni, de püspöke Vidák J. Péter, a kit a halálítéletről hivatalosan értesítettek és a kitől a lelkész degradálását kérték, magához vitette őt Verseezre s azután szándékosan elutazott; és mert a gör. kel. szabályzat szerint a papi rendtől senki más meg nem foszthatta, Gyorgyevicsen ekkor az ítéletet nem lehetett végrehajtani.

A lázadók ellen indított vizsgálat és per több évre elhúzódott, miközben Gyorgyevics, Zsumanka hadnagy és többen a temesvári sáncz-börtönökben meghaltak. Kötél által — minthogy a főbűnöst kézre nem keríthették — esupán Scribetie hadnagy végeztetett ki; a többi részesek, kik magukat kevésbé compromittáltak, névleg: Thodorovics Trifun, plebános, Urosevics, diakon, Staics Athanaczko, kereskedő, Antics Péter, vice-káplár, Zsivanov Jovan, Athanaczko Putnik, Milovanov Stojan, Poppov Stojan, Duzkin Mihály, Mihajlovics Péter és Stoka Dimitrasko, életfogytiglani sánczmunkával lakoltak vétségükért.³⁾

Pesty Frigyes kutatásai alapján e szerencsétlen kudarcot még néhány vonással kiegészíthetem.

Az eddigiek szerint az első támadásnak tényleg Pancsován kellett volna történnie, a mit azonban az illető kormányközegeknek kellő időben tett intézkedéseik meghiúsítottak. Hogy az összeesküvők nem

¹⁾ „Hist. Paroch. Alba-Eccles.“ Kézirat.

²⁾ A lázadás részletes előadása megtalálható a fehértemplomi hatóság okmányaiában, szintűgy a „Hist. Alba-Eccles.“ című kéziratban, melyet Seehorsch, akkori esperes írt össze.

³⁾ Ugyanott.

mondtak le tervükről, hanem azt titkon a legbuzgóbban érlelték, annak legvilágosabb bizonyítéka az imént elmondott krucsziczi kudarc; de a mi még talán sok ember előtt ismeretlen és homályos, az az a tény: hogy Kara-Gyorgye e tervről nemcsak tudott, hanem azt — a mint az idézett proklamációból kitűnik — helyeselte is.

Különben a másik szerb lázadó-vezérnek, a klicseváci Stojkovic Milenko-nak is része volt a fölkelésben, mert Szerbiában e czélból ő is tartott nép- és knéz-gyülekezeteket, melyekben a délmagyarországi és szerémi lázadó tervét — a kinek informálására Jovanovic Marian vállalkozott — megbeszélték és annak modalitásait megállapították. Ezek a gyülekezetek valósággal nem akartak kevesebbet, mint hogy az elfoglalandó tartomány-részekben Kara-Gyorgyét kikiáltják királyuknak; sőt azt is tervezték, hogy ha Délmagyarországot és Romániát Szerbiának alávetniök sikerül, orosz segítséggel egyéb osztrák tartományokat, melyek ez időben a francia háború miatt katonai oltalom nélkül voltak, szintén lázadásra bírják, a hol aztán mindenkit kiirtanak, a ki nekik ellenáll vagy vallásukat el nem fogadja.¹⁾

A hivatalos vizsgálat adatai szerint az első szerb betörésnek 1808-ban kellett volna megtörténnie Moldovánál; Milenko Porecsnél jött volna át Mehádia felé, és Dobrinjaez Péter bimbase Ó-Palánkánál nyomult volna előre.²⁾ Az összeesküvők, a mint látszik, Temesvártól nem igen félték, és akkor egész komolysággal azon gondolkoztak, hogy a szerb területet minél szélesebben kiterjesszék, a mi azonban, főleg azért, mert a románok részt venni nem akartak, csúfosan megghiúsult.

Igy tehát az akkori ezredparancsnok, Branowaczky ezredes erélyes közbelépése a fehértemplomi polgári őrség segedelmével csirájában elfojtotta e rajongók fenyegető fölkelési kísérletét, mely különben, ki tudja, mily veszélyessé lehetett volna Délmagyarországra!

---

¹⁾ Pesty: A szörényi bánóság. I. 212. stb. — Ranke L. (Die serb. Revolution) és Kállay B. (A szerbek története) egyaránt hallgatnak e dologról.

²⁾ 1809. január 16., 17., 18-án és február 8-án Temesvárott ez összeesküvés dolgában ismételt vizsgálatokat tartottak, melyeknek eredményéről az akkori alispán Bydeskúti Vincze 1809. febr. 17-én jelentést tett a nádornak. Az ezekre vonatkozó tanúvallomások Pesty bizonyossága szerint a budapesti magy. országos könyvtárban még megvannak.

Ujabb ősemberi telepek Délmagyarországon.

OROSZ ENDRÉ-től.

I. A cseneji őstelep. (Torontálm.)

1894. április 9-én sétám közben Csenej határán egy ősemberi telepre akadtam. E telep a helység déli oldalán folydogáló Bega-lecsapolási csatorna balparti legelője alatt, a csatorna hídjától 4—500 lépés távolban délfelé, az őskori Ó-Bega folyónak jelenleg száraz, természetes medre jobboldali partmagaslatán fekszik.¹⁾ Egy nagyobb területű szántóföld 6—7 dem. mélyen végzett körülárkolása által több ősemberi tárgy került az árokból a felületre. Az ottan talált és gyűjtött őstárgyak: eserepek, esontok, agyagrögök, kődarabok, szilánkok stb. A tárgyak leírása a következő:

Köszerek: Quarzitból alakított és esiszolt keskeny kőek, celt éltöredéke. — Ugyanezen anyagú, 3·5 em. hosszú, kis alakított és esiszolt véső töredékes darabja. — 1 dem. hosszú, sericites-gneiszből durván alakított vágó-eszköz. — Két kis kődrb. törökövek töredékrészeinek ismerhető föl, ütési nyomokkal, veres quarzitból és quarzitos finom homokkőből. — 17 drb. sárgás, hamúsínű, fehéres és vörös szarúköves tűzkő-s 5 obsidián-szilánk. Köztük a leghosszabb két szilánk 21 mm. — Néhány quarzkavicska (parittyakő). — Alakítatlan kődarabkák: vaskos quarz, quarzit, quarz-homokkő (többféle változat), amphiboltrachyt, muscovitbiotit-gneisz, sericites-gneisz, szarúkö, tűzkő, obsidián, basalt, amphibol-gneisz.

Edények: Vastag, durva, földes szövétű agyagból. korong nélkü szabad kézzel készített, szabad tűzön rosszul égetett, téglasárga, vörös, barnás-szürke vagy barnás-fekete színű, többnyire nagy kezdetleges edények mállékony eserepei. Vastagságuk 5—10 sőt 20 mm. — Homokmentesek. Perem felálló, oldal merev hajlású, disztelen, fogantyú hegyes kúpalakú csücsök, kevesebb az átfúrt csücsök, fenék lapos és síma. Disz 3 eserepen kisebb-nagyobb beszurkált pontok. Nagy fazekak voltak. A keramika legkezdetlegesebb készítményei.

¹⁾ Új speciális-térkép. (1 : 75.000.) Zone 23. Col. XXIV. Ó-Telek és Zsebely lapja.

Konyhahulladékok: Az ide tartozó tárgyak nyers, szürkés-fehér vagy rozsdás-barna színű, mind felhasogatott és széttördelt emlős állati csontok, égetett kékes-szürke és mész-fehér apróbb csont-törmelékek s kevés kagylóhéj. A talált állatfaj-maradványok:

1. *Bos taurus*, L. fogai gyakoriak, továbbá egy kopott, 8·5 cm. hosszú astragalus.

2. *Cervus elaphus*, L. fogai, egy agancsforgács és egy astragalus, ritkán lelhetők.

3. *Ovis aries*, L. fogai gyakoriak.

4. *Sus scrofa*, L. fogai gyakoriak.

5. *Anodonta mutabilis*, Clessin: variatio. (A típusos alak számos változatának egyike.) Héjtörmelékei ritkák.

6. *Unio pictorum*, L. típusos törzsalak, ritka.

Egyéb tárgyak: Tűzpad drbok homokos, szürke, égett agyagból, továbbá téglavörös-sárga megégett agyagrögök.

A rét felszíne alatt 6 dem. mélyen feküdtek egy emberi koponya szétesett vastag, rozsdás-vörös és sötétbarna színű csonteserepei.

Következtetések: Az árokásás által kevés őskori tárgy jutván napvilágra, természetesen az ezekből levonható következtetések a lelőhely — mint ősemberi lakóhely — mindennemű viszonyainak megvilágítására nem elégségesek, azonban az összegyűjtött őstárgyak és megfigyelt adatok elég alapot szolgáltatnak nekem e telep fölfedezhetésének felismerésére és ezt ismertető rövid leírására. Az ősemberi tárgyak sokkal nagyobb mennyiségben kerülnének elő, ha az esetleg ott végzendő földmunkálatok által több és nagyobb feltárások engednének bepillantani az alluviális televényföld felszíne alá. — Az eddigi adatok szerint az itten tartózkodott ősemberek állattenyésztő, halász-vadász, nomád néptörzs voltak. A köveket hegyes vidékről szerezték a telepre. Az elmondottak alapján a telep a neolith-kőkor jellegét viseli magán.

II. Az újvári „Temesi” ősemberi telep. (Torontálm.)

Újvár nagyközség az éjsz.-szél. 45° 39'—40' között, s a kel.-hossz. (Ferro) 38° 34'—35' között, az Adria fölött 83 m. magasan, alföldi rónaságon, az őskori Ó-Bega folyó balparti mellékén fekszik. Az 1894. ápril 29-én a Begahajozási csatorna felé tett praehistoriai excursióm itt egy teljesen ismeretlen ősemberi telep felfedezésével jutalmazott és örvendeztetett meg. — Az ismertetendő őstelep Újvár községnek közvetlen éjszaki oldalán, az építés alatt álló párdány-zsombolyai vicinalis vasút jobboldalán ott fekszik, hol a „Temesi” nevű, mostan száraz folyóágnak

a helység felőli vagyis balparti védtöltése emelkedik a Csenej felé vezető szekérútnak a Temesié fölé épített téglahídjánál.¹⁾ A telep legéjszakibb határa a Temesié medre, nyugaton a cseneji út, kelet felé és délre a községbe terjed és annak házai és kertjei közt vész el; az őstelep területét alkotják tehát a Temesié balpartja, a Temesié s a helység közti kis rét, a temető egészen és a temetőt körülzáró 3 útcza háztelkei. A telep hossza éjszak-déli irányban 300 méter, szélessége az úttól nyugat-keleti irányban 250 méter. A megnevezett terület minden részén bukkannak elő földmunkálatok alkalmával őskori tárgyak, mint: edénycserepek, csontok, kődrbok; néhány esetben csiszolt és átfúrt kőszközt (kőbuzogányt), házépítésnél egy ép, nagy, öblös edényt, a temetőtől keletre fekvő útcza egyik udvarán kútásás közben cserepeken kívül egy ép, golyóalakú törökövet is leltek. Magam a temetőben sírásások által kidobva tűzpadok darabjait, nagyobb edényrészleteket, tűzköszilánkokat stb. stb. gyűjtöttem. Mindezen helyek nem szűkölködnek őskori leletekben, de a kellő feltárás által eddig a legtöbb leletet szolgáltató hely a Temesié partszegélye. A Temesié egy őskori, éjszakkéletről délnyugatra haladó kisebb folyónak jelenleg száraz medre, mely mostan a nagyobb esőzések után összegyülemlő vizek levezetésére szolgál.

1887—88-ban a Temesiéen lefolyó nagymennyiségű víz a közvetlen közelében épült Újvár községbe is behatolt, mire 88-ban, a helységet megvédendő további árvizek ellen, a Temesié balpartján védtöltést hordtak a száraz meder partjából, s ezen nagyobb szabású földmunkálatok által bolygatták meg az ottan létezett őstelep emlékeit. — A telep geologiai viszonyai ezek: a felszíntől le fekete, új-alluviális televényföld 0·5—1·2 méter közt változó; legvastagabb a cultur-réteg az őstelep területén. A televény alatt 5—12 dem. vastagságú, helyenként rozsdás, új alluviális anyag van, mely már nem tartalmaz ősemberi tárgyakat. (Vizi üledék.) A száraz folyómeder fenekét csillám-pikkelyes, rozsdásbarnára festett, finom-szemű quarzhomok alkotja 2—3 vagy még több méter vastagságban is. — A földhordás által feltárt lelőhelyen a felülettől 1 m. mélyen fölötté nagy mennyiségben találtattak ősemberi holmik. A szemtanú munkások elbeszélése szerint akár szekér-számra heverték szerte-szét a kikerült tűzpad-romok, égetett agyagrögök, pernye, szénmorzsák, edénycserepek, csontok, kődarabok, őrlőkövek, kőgolyók, kisebb-nagyobb és többé-kevésbé ép edények, állati állkapcsok, szarvak, agancsok, égetett agyag-golyók stb. Nagyon természetesen a mérnök urak legtöbbször tanúsított figyelmenlensége és közönyössége, valamint a munkások tudatlansága mellett mind e tárgyakból semmi sem lett összegyűjtve, hanem ismét beletemetettek a töltés alá, s részben pedig a felületen oly mennyiségben maradtak töredé-

¹⁾ Új speciális térkép. (1: 75.000) Zone 23. Col. XXIV. Ó-Telek és Zsebely lapja.

kekben széthányva, hogy a helység felé közeledő éber kutatónak már az útról is szembeötlenek a felület törmelék-darabjai.

A töltés alatti partszegélyben 1894. okt. 21-én több ponton 2 emberrel próbaásatásokat végeztettem, melynek eredménye volt: díszes edénycserepek, őrlőkövek, állati állkapcsok, fonó-orsó stb. Följegyzésre méltóbb az, hogy m. e. 4 □ m. területű helyen tűz által elpusztult és összeesett kunyhó-lakásromot találtam, hol sok vesszőbenyomatot feltűntető égett agyagrög hevert egymáson. Néhány eserép és csonton kívül mi sem jött elő a romok közül.

Az előadottak után következék az ősemberi tárgyak elősorolása és jellemzése a használat szerinti legtermészetesebb csoportosításban.

Eszközök: A Temesić-partból jutott felszínre egy szabályosan alakított és szép simán csiszolt, közepén átfúrt, gömbölyded, alma-alakú, simafejű kőbuzogány féltöredéke közönséges zöldes-szürke serpentintből. Legnagyobb átmérője 7—8 cm., magass. 5.5 cm., nyéllyuk-átmérője 1.5—2 cm. Bronzkori típus.

3 drb. szépen, szabályosan alakított és csiszolt véső kis éltöredéke. 2 kvarzitból, 1 mállott, zöld palakőzetből. Az egyik kvarzit éle ívalakú.

Őrlőfenékkő kisebb-nagyobb töredéke előfordult összesen 25 drb.

Anyaguk: Gránitos kőzetek 7 drb. Andesitek: tömör 1; amphibol 1; biotit-amphibol andesit 1; összesen 3 drb. Basalt 3 drb. Gneiszok: gránitos 2; biotit-muscovit g. 1; sericites g. 1 és finomszemű g. 1; összesen 5 drb. Homokkövek: fekete 1; szürke 1; összesen 2 drb. Conglomeratos kvarz. 1; conglomeratos kvarz-homokkő 2; összesen 3 drb. Ismeretlen kvarzos kőzetek 2 drb. Összesen 25 drb.

Rendes szokás szerint ezen őrlőkövek is töredékes állapotúak. Köralakúak, átmérőjük 2—3 dem. s vastagságuk 2—3—6 cm. Vastagabb 1 demnél nem volt. Négy darab őrlőkő azért érdekesebb, mivel az alsó és felső lapjain egyaránt simára van koptatódva a kétoldali őrlés miatt. Egyéb tulajdonságaikban megegyeznek a más telepek őrlőköveivel.

A törő-morzsolókövek száma 10. **Anyaguk:** Haematit (vörös vaskő) 1. Vaskos kvarz 3. Kvarzitos kőzetek (quarzit és g. homokkő) 5. Basalt 1. — Nyolcz töredék, kettő ép és gömbalakú, míg a többi leginkább hasábalakkal bír. Részint kavicsokból, részint terméskőzetekből állanak s kettő kivételével mind nyersen lettek használatba véve feltűnőbb idomítás nélkül; egy alakított, egy pedig csiszolt felületet mutat. — A gömbalakú basalt morzsolókő átmérője 4.5 cm. (a másik quarzgömb 5—8 cm.). Rendeltetésök főleg és különösen a gömbalakúaknak gabnamorzsolás (őrlő felső tag), alárendeltebben ütésre, törésre vagy zúzásra használás. Mindnyájan ütések, koptatás világos nyomaival.

Szilánkokból 8 darabot gyűjtöttem; sárga, vöröses, kékes és fehér, leginkább szarúköves tűzkövek, melyeknek legnagyobbika 3 cm. hosszú. Egy szilánk 4 lehasítási nyomot tüntet föl. — Alakítatlan kisebb-nagyobb kődarabok és törmelékek: vaskos quarz, quarzít, szarúkö, mállott vöröses quarzitos kőzetek, amphibol-quarz-trachit (v. andesit), biotit-amphibol-quarz-and. (v. trachyt), pyroxén-andesit?, mállott trachyt, basalt, gránitos-gneisz, muscovit-biotit-gneisz, sericites-gneisz, chloritos-gneisz, graphitos-gneisz, finom-palás-gneisz, szürke mészkő, tömör mészmárga, conglomerátos-quarz-homokkő, quarz-homokkő, 1—2 ismeretlen kőzet, továbbá néhány kisebb gömbded kavics vaskos quarzból, quarzítból és amphibolpalából.

2 darab fonó-orsó féltöredéke szürkére égetett agyagból. Egyik átmérője 4·2 cm., középvastagsága 1·5 cm., a lyuk átmérője 7 mm. A másik átm. 5·3 cm., legnagyobb vastags. 0·8 cm., szélén pedig csak 3 mm. Könnyűségök mellett különösen az ellapított tulajdonságuk az a jelleg, mely határozottan fonó-orsó gombnak és nem hálónéhezéknek tünteti föl.

1·5 dem. hosszúságú, téglforma égetett agyag, töredékes állapotban, egyik végén 1·5 cm. átm. lyukkal, melynél fölaggatva nagyobb hálósúly volt, a mint Török-Becsén a tiszai halászoknál manapság is láttam nagy hálókön ilyen téglasúlyt felkötözve.

Szarvasagancs-végből készített, letört hegyű csont-ár; alsó része is csonka, s így 7 cm. hosszú. — Egy másik teljesen megkopott, sima felületű csont-ár, 6 cm. hosszú töredék s özagancsnak darabja. — Csont-ár 3 cm. hosszú, sima hegyű töredékén kívül még számos faragást, bevágást feltüntető szarvasagancs darabka és két kis fűrt lyukkal bíró két csonttörmelék is találtatott.

Edények: A gyűjtött töredék edénydarabok anyaga földes sárga agyag, egynémely cserépben finom homokszemek is láthatók belekeverve. Az edények korong nélkül, más alakító és simító eszközök segítségével szabad kézben készültek mind; egy-két cserép belső oldalán láthatni ugyan kevés vízszintes irányú párhuzamos környomot, de ezek az alakításnál használt simító-eszköz (csont- v. fapálczika) benyomásaitól származhattak. Általában égetettek, fekete, szennyes-szürke, hamúsínű, téglasárga vagy ritkábban téglavörös színnel; a vastagabb falúak többnyire durvábbak, rosszul égetettek, földesek, mállékonyak. — A cserepek vastagsága 2—12 mm. közt változó. — A legtöbb perem egyenesen felálló, alárendeltebben kifelé hajló. — Edény-fogantyú többféle van. Lyukfogantyú az olyan, midőn a felálló perem szélén az ujjaknak megfelelő nagyságú körlyukak vannak az edény oldalába nyitva páronként elhelyezve. Ritka. A falból kiemelkedő hosszúkás vagy domború bütyökfogantyú szintén ritka, ellenben gyakori az olyan kúpalakú esücsök-fogantyú, mely két oldalán az ujjak begye számára egy kis bemélyedéssel bír, vagy pedig hengeres

pálezikával át van fúrva. Ezek után következnek a valódi fülek előbb környilással, majd az alakított és a legcsinosabbau meghajlított hosszúkás szalagfülek ékformájú fülnyilással. A perem és a fül érintkezésénél két kiesücsösödés díszít némely fület. — Az edényfenék köralakú és lapos; ritka példány a karimával ellátott homorú fenék.

Számos edény díszítéssel volt csinosabbá téve. Mint ornamentikai elemek szerepelnek: a pont, vessző, egyenes vonal, görbe (íves) vonal, zsinég-benyomat, csücsök, láncdísz és mint különleges díszítésfajta, fűszárakat és szalmaszálakat feltüntető benyomatok. A díszítés legtöbbször ezen elemek váltakozó és tetszés-szerinti combinatiója; különvált ékítmények a leggyakoribb előfordulású láncdísz, fűszár-benyomat és az egyenesek összetételei (különösen tört v. szögvonala, egyenközű átmetszések), s továbbá az igen gyéren mutatózó zsinégdísz. — Egy cserepen csupa íves vonalából álló, egymásra zsúfolt ékítmény oly egyenközű, szabályos és megegyező íveket tüntet föl, miszerint alig hihető, hogy e rajzot szabadkézzel, nem pedig már valami ilyféle eszközzel nyomták be csoportonként egymás mellé. A betüzdelt és bekarcozott ékítmények fémkori, bronzkori jellegűek. — 5 drb. edényeserép graphyttal van bemázolva.

Az újvári östelepről nagyobb edénydarabokat is gyűjtöttem össze. Különösen a temető az a hely, a hol a sírásások által időnként épebb edénydarabok kerülnek a felületre. — Mint különlegességet említhetem e telepről egy ú. n. „talpesöves“ edény töredékét. A 8 cm. átm. fenéktől fölfelé az edény falai letöredeztek, s lefelé a talpesövből is csak 4 cm. maradt meg. A cső átmérője 7·5 cm. A talpeső magassága 1 dem. is lehetett. — Sajátos készítmény egy félgömb idomú, szürke színű, sima és homorú kis tálaeska, melyet leginkább egy köralakú sőtartóhoz lehet hasonlítani. Alsó része egészen domború. Átmérője 4·8 cm., magassága 18 mm. — Nem érdektelen egy szűrő-edény több cserepe, melynek oldal-falai a peremtől lefelé s az egész fenék is egymás közelében álló apró lyukakkal sűrűn vannak átszurkálva. Pereme sima és felálló. Tálalakú volt. — Az ismertetett háromféle edény nem mindennapos tárgya az őskori keramikai leleteknek. — Főlemlítendőek még: egy 9·5 cm. magas, felálló peremű csopor fele, mely hosszúkás szalagfüllel birt. Legnagyobb kiöblösödésének átmérője 1 dem. Díszítését képezik: 3—4 csücsök, 3—3 körvonallal övezve és ezenkívül az edény körül futó 3—3 párhuzamos vonaldísz. — Egy másik szürke színű, kis edény 8 cm-nél nem volt magasabb. Legnagyobb kidomborodása, melyet apró csücsökök díszítenek, 6 cm. átmérőjű. Alig homorú fenekének átmérője csak 24 mm. — 2 drb. inkább tányérhoz hasonló alacsony tál, magassága 3 és 5 cm. — Az edényfajok voltak: kis bögrék, díszesuprok, fazekak, tálak, nagy tartó edények, szűrőtál, talpesöves edény, kanesóalakú, sőt még széles öblű veder- vagy kis cseber-formájú edények 2—3 dem. átmérővel.

Konyhahulladékok: E telep csontmaradványai sötét-foltos szürke vagy okker-barna színűek s legnagyobbbrészt pörkölték. Az egészen megégett fekete, kékes-szürke vagy mézsfehér színű csontocskák itt is mind apró törmelékek. A felhasogatott és széttördelt csontok mellett sok fog, állkapocs, szarv, agancs, kagyló stb. kerül felszínre inkább töredékes állapotban. A telepről a következő állatfajokat gyűjtöttem:

1. *Bos taurus*, L. fogai, állkapcsok, patacsontok, szarvesontok stb. Följegyezhetem egy 9 cm. hosszú szarvesont töredékes darabját, valamint egy másik vastos, rövid példányt, mely 20—22 cm. hosszal bir. — Egy állkapocs belső oldala tükörsimára van lecsiszolva (gyakori).

2. *Equus caballus*, L. fogai (ritka).

3. *Cervus elaphus*, L. fogai, astragalus és számos kis agancs-töredék bevágások nyomaival. Kiválóan érdekes egy hatalmas nagy és gyönyörű szép agancsának 2 drb. töredéke, a melyek egyikén már fémesszőz éles bevágásának nyomai szemlélhetők.

Az egyik oldalon félig bevagdalták a vágó-eszközzel az agancsot s ekkor az ellenkező oldalon még összefüggő részt egyszerűen letörték. Ide tartozik még egy csont-ár is, mely szarvasagancsból készült (gyakori).

4. *Cervus capreolus*, L. Két kis, hegyesre simított, agancseszköz, ár-töredék képviseli (ritka).

5. *Sus scrofa*, L. fogai, agyara és 1 astragalus (ritka).

6. *Ovis aries*, L. fogai, 1 állkapocs és 1 astragalus (gyakori).

7. *Canis familiaris*, L. Három alsó, két jobb- és egy baloldali égetett és kopott állkapcsa. 9—10 cm. hosszúak (ritka).

8. *Canis vulpes*, L. egy alsó, jobboldali töredékes és pörkölt állkapcsa (ritka).

9. Egy kis halsigolya, 5 mm. átmérőjű (ritka).

10. *Unio pictorum*, L. typusos törzsalak (gyakori).

11. *Unio batavus*, Lamk. (ritka).

Ezen állatfajok közül leggyakoribb előfordulású a tehén. Azután a szarvas, disznó és juh.

Egyéb tárgyak: A temetőből jutott a felszínre egy égett agyagbálvány lábtöredéke, melynek 6.5 cm. hosszú talpa lapos és csak 2 ujj van reá alakítva. Ábrázolja a lábat a lábtőig. Az egész szobor magassága 4—5 cm. lehetett. Kidolgozása kezdetleges, merev alakú, még a szögletek sincsenek jól lekerekítve. A vastos szobor még az őskorban töredezett szét.

Egy szürke színű, 5 cm. átm. kerek edénycserép-darab szélein köröskörül meg van simítva. Ily cserép a kécsai „Kurjácska gredai“ östelepről is került elő 2 példányban. Rendeltetése ismeretlen.

Egy homokos agyagból készült, körülbelül köbdem. nagyságú és az ujjak végeinek benyomásával ezífrázott tárgy, mintha valami díszholminak lenne felismerhető.

Malterszerü tűzpad-darabok csillámos homokos sárga agyagból égve, simára síkárólt mész-szürke felülettel.

Kékes-hamúsziú és téglavörös égett nagy darab agyagrögök vékonyabb-vastagabb hengeres favesszők, ágak benyomataival. A legvastagabb ágak átmérője 2—3 cm. Az ily agyagrögök a kunyhó-lakások utólag megégett sövénytapaszainak széthullott töredékei.

Laza szövetű, sárga, égett agyagdarabok gabnapelyva benyomatokkal, továbbá likaesos szövetű, könnyű, a vízen úszó, égett agyag-salakdarabok innen sem hiányoznak.

Legvégül e csoportban fölemlítendőnek tartom még, hogy a telep melletti téglahídnál egy edényben elrejtve volt körülbelül 1—2 dem. hosszú aranylánczot találtak, mely elkallódott. Nem lehetetlen, hogy a vastag szeműnek jelzett aranyláncz őskori eredetű.

Következtetések: Az újvári folyóvízparti, közepes nagyságú és gazdag ősemberi telepet — mint mindenkor szokták — itt is a lelhelyről neveztem el „Temesié“ őstelepnek. Ez a kécsai bronzkori ősteleptől délkeletre, diagonális irányban 7.5 km. távolban fekszik. — A gyűjtők figyelmét továbbra is megérdemelheti, mivel a temetőben a sírásások által, a Temesié-parton pedig a csapadékokon kívül még az esetenként végzendő földhordási munkálatok által is sok érdekes anyagés adat kerül időnként napvilágra.

A telep korára jellemző kőbuzogány és a kevés számban még használatos kőfabricatumok mellett az eszközök közül különösebb érdekléssel a baematitból leütés, tördelés által egyszerűen közönséges kő módjára megalkított hasábkötő bir, melynek anyagát e kulturperiodus emberei még nem tudták olvasztás útján megfelelőbben felhasználni.

A telep keramikája az első kezdetlegességeket már rég túlélve a virágzó fejlődés egy bizonyos — eddigi praehistoriai ismereteink szerint még meg nem határozható — fokáig eljutott, s azután e telepnek elpusztulása miatt természetesen csak egy új és későbbkori állomáson fejlődhetett tovább. Az újvári őstelep cserépművessége kevésbé hasonlít a kécsai bronzkori őstelep már részletesen ismertett keramikájához s hogy vajjon annál idősebb vagy ifjabb, azt csak a későbbi, erre czélzó összehasonlítások által lehet majd megállapítani.

Az őstelepeselek foglalkozása és kulturális állapota az őstárgyak jellege alapján csalhatatlanul mindig leolvasható. Így ezen őstelepeselek foglalkozása volt: a vadászat, halászat, állattenyésztés és földművelés vagy helyesebben gabnatermelés; ismeretes már a fonás, a fazekesség, a csereforgalom; bölcsőkorát élte az iparművészet és szobrászat; s divott a bálványok tisztelete. — A telephely elhagyásának biztos megállapítása nem könnyű

dolog és döntő bizonyítékok hiányában csak problematikus véleménykoczkáz-
tatás lehet, azért tehát erről ezideig még nem nyilatkozhatom.

Befejezésül előáll még a chronologiai kérdés. Erre pedig az előre-
haladott művelődési viszonyok, az alma-alakú kőbuzogány, az edények
díszítményeinek jellege, a kutya jelenléte, a fémszerszám nyoma a
szarvasagancson, a hasonlatosság a kécsai bronzkori őstelep viszonyaihoz
és maradványaihoz stb. stb., rögtön azt felelik, hogy a kérdéses őstelep
határozottan bronzkori.

TÁRCZA.

Kivonatós jelentés a választmányi ülésekről, 1895. január és márczius hónapokban.

I. Rendes havi választmányi ülés 1895. január 30-án.

1) Újabbon könyveket ajándékoztak: Temes vármegye közönsége Jókai Mór művei nemzeti diszkiadásának első 20 kötetét; Schummer Rezső, temesvár-belvárosi segédlelkész (3 köt.); dr. Baróti Lajos, fővárosi tanár, milleniumi történetének új füzetét; Miku Emil, battai gör. kel. lelkész 1 köt. Összesen 24 kötet és 1 füzet. — A választmány az adományozóknak kifejezte köszönetét.

2) A tagok sorában időközben történt változások: Elhunyt: dr. Baligó János, kegyesrendi tanár, rendes tag. — Rendes tagnak megválasztott: Berecz Gyula, kir. segédtanfelügyelő, Temesvárott.

3) Folyó ügyek: Dr. Holub Emil Amerikából levelet intézett a társulat igazgatóságához, melyben legőszintébb részvétét fejezi ki id. Ormós Zsigmond, társ. életfogytiglani elnök elhunytá fölött. A választmány átiratilag köszönetet mondott. — Elhatároztatott, hogy a társulat a bányásági adminisztrációs Adattár kiadásának befejeztével egy délvidéki teljes lelet-repertoriumot és ehhez egy lelet-térképet fog kiadni. Mindkettőre nézve a konkrét javaslat, illetőleg tervezet kidolgozásával Milleker Bódog, társ. tagot, bízta meg. — A könyvtár gyarapodása következtében kimondta a választmány, hogy a könyvtári helyiségbe két új szekrényt készített.

4) Felolvasatott Böhm Lénárd történeti epizódja: „A kruesiezai lázadó.” E füzetben közöljük.

II. Rendes havi választmányi ülés 1895. márczius 28-án.

1) A múzeumi gyűjtemények gyarapodása: a) Jelentékeny, nagybesű pénz- és éremgyűjteményt ajándékoztak br. Nikolies Fedor és Mihály urak; nevezetesen: 29 drb. vegyes arany-, 297 drb. és 61 kis papír csomagba foglalt ezüst-, és körülbelül 190 drb. vegyes réz-érmét. E nagylelkű, hazafias adományért a választmány átiratban mondott köszönetet. — Érmekeket adtak még: Zelinka Károly, plebános (Kis-Szent-Péter), egy württembergi ezüst-pénzt (1715), és Lutz József, nyomdavezető (Temesvár), egy lengyel ezüst-pénzt (1581). — b) Könyveket ajándékoztak: A nagymélt. vall. és közokt. ügyi miniszter (3 füz.), Temes vármegye (2 köt.), m. tud. akadémia (1 köt., 2 füz.), dr. Ortway Tivadar (Pozsony), Szűcs János (Temesvár). Az adományokért jegyzőkönyvi köszönet szavaztatott.

2) A tagok sorából elhunytak: **Babusnik Ágoston** és **Schleiffelder János**, alapító tagok.

3) Folyó ügyek: A főtitkár megbízott, hogy a muzeumi érem- és metszetgyűjtemény kellő elrendezése végett két megfelelő szekrényt készíttessen, melyek egyszermind az ezredéves kiállításra is felküldetnek. — A társulat elhatározta, hogy a millenium alkalmából a Temesvár sz. kir. város területén levő történelmileg nevezetes emlékeket, helyeket s esetleg épületeket felvilágosítást adó felíratos táblákkal ellátja s ez iránt a város hatóságával tárgyalást kezdeményez. — Továbbá határozatilag kimondta, hogy az id. Ormós Zsigmond hagyatékához tartozó, különösen a Délvidékre nézve, de egyébként is nagybesű éremgyűjtemény megvásárlása végett az örökösökkel érintkezésbe lép, s erre egy bizottságot küldött ki, mely az ügyet már a f. évi közgyűlésen végleges javaslattal előterjeszse. — A muzeumra hagyományozott Ormós-féle kép-gyűjtemény korok és iskolák szerint újra rendezendő.

4) A főtitkár bemutatta Orosz Endre újabb jelentéseit egyes általa fölfedezett torontál-megyei őstelepekről. A jelentések tudomásul vétetnek s a mennyiben szükséges, a társulati Értesítőben közöltetnek.

EGYVELEG.

Pozsony város története. Irta **Ortvay Tivadar.** Kiadja „A Pozsonyi Első Takarékpénztár.” Második kötet. Első rész: A város középkori topografiája, 1300—1526. A szöveg közé nyomott 54 rajzzal, valamint a szöveghez mellékelte 4 táblával. Pozsony, Stampfel Károly, 1895. Nagy 8-ad. XVI és 451 lap. Ára?

E kiváló mű I. kötetét folyóiratunk 1892. évi 1. füzetében (51. lap) ismertettük. E II. kötet érdeméről és jelességeiről, akár a gondos szakavatottsággal kiválasztott tartalmat, akár a megnyerő előadást, akár a könyv külsejét tekintjük: csak fokozottan ismételnénk azt, a mit már első ízben elmondtunk. Elsőrangú szerző kitűnő munkája, méltó kiállításban. Ezért ajánljuk újlag olvasóink szíves figyelmébe, ide jegyezvén e kötet tartalmát is: I. fej. Pozsony területi alakulása a középkorban. A vár. A belváros. A külvárosok. A város határa. II. fej. Pozsony belső beosztása. A városba vezető közlekedési utak. Az Óváros utczái és házai. III. fej. Az Óváros terei és házai. IV. fej. A külvárosok utczái, terei, házai. V. fej. Pozsony erődítései. Árok. Körfal. VI. fej. Kaputornyok. Faltornyok. VII. fej. Zwingerek. Erkere. Védelmi folyosók. Sövénykerítések. Táborok. VIII. fej. Pozsony építészeti jellege. Az emlékszerű építkezés. Kőrives és átmeneti styl. IX. fej. Emlékszerű épületek. A kora-csúcsíves styl. X. fej. A késő-csúcsíves styl. XI. fej. A renaissance első jelenségei. XII. fej. A nem-monumentális épületek. Köz- és magánházak. Építési modor és anyag. XIII. fej. A házak külső díszítése. Szobrok. Falfestmények. Czimerek. Polychromia. A város külső csinoságának állapota. Tisztaság. Kövezés. Világítás. Függelékek: 1. Pozsony középkori szőlőhatára. 2. A pozsonyi városház kapualja zárköveiről. 3. A pozsonyi vár diszkapujának építési ideje. — Megjegyezzük még, hogy a mű a pozsonyi első takarékpénztár hazafias bőkezűségéből magyar és német nyelven is megjelenik. — r.

A magyar nemzet története. Szalay József négy kötetes munkájából, mely annak idején akadémiai nagy díjat nyert s melyet most a Lampel-czég **dr. Baróti Lajos,** jeles történétírónk, szerkesztésében, az ezredéves ünnep alkalmából, gazdagon illusztrálva ismét kiad, immár a 10. füzet is megjelent. Az eddigi füzetek mindegyikében szigorú kritikával megállapított tartalmat, kellemes előadást és tanulságos, de egyszersmind igen szép rajzokat találtunk. A szerkesztő nem kímél munkát, a kiadó semmi áldozatot, csak hogy méltó emlékművet adhassanak. Megszerzése bárkire nézve igen könnyű, mert olcsó: egy füzet ára 30 kr.; előfizetés útján bérmentes küldéssel: $\frac{1}{4}$ évre (6 füzet) 1.80 frt., $\frac{1}{2}$ évre

(12 füzet) 3-60 frt., egész évre (24 füz.) 7-20 frt. A megrendelés címe: Lampel Róbert (Wodianer F. és fiai) es. és kir. udv. könyvkereskedése, Budapest, Andrásy-út 21. Őszintén ajánljuk.

A „Századok“ f. évi 4. (ápril) füzetéből veszszük át a következőket:

Tolnamegyei muzeum. Tolna vármegye tudvalevőleg gazdag régiségekben, melyeknek felkutatásában nagy buzgalmat fejt ki Wosinszky Mór, szegzárdi esperes-plebános és Apponyi Sándor gróf, kinek gazdag muzeuma van a lengyeli kastélyában. Wosinszky a tulajdonát képező 5000 darabból álló régiséggyűjteményét most felajánlotta a megyei muzeum alapjának, mire Apponyi gróf is felajánlotta nagybecsű muzeumát. Az ily módon megalapított megyei muzeum a vármegyeházában lesz, hol három tágas terem jelöltek ki a muzeum céljaira.

Abauj-Torna vármegye közönsége 1894. évi 131. sz. a. kelt végzése szerint a vármegye történetét megírati elhatározta s arra pályázatot hirdetett. A pályázati feltételek szerint a mű a milleniumi ünnepélyre lenne elkészítendő, s három részre oszlanék. Az első részben megírandó lenne a vármegye területi felosztása azon keret szerint, melyet társulatunk a monographiák szerkezetére nézve megállapított. A második rész a vármegye történetét adná a legrégebb időktől a legújabb korig oknyomozó alakban feldolgozva. A harmadik rész a vármegye nemesi családjainak történetét és a levéltárban őrzött nemesi adomány- és címer-levelek ismertetését tartalmazná. E rész tartalmazná még a vármegye főispánjainak és alispánjainak idő szerinti felsorolását is. Ez utóbbi rész megírását Csoma József vállalta magára, míg az első két rész megírása czéljából a tárgyalások az erre felkért szakférfiakkal még folyamatban vannak.

A vidéki Történelmi Társulatok száma újabban ismét szaporodott. Dr. Récei Viktor pannonthalmi főkönyvtárnok tagtársunk buzgólkodásának sikerült megalakítani az „Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat“-ot. A társulat f. évi február 2-án tartotta alakuló közgyűlését Kruplanicz Kálmán főispán elnökele alatt. A társulat fővédnökévé Vaszary Kolozs bíbornok herczegprimás, tiszteletbeli elnökévé Knausz Nándor püspök választatott meg. A régészeti szakosztály elnökévé a főispán, a történelmi szakosztályénak Pór Antal választatott. Igazgató Walter Gyula hgprimási titkár, muzeumi ör Némethy Lajos, I. titkár Rózsa Vítal tanár lett. A 22 tagból álló választmány február 28-án tartotta első választmányi ülését. Ez ülésen két nagy fontosságú határozatot hoztak: 1. hogy a társulati szakférfiak vezetése mellett már a tavasszal hozzá fognak az ásatásokhoz, 2. hogy az összes megszerezhető anyag összegyűjtése után Esztergom monographiája megírassék. Az új társulatot melegen üdvözljük működése kezdetén.

Doby Antal tagtársunk „A magyarországi benszülött és beköltözött főúri családok ismertetése“ című munkájára aláírási felhívást bocsátott közre. A 12 kötetre tervezett mű 177 füzetben à 50 kr. lenne megjelentendő. Huszonhat évi munkának gyümölese jönne ez által nyilvánosságra. Családtani irodalmunk Kőváry László és Nagy Iván munkái óta óriási mértékben gyarapodott. Folyóiratokban s egyes értekezésekben rengeteg anyag lett feldolgozva, sok vitás genealogiai kérdés tisztázva, de összefoglaló, a mai tudomány színvonalán álló családtani munkánk maig nincsen. E hiány pótlására vállalkozik Doby Antal munkája, melynek bece szak-

férfiak előtt már rég ismeretes. Aláírási felhívását melegen ajánljuk az érdeklődők figyelmébe. — Majdnem egyidejűleg e felszólítással vettük mutatóvány gyanánt e munkából a Lónyay család történetét. E mutatóvány-kötet a Lónyay család három: grófi, bárói és nemesi ágának történetét tárgyalja, s biztonysággal szolgál, hogy szerző nagy munkájában mily ritka pontosság- és alaposzággal gyűjtötte össze az adatokat. A kötet nagy részét a család története, egyes tagjainak életrajza foglalja el. Függelékben több okmányt közöl szerző, így IV. Bélának a család részére 1245-iki adomány-levelét, melyből látjuk, hogy a Lónyay család már szent István idejében szereplő, s kétségtelenül az első foglalású nemzetségek közé tartozó volt. A többi okmányok közül főleg Lónyay Istvánné, Báthory Kata 1625., s Lónyay Zsigmond 1625. évi végrendelete érdemel említést. A fényesen kiállított kötetet Lónyay Zsigmond képe, Lónyay Anna fejedelmi címere és a család nemesi és grófi címere ékítik. A munkához melléklet gyanánt két genealogiai táblázat járul.

Baranya vármegye multja és jelenje című munkára hirtet előfizetést Várady Ferencz szerkesztő-kiadó. A munka a milleniumra megjelenő monographiája lesz a megyének, melynek áldozatkészsége folytán lát napvilágot. A két kötetre tervezett nagyszabású munkához a bevezetést Kardos Kálmán baranyamegyei főispán írja. A történelmi részt az ismert időktől a jelenkorig Németh Béla, az őskori részt Juhász László írja. Ezen főmunkatársak mellett még egy hosszú sora az íróknak veszi ki részét a munka létrehozásából. A tervrajz szerint az I. kötet Baranya vármegye földleírását, természetrajzát, népeit, közművelődés és közgazdaságát, végre történelmét foglalja magában, a II. a vármegye székhelyének Pécsnek s a helyiségek s helyneveknek van szánva. A munkát megjelenése előtt a m. tud. akadémia és társulatunk bírálандják fölül. Bolti ára a munkának 16 frt., előfizetési ára 12 frt., mely kiadó nevére Pécsre küldendő.

TARTALOM.

Dél-Magyarország őskori régiségleletei (Pótlék.) — Irta <i>Milleker Bódog</i>	1
Adatok a reformkorszak történetéhez Temesmegyében. II. — Dr. <i>Berkézi István</i> , titkártól	33
A krucsiczai lázadó. — <i>Böhm Lénárdtól</i>	61
Újabb ősemeri telepek Délmagyarországon. — <i>Orosz Endrétől</i> :	
I. A eseneji őstelep. (Torontálm.)	68
II. Az újvári „Temesi” ősemeri telep. (Torontálm.)	69
<i>Cárca</i> : Kivonatos jelentés a választmányi ülésekről (1895. január 30-án és márczius 28-án)	77
<i>Egyveleg</i> : Pozsony város története. (Ortvay Tivadar.) — A magyar nemzet története. (Szalay-Baróti.) — Tolnamegyei muzeum. — Abauj-Torna vármegye története. — A vidéki történelmi társulatok szaporodása. — Doby Antal új műve. — Baranya vármegye múltja és jelene	78

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESSÍTŐ

1895-İK ÉVI FOLYAMÁRA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történetkedvelő honfi vagy honleány, 200 frt. alapítvánnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt évi tagdíj-illetéssel, ha belépési szándékukat kijelentik a társulati elnöknel, vagy a főtítkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed; de továbbra is fennmarad, ha a kilépési szándék kellő időben (három hónappal a 3. év lejáta előtt, és pedig írásban) be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1895. márczius 31-én.

Patzner István,
főtítkár.

Az „Értesítő“-be szánt mindennemű közlemények, reklamációk, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkezesések Patzner István, főtítkárhoz (Temesvár, seminarium) intézendők. Kéziratokat vissza nem adunk.

A történelmi és régészeti muzeumtársulat temesvári s vidéki tagjait fisztelettel fölkérjük, hogy időközben esetleg változó lakásukat a főtítkári hivatalban (Temesvárott), a füzetek pontos kihordása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzeteket nem fogjuk pótolni.

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat főtítkári hivatalánál megrendelhetők:

1. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1877. III. évfolyam II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1878. IV. évfolyam III. IV. füzet.
3. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1879. V. évfolyam III. IV. füzet.
4. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1880. VI. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
5. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1881. VII. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1882. VIII. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
7. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1883. IX. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
8. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1884. X. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
9. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1885. I. új évfolyam. II. III. IV. füzet.
10. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1886. II. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
11. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1887. III. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
12. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1888. IV. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
13. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1889. V. új évfolyam I. II. III. IV. füzet.
14. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1890. VI. új évfolyam I. II. III. IV. füzet.
15. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1891. VII. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
16. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1892. VIII. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
17. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1893. IX. új évfolyam. I. II. füzet.
18. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1894. X. új évfolyam. I. IV. füzet.

„Az Értesítő“ megjelen évnegyedenként márcz. jun. szept. és decz. hónapokban.

Külön kapható: Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez. A társulat megbízásából szerkeszti dr. Baróti Lajos. I. rész. Udvari leiratok. (1717—1754.) 1—127 lap. Ára 1 frt. — II. rész. Admin. körözyvények. (1718—1753.) 129—296 lap. Ára 1 frt. — Megjelent az 1893. és 1894. évi „Értesítő“ két füzete helyett.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PATZNER ISTVÁN,
FŐTTKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
MUZEUMTÁRSULAT.

XI. (ÚJ) ÉVFOLYAM. — IV. FÜZET.

TEMESVÁRÓTT, 1895.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSZAJTÓN.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT KÖZLÖNYE.

XI. (ÚJ) ÉVFOLYAM

1895.

IV. FÜZET.

Id. Ormós Zsigmond emlékezete.

(Emlékbeszéd, melyet a „Délmagyarországi tört. és rég. Múzeum-Társulat“ XI. évi rendes közgyűlésén, 1895. október 7-én, felolvasott **Patzner István**, főtítkár.)¹⁾

Közel egy éve elsirattuk, eltemettük — de hogy feledni nem tudjuk s nem akarjuk, bizonyítja e mai összejövetelünk: a gyász elmélkedései között nagyra növekedett, hangos szót kívánó tisztelet, ragaszkodás és hála ünnepe.

Kérlelhetetlenül szigorú, ámde legbiztosabb oktatója az emberiségnek a halál. Megdöbbenve figyelmezteti az embert bár a leghatalmasabb test gyöngeségére, midőn öl, sírba taszít: de fényesen állítja elénk az erős lelket alkotásaiban és emlékeiben. S minket nem riaszt vissza a szükség-szerű vég: ennek borzalmasságát eltakarja, s munkára serkent a ragyogó példa. Ezért ünnepeljük azt, a ki munkásan élt, halála után sokszor még melegebben, mint életében.

Rajongásig menő buzdulásra hevíti az emberiséget mindazon férfiak emléke, a kik nehéz idők viharos forrongásában meteorként tűnnek föl, hogy — ha rövid időre is — biztos vezérei legyenek embertársaiknak; önfeledő, megtévelyedett buzgósággal szórjuk gyakran a tisztelet pazar adóját oly egyének lábaihoz is, kik tulajdon nagyságukkal, erejükkel nem bírva, ámító csillagok felé vezetik rontó úton a meglepett emberek száz-ezreit: az előbbi igazságos, az utóbbi természetes megnyilatkozása lelkünknek. De a higgadt elme, a nyugodt szív ugyanolyan, sőt még nagyobb, őszintébb készséggel áldozza hódolatát azok emlékének, kiket nem rendkívüli események változó és hatalmas szeszélye véletlenül tett mások vezetőjévé, hanem a kik öntudatos igyekezettel, lelkiismeretes választott munkatér fáradhatatlan művelésével lettek nagyokká s mint ilyenek, mások mestereivé.

¹⁾ Kötelességem megjegyezni, hogy ez emlékbeszéd egybeállításánál gazdag forrásomul szolgáltak a nagynevű elhúnytnak kéziratban maradt „önéletrírási adatai.“

Ilyen férfiú multjára tekintünk vissza ma, uraim, hogy mindvégig nemes czél felé vaskövetkezetességgel és szent meggyőződéssel irányított élete folyását szemlélve, követésére buzduljunk.

Dicsőség annak, ki a közjóért, hazájáért meggondolkodás nélkül veti életét gyilkos veszedelem elé: de nem kevesebb dicsőség annak is, a ki — bár kevésbé meglepően és feltűnően — egy hosszú élet szakadatlan munkáját áldozta ugyanazon közjónak, ugyanazon hazának.

Köszönöm, mélyen tisztelt társulat, hálásan köszönöm, hogy sok hivatottabbak közül, az egylet kebelében viselt tisztetem révén, reám bízta ez emlékbeszéd elmondását. De gyengeségem érzetében, midőn oly tündöklő és érdemekben dús életet kell rajzolnom, kegyes elnézést is kérek, ha szavaim színtelenek, előadásom hiányos leend. A megdicsőült lélek bocsánatát talán megnyeri számomra iránta való legbensőbb tiszteletem, mely e vállalkozásra bátorított.

I.

Id. Ormós Zsigmond 1813. február 20-án született Pécskán, Aradvármegyének egyik tekintélyes, Maros-menti községében, hol atyja József megyei esküdt volt.

A régi nemesi család, melynek eredete a XII. századig vihető vissza, Zemplén illetőleg Ung-megyéből származott le az aradmegyei Szt.-Annára, hol Zsigmondnak nagyatyja, Antal, a gr. Fekete-család birtokait haszonbérbe vette. Családi birtoka, Agárd, Zemplénavármegyében feküdt, a hová özvegye később ismét visszavonult. De ekkor már felnőtt fiai voltak, kikről a szerető anyai szív gondoskodni vágyott.

Ő maga is az előkelő nemes Almásy-családból származván, első sorban legközelebbi rokonai pártfogásába ajánlotta fiait; ezek pedig Almásy Pál aradi és Almásy Ignác zemesvármegyei főispánok voltak. Mindketten készséggel teljesítették az özvegy kérését, s egyik József fiát vette gondozása alá Aradba, a másik az ifjabb Andrást Temesbe.

József, mint pécskai esküdt, 1812-ben nőül vette néhai váradi Török György leányát, Annát, s e házasságból az elsőszülött gyermek Ormós Zsigmond. Rajta kívül a gondviselés még három fiúval és egy leánygyermekkel áldotta meg a derék szülők frigykötését.

A három idősebb fiú, névleg Zsigmond, Péter és Sándor, az otthon nyert legelső nevelés után, mely atyjuk kedélyességét, de a mellett rendszertető szigorát, és jólelkű, sőt kissé engedékeny anyjuk szelidségét szerencsés vegyületben ültette át a gyermekek szívébe: az elemi oktatásban Pécskán, a nyilvános iskolában részesültek. Mint a vármegye esküdtjének fiai, az úrfiak sorába tartoztak ugyan, de azért iskolatársaik fölött más előjoguk nem volt, mint hogy az iskolában külön padban ültek és Cibulka professoruk

őket szívesebben jelölte ki ministránsokúl, mint a többnyire meztlábás pórfiukat. S különösen a gyermek Zsigmond annyira megkedvelte a ministrálást, hogy legkedvesebb játéka a misézés lett. Az igazi, benső vallási meggyőződés különben mindegyikökben éltek végeig megmaradt.

A gondos szülők azonkívül magánoktatásban is részesítették fiaikat, és hogy biztos alapot vetettek elméjükbe és szívéükbe egyaránt: fényesen bebizonyította a következők.

A második fiú, Ormós Péter, mint Aradvármegye többszörösen kitüntetett alispánja, ma is él a jól megérdemelt nyugalomban; Ormós Sándor mint országgyűlési képviselő működött sokáig, s a legifjabb, Ormós János, szintén több kiváló közhivatal viselése után, tekintélyes birtokosként halt meg Békés-Gyulán.

Kilencz éves volt a legidősb fiú, midőn az elemi tanulmányokat elvégezte s ekkor atyja az első gymnasiumi osztály látogatása végett Aradra küldötte. Ismét eltelt egy év s a következő két fiúnak szintén távoznia kellett a szülői házból, hogy tovább tanulhassanak. Nagy gond, nagy teher volt a nem igen vagyonos szülőkön egyszerre három fiúnak idegen helyen való neveltetése, s azért — bár bizonyosan nehéz szívvel — elfogadták a Temesvármegyében szolgabírói hivatalt viselő, nőtlen Andrásnak, a gyermekek atyai nagybátyjának azon ajánlatát, hogy a négy fiú közül egyiknek neveltetését magára vállalja. A választás, talán azért, mert testvérei között különösen kitűnt tehetségeivel és szelidségével, vagy hogy a legidősebbnek jövőjét legelőbb akarták biztosítani, Zsigmondra esett és ő zsenge 10 éves korában a szülői ház köréből kiragadotva, Temesvármegyébe, Török-Szákoson lakó nagybátyjához végképen átköltözött, s ezután csak vendégül fordult meg otthon.

Ormós András, mint későbbi följegyzéseiben öcsese maga jellemzi, „talpig becsületes, derék magyar ember volt, de aggregényi helyzeténél fogva is a gyermekekkel való elbánás módját nem értette s erre hivatalánál fogva ideje sem volt.“ Talán elbizakodottá sem akarta tenni öcsését. Egyébként természetében is lehetett valamely hidegség, mert öcséséhez intézett leveleinek belső czímezése mindig egyszerűen: „Fiam, Zsiga!“, a szokásos „kedves“ vagy „szeretett“ jelzők nélkül; mindazonáltal folyton igazi atyai módon gondoskodott róla, és ebből jogosan következtethetjük, hogy belsőleg meleg vonzalommal is viseltetett iránta.

A gyermeki kebel nem vette magába nevelőapja ridegségét, a mi kétségtelenül előnyére szolgált; s ez bizonyosan onnan van, mert csakis a szünidőket töltötte körében; a hosszabb iskolai évre mindig máshová szólították tanulmányai; bátyja intézkedése szerint ugyanis a gymnasialis tanfolyamot Temesvárott, a bölcsészeti Szegeden hallgatván, a törvény tanulása végett Nagy-Váradra ment, a hol 1832-ben, 19 éves korában, a

rendes tanfolyamot elvégezte. E helyeken pedig rokonszenves tanárok s egykorú ifjak között veleszületett kedélyessége épen megmaradt.

Jó tehetségű és kedves modorú tanítványnak kellett lennie: az előbbiről tanuskodnak összes bizonyítványai, melyek állandóan az eminensek közé sorozzák; az utóbbiról pedig tanáraihoz való viszonya. Áldozhatott-e szebben tanárai emlékének, mint midőn róluk a következőket írja: „Hogy iskolai pályám tartama alatt mindig a kitünők soraiban elül szerepeltem, ezt saját tanulási kedvemen kívül Temesvárott és Szegeden piarista tanárain jó bánásmódjának és irántam való vonzódásuknak tulajdonítom.“ Azután kegyelettel megemlítvén közülök Horváthy, Szűcs, Horváth Cyrill, Reisinger, mind hírneves tanárait, így folytatja: „szeretetüket olykor annyira kiérdemeltem, hogy a tőlük való elválás nehezemre esett . . .“ — Nem is vált meg tőlük: Menyhárdt és Szűcs nevű két tanárával állandóan levelezgetett hol latin, hol magyar nyelven. És e tanárai válaszleveleikben mindig kedves, jó és hű tanítványuknak szólítják. — Ime a tanárok viszonzszeretetének bizonyossága a derék ifjú mellett. S mily meleg érdeklődéssel kísérik e Mentorai minden lépését az élet útján! Atyai tanácsesal jelölik meg számára a követendő ösvényt, tudakozódnak foglalatosságai felől, derék igyekvésének szép jövőt jósólnak, s ezt szemébe meg merik mondani, mert jól tudják, hogy nem rontják, hanem buzdítják vele . . . Uraim, ez nem mindennapi viszony tanár és tanítvány között, és nem közönséges lelkek viszonya.

Az ifjú szív örömmel áldozta tanárainak, vezetőinek tisztelő ragaszkodását, de természet szerűen vágyódott a barátságra is. Az ifjú kor a barátság korszaka. E boldog korszakban keletkeznek, igaz lelkek közt, leginkább azon benső és változhatatlan baráti viszonyok, melyek az érület és gondolkozásmód azonosságán és bizonyos, egészen soha meg nem magyarázható, rokonszenven alapulván, a sűrű tartanak s az egyesek egész életirányára befolyással vannak. Ormós lelkülete ez érzésre különösen hajlandó volt.

Első barátságkötése, Vukovics Sebővel, az 1827/8. évre esik, midőn mindkettő a temesvári gymnasium 6-ik osztályába jártak. Ha valaha, ekkor igazán két rokon lélek találkozott. Egyaránt kiváló tanuló — Vukovics ugyanez évben osztályának első, Ormós második eminense lett; gondolkodásban, érzésben, törekvésben mindig egyek, a mit későbbi, teljesen összeszövődő életfolyásuk bizonyít. Mert az előbb említett évtől kezdve, állandóan a legszorosabb összeköttetésben maradtak egészen az 1849. gyászos emlékezetű évig, midőn Ormós, ki e barátságot élete legszebb reminiscenciái közé számítja, börtönbe, barátja pedig életveszélylyel önkéntes számkivetésbe jutott. Ha ez idő alatt, hosszabb-rövidebb tartamra, egymástól válniok kellett, a személyes érintkezés hiányát a leggyöngédebb hangú, sűrűn váltott levelek pótolják eleinte kizárólag latin nyelven,

melyben mindaketten meglepően jártasak. Ormós ezenkívül öt évi temesvári tartózkodása alatt a német nyelvet is elsajátította annyira, hogy midőn Szegedre jutott iskolába, a magyar társalgási nyelv szinte nehezebbre esett. Érdekesnek véltem ezt följegyezni, midőn arról a férfúró szóló, ki ugyanazt a várost, mely őt gyermekkorában majdnem elnémetesíté, később a vegyes nyelvű vidéken a magyar nyelv és kultúra központjává tette, s ő maga annak vezérsillaga lőn.

De figyeljük tovább Ormós tanulói pályáját. A szegedi lyceumban végzett két évi tanfolyam után, mint már említém, 1831 és 1832-ben jurista volt Nagyváradon. Tanulmányai mellett ezen időben már erősen fölébredt benne a könyvek szeretete és az olvasási vágy. Az első könyv, melynek olvasása reá nagy hatást gyakorolt, Rousseau „Contrat Social“, — s később ugyanannak „Emil“ című könyve volt.

A jogi tanfolyam azon időben rendesen csak akkor tekintetett bevégzettnek, ha az elméleti iskolai pályát legalább egy évi joggyakorlat követé s azután az ügyvédi oklevél megkoszorúzá.

Ormós Zsigmond még Nagyváradon volt, midőn jövőjét szorgosan intéző nagybátyja már erről is gondoskodott. A mint ugyanis öcsese 1832 augusztus havában akkori lakóhelyére, Buziásra haza érkezett, értesítette őt, hogy joggyakorlatra Szántó János, az időben a legnevesebb temesvári ügyvéd, hajlandó őt magához venni. Előbb ugyan tetszése szerint pihenő időt ajánlott neki, de az ifjú csakhamar bement Temesvárra.

Az igyekvő fiatal patvarista Szántó nál igen sokat tanult, mert főnöke, a ki súlyos szembaja miatt sem írni, sem olvasni képes nem volt, összes tanulságos elaboratumait dictando vele íratta le, esténkint pedig szobájába zárkózva a legjelesebb tudományos munkákat vele olvastatta elő magának.

A bizonyítványban, melylyel Szántó patvaristáját két év mulva, 1834-ben elbocsátotta, e szavakat olvashatjuk: „Jeles elméjének, tanulságának, gyors, hív és alkalmazos voltának, mindezek mellett pedig nyájas és feddhetetlen jó erkölcsének egy tartalmú kitüntetésével érdemesítette magát arra, hogy mindazoknak, kikhez járuland, kegyességök- és pártfogásukba ajánljam.“

Ugyanezen év fordulópontot jelez a 21 éves ifjú életében.

A hosszú tartamú 1832/6. évi országgyűlés alkalmával Temesvármegye rendei azon gyakorlatot követték, hogy országgyűlési két követük mellé, a tanulmányaikat bevégzett nemes ifjak közül, a nemesi pénztár költségére, évenkint felváltva mindig négy ifjút küldtek fel országgyűlési irnokul, azaz kis követül. Az 1834. évi ápril 22-iki megyei közgyűlés ezek egyikéül Ormós Zsigmondot jelölte ki.

Pozsonyban új világ tárult föl előtte. Lelkiismeretesen akart megfelelni küldetésének s tisztán a közügyeknek és a politikának kezdett élni;

és ezen időponttól a közte és barátai közt keletkezett szorosabb szövetséget is csak a politikai meggyőződés azonosságára alapítja.

Vukovicot, ki a törvényt protestáns iskolában egy évvel előbb végezte és így egy évvel előbb lett aljegyző is, már ott fenn találta. Együtt laktak a temesmegyei irnokok számára a Kórház-utczában ingyen kijelölt szálláson.

Igen nagy volt öröme, hogy együtt lehetett Vukoviccsal, kinek fölényét — nála két évvel idősebb is volt — sok tekintetben szívesen elismerte, de azért saját ítéletét neki mindenben alá nem rendelte.

Kitűnt ez mindjárt pozsonyi tartózkodásuk kezdetén. A „kis követek”, kik komolyan fogták fel hivatásukat, mint Vukovic és Ormós, ifjúi lelkesedéssel választottak maguknak egy-egy példányképet az országgyűlésen szereplő jeles férfiak közül.

Vukovic ekkor egészen Ragályinak, a borsodmegyei követnek volt híve, kit szertelen magasztalásokkal halmozott el, s a kit különben már Ormós fölmenetele előtt az egész országgyűlési ifjúság bálványozott. Midőn Ormós Pozsonyba érkezett, Ragályi az ifjúság ragaszkodását már Kölcseyvel kénytelenített megosztani, és Ormós, elfogulatlan összehasonlítást tévén a két férfiú között, egyenesen Kölcseyhez csatolódott s rövid időn Vukovic is követte példáját.

Kölcsey Ormósnak nemcsak ezen országgyűlés folyamán, hanem egész életére ideálja maradt. Engedjék meg, hogy erre nézve néhány sort idézzek naplójából, melyet 1874-ben, tehát épen 40 év múlva írt: „Élő emberi lényt soha annyira nem eszményesítettem mint Kölcseyt . . . Még ma is, annyi, annyi tapasztalatok után, elragadtatva emlékezem e férfiúra. A hibátlan, tiszta magyar nyelv, szónoki erő, költői tehetség, mely a politika prózáját virágokkal felékesíteni tudja, a megtisztult demokratikus irány, lélekre ható, csengő hang, és ezeken felül igénytelenség, nyájasság e férfiúnak, ki akkor Szathmármegye főjegyzője volt, nagy mértékben sajátjai voltak, s az egyszemű Catói arcz, a hajtalan fő, a gyengéd alak s az ékesszólás annyira elragadtak, hogy kerületi vagy országos ülést a világért el nem mulasztottam volna, s a nagy férfiúnak háta mögé magamat szorosan befészkelve, minden mozdulatára, melyet tőn, minden szavára, melyet kiejtett vagy írónnal maga elébe írt, ügyeltem és szent ereklye gyanánt emlékemben megőriztem.“

Az ismeretlen ifjú ragaszkodásának számtalan jelei természetesen feltűntek Kölcsey előtt s egy ízben visszafordulva, nevét tudakolá. Midőn ezt s a megyét, melyből Ormós felküldetett, meghallotta, az ifjúnak túláradó örömeire kijelenté, hogy az Ormósok és Kölcseyek rokonok, s felszólítá, hogy látogassa meg.

Ez engedélyt boldogan fogadta s gyakran ellátogatott a mesterének vallott férfiúhoz. Ott találkozott gyakrabban Wesselényi Miklós báróval és Balogh Jánossal.

Ekkor, ilyen férfiak körében, szilárdult meg teljesen Ormós politikai meggyőződése, melyhez egész életében hű maradt. Világosan olvasható ez nagybátyjához az 1835. év folyamán küldött leveleiben, melyekben meglepő érettséggel, ifjában szokatlan higgadsággal referál az országgyűlésen előfordult nevezetesebb eseményekről, s kimondja, hogy az ő politikai iránya a Kőlesey által kitűzött szabadelvű irány.

Wesselényi ekkor tudvalevőleg a kormány törvénysértő intézkedései ellen a szabadelvű oppositio élén állott, Kőlesey Ferencz pedig lélekázó szónoklatával a kormány által ellenzett demokratikus szabadelvek apostolává lőn, s az ifjúság, köztük Szemere, Pulszky, Vukovics, Lovasy, Ormós és mások, a közügyek iránt lelkesen érdeklődött s a közvéleménynek szinte irányadója volt: és pedig a szabadelvű demokratia zászlójával, melyhez legtöbben esküdtek.

A magyar ifjúságnál ez időben egy részről az ugynevezett dandyskedés, más részről — még sajnosabb — a koresma-, kávéház-látogatás s ezzel természetesen a borozás és kártya nagy divatban voltak.

A pozsonyi ifjak józanabb része csakhamar belátta, hogy mindkét irány téves, s a hon jövőjére nézve káros; azért oly egyesület létrehozatalán fáradoztak, mely a társadalmi műveltség terjesztése mellett hasznos foglalkozást és szórakozást is nyújtson.

A szánandó sorsú Lovasy László, továbbá Vukovics és Ormós Zsigmond voltak ez eszme létesítésének kezdeményezői, 1834 közepe táján. A tervezet kidolgozását Ormósra bízták s az ő szövegezésében ugyanazon év július hó 10-én el is fogadták. Az alapszabályokat Kőlesey, Deák Ferencz, Bezerédy és Balogh képviselők is elolvasták és jóváhagyták.

A „Társalkodási Egyesület“-nek, miként elnevezték, célja volt: „A finomabb társalkodás, a társalkodási művelődés, a tudomány és tapasztalásbeli ismereteknek közlés és figyelmeztetés által lehető kölcsönös terjesztése.“

Az alapszabályok 4. pontjában világosan befoglaltatott: hogy az egyesület célja tiszta és ártatlan, a társaság minden titkolódást gyűlölvé nyilvánosságot óhajt; ugyanazért minden idegennek, ha valamely tag által bevezettetik, az egyesület körében megjelenni s ott mulatni szabad. — A 6. pont szerint „a társaság körében a kölcsönös kímélésnek és nyájas illendőségnek szabályait megszegni nem szabad, és akármely jelenlevőt ingerelni vagy sérteni, akármely távollevőt, habár a társaságba nem tartozik is, rágalmazni, szorosán tiltva van. A ki e hibát ismételve elköveti, a társaság tagjai közül végkép kitörlendő.“ És a 7-ik pontban „a kártya és koczka, borozás és pajkoskodás a társaság körében meg nem engedtetnek, s a ki e törvényt megszegi, a társaságból kizáratik.“ A szabályok megtartását becsületszóval fogadták. — A politika a társulat köréből kizárva nem volt, de annak egyedüli célját sem képezé. Míg

egyrésről Lovasy László a zsidók emancipációjáról, Zsolnay Dávid (Tolnából) a „Nyilvánosságról“ értekeztek a körben, Ormós ugyanott, első irodalmi kísérlete gyanánt, egy „Emelka vagy az érzemény áldozata“ című novellát olvasott föl.

És képzelhető-e, hogy a kormány, a hatalom akkori emberei, gyanakodva, bosszúsan szemlélték a „Társalkodási Egyesületet“ és annak tagjait? Képzelhető-e, hogy mert az ifjúság nem a Hollinger-kávéházban és nem a „Zöldfa“ füstös helyiségeiben, hanem saját elkülönített körében kereste szórakozását, ott társalgott, s e körben természetesen politikai ügyekről is értekezett, a mennyiben tovább szötte a kerületi ülések vitáit, s mert felolvasásokat tartott, melyeknek tárgyait nemcsak a szépirodalom, hanem a politika köréből is vette: hogy ezért a hatalmasok azon törték fejüket, mi módon robbanthatnák szét a társulatot? Azt, hogy a kör helyiségét a legfőbb helyen Ferencz király arcképe ékesíté, és hogy József nádornak nevenapja ötletéből az egyesület fáklás-zene tüntetést rendezett, észre sem vették. Egyelőre azonban csak annyit tehettek, hogy az aulikus érületű követek, a megyei főispánok, szülők és rokonok által igyekeztek az ifjakat az egyesülettől elriasztani. „Kis követünknek“ is küldött András bátyja ilyenemű intő figyelmeztetést, de ő ifjúi szíve sugallatát mindvégig híven követte, bár később ezért nagy keserűséget kellett szenvednie.

Az egyesület minden üldözés daczára mégis megmaradt. Megmaradt pedig, mert az elősorolt követek és más tekintélyes férfiak jóváhagyását és pártfogását magának kivívta, s így ezen uraknak, ha nem is hivatalos jellegű, de nyíltan kimondott protectoratusa alatt állott. Másrészt az akkori kormány azért sem mert nyíltan és anyagi erőszakkal föllépni a társulat ellen, meri az ifjúság szintügy, mint a követek, az országgyűlési testülethez tartoztak és annak immunitását élvezték. A nyílt erőszak s az elfogatások, melyekre, a társulat szelid és jámbor természetét és erkölcsös alapját tekintve, valóban ok nem is forgott fenn, az országgyűlés tartama alatt és annak színhelyén nagy bajt és lármát okozott volna. Azonkívül a tagok az alapszabályoknak a gyűlések nyilvánosságára vonatkozó intézkedését arra is fölhasználták, hogy a tekintélyesebb követeket a gyűléseiken való megjelenésre s így mintegy saját ellenőrzésükre olykor különösen föl is kérték. Bezerédy, Kossuth és Deák ismételten megjelentek a gyűléseken. Talán legnagyobb hibája az volt az egyesületnek, hogy a pozsonyi országgyűlési ifjúság nevében, a mire fölhatalmazása volt, a szabadság akkori nagy bajnokához, báró Wesselényi Miklóshoz is küldött Erdélybe egy emlék- és üdvözlő iratot, melyre a nemes báró 1834 szept. 18-ról „A nemes magyar országgyűlési ifjúságnak Pozsonyban“ egy igen szép, buzdító választ küldött, mely annyira népszerű lett az ifjúság körében, hogy tartalmát, mint a „Miatyánkot“ szokták, könyv nélkül megtanulták és szívesen eldeklamálták.

Az 1832/6-iki országgyűlés feloszlása után az ifjúság elhatározta, hogy a „Társalkodási Egyesületet“ Pesten mindenkorra állandósítja. Lehet, hogy ez esetben az ifjúságnak szélsőségre hajló természeténél és rajongásánál fogva veszélyessé válhatott volna: de ezen, a jövő homályában rejtőző lehetőség semmiképen nem igazolhatja és mentheti a kormány kegyetlen eljárását, melylyel a még ártatlan társulat tagjai közül többeket fogságba vettetett, másokat pedig, köztük Lovasy Lászlót, Tornásy Jánost Gyuláról, és Ormóst is, Sándor öcsésével együtt, az ügyvédi vizsgálatól eltiltotta.

A különben is heves, szinte forradalmi természetű és túlságra hajló Vukovics keserűen fakad ki egyik levelében a kormány ezen önkénye miatt s különösen bántja, hogy az ő csendes természetű kebelbarátját ilyenképen sujtották: „Ismerve gondolkodásodat,“ írja hozzá, „hiszem, hogy teljesen azoknak sorába tartozol, kik az önkény előtt leggyűlöttebbek; mérsékelt természeted azonban s a hévtől nem könnyen elragadhatásodat tekintve, csodálnom kell az alacsony kémszolgák vizsga ügyességét, melylyel hültebb véred mellett is reád, mint keresett prédára rád ismertek. S hogy így történt, mint nyílt keblű barátod, nem titkolom, hogy kelletik-e örvendenem avagy búsulnom, még fontolva sem tudom. Mert kedvesen hat lelkembe, hogy legigazabb barátomat, azon elvek követéseért vették üldözőbe, melyek szentté tartása tántorítlan fogadásom: de másrésről mint szerető barátod igen fájjalom, ha nem tehetnéd le a censurát, nem mintha ezt különös kijelelésnek nézném, hanem annak le nem tételével elvesztesz egy utat azon elveknek szolgálni.“

A censurától való eltiltás Ormóst magán viszonyaiban különösen érzékenyen sujtotta, mert midőn az 1835. év nyarán küldetésének ideje amúgy is letelvén, ügyvédi oklevél nélkül hazatért, atyját helyettesítő nagybátyja annyira megneheztelt reá, hogy kegyét tőle megvonta.

Joggal mondhatta tehát: „Igy fiatal koromban már elveim miatt kettős mártíromságon átestem. De mindazok, kik a meggyőződés változtatását a büntetések útján elérni akarják, helytelen utat követnek; mert a szellem csak hasonló érveknek, nem pedig anyagi kényszerítésnek enged, és a ki egyszer meggyőződésének martirjává lőn, ahhoz csak úgy ragaszkodik, mint a szülés fájdalmai által lángolóbb szerelemre gyulladt anya gyermekéhez.“

Ezzel befejezhetném Ormós gyermek- és ifjúkorának rajzát, melylyel — bár így is nagyon vázlatos — kissé hosszasan kellett foglalkoznom, hogy lássuk, miként növekedett a nemes ifjú hajtás, kedvező viszonyok közt, de a vihartól is erős próbára téve, izmos sudarú fává.

Politikai irányát már megtalálta, sőt erőihez képest már működött is e téren.

De megkezdte a tanulmányozást és szárnypróbálgatást a leendő író is. A mint Pozsonyba ért, megvette német fordításban Shakespeare műveit, valamint Börne válogatott iratait és Tieck Lajos dramaturgiai leveleit. A könyvek iránt való szeretetét legjobban illusztrálja azon körülmény, hogy — a mit különben egész életében nem ismert — a jelzett könyvek egy részét hitelben vásárolta.

Irodalmi kísérletei e korból, s egyszersmind az elsők: „Pozsonyi országgyűlési levelek“ Börne mintájára, melyek azonban napvilágot nem láttak, s a kézirat az 1850—54. években Ormósnál ismételten tartott házmotozások alkalmával elkoboztatott. Élénk levelezésben volt továbbá Munkácsy Jánossal, ki akkoriban Pesten a „Rajzolatok“ című szép-irodalmi közlöny kiadó-szerkesztője volt. Az ő lapja számára írta a: „Hölgyet bálban ne keress,“ „Sok baj semmiért,“ „Szegény Jurátus“ című rövid, humoros elbeszéléseket és „Levéltöredékek Pozsonyból“ című cikkeit, melyekből az akkori censura gyakran törölt. „Emelka“ című, szintén Pozsonyban írt elbeszélését már említém. Munkácsy egyik levelében a budai magyar színészet segélyezésének előmozdítására is felhívja a minden hazafias ügyért lelkesen buzogó ifjút. S hogy ebben szintén sikeresen járt el, kiviláglik azon levélből, melyben Munkácsy az aláírási ív eredményét vevén, egész háláját fejezi ki Ormósnak ezen ügybeni nemes apostolkodásáért.

Megjegyzem még, hogy pozsonyi tartózkodása alatt folyton szívélyesen és bizalmasan érintkeztek vele megyéje akkori elsőrendű férfiai s ezekkel, valamint András bátyjával folytatott élénk levélváltása révén egészen tiszta képe volt az otthoni viszonyokról és ügyekről. Érdekes Várkonyi Ádámnak, Temesvármegye akkoron nagy befolyású és tekintélyű főjegyzőjének 1834 június 18-án hozzá intézett levele, melynek végső sorai ezek: „Adja Isten, hogy mindkettőtökből (t. i. Vukovicssal együtt), szerzendő tapasztalástok után, ma-holnap szeretett megyénknek valódi oszloppjai váljanak, a min is nem kételkedem.“

Jóslatszerű kijelentés, a mely azonban annyit legalább is bizonyít, hogy a megye ismerte két serdülő fiát s reménykedett bennök. A mint a jövődő megmutatta, nem hiába.

II.

Ormós Zsigmond már Pozsonyból való hazatérése előtt, az 1835. év végével történt tisztujítás alkalmával, tiszteletbeli aljegyzőnek kineveztetett.

A még csak 22 éves ifjúnak jól esett ezen elismerés; annál fájóbban érte nagybátyja neheztelése, ki, midőn augusztus havában Buziásra hozzá sietett, kemény szemrehányások után: hogy engedélye nélkül jött haza,

s hogy a censurát le nem tette, — házából, mely eddig otthona volt, ridegen kitiltotta. Erre mégsem volt elkészülve s e csapás kínosan érte. Nagyon fájt lelkének — nem a gyámolítás megvonása, hiszen csakhamar megmutatta, hogy van ereje az élettel megküzdeni; de fájt a szeretett jóltevő nebeztelése s a tudat, hogy szemében hálátlannak tűnhetik föl. Még egyszer megkísérlette tehát bátyja megengesztelését személyes látogatással, harmadízben levél útján kérte bocsánatát. — Mindhiába, nem nyert sem meghallgattatást, sem választ.

Keserű fájdalma ellen erős elhatározással a munkában keresett vigaszt és önfentartására eszközöket. Aljegyzői hivatalán kívül, melyért a megyétől csekély irnoki fizetést kapott, a criminalis törvényszékeken, az úriszékeken, mint jegyző napi díjért dolgozott, s szorgalma elég bő forrást nyitott arra, hogy takarékos életmódja mellett kortársaitól el nem maradt, sőt köztük a társadalmi élet terén kiválóbb állást foglalhatott el. A temesvári előkelőbb körök mindenkor szívesen fogadták, s nyilvános mulatozásaiknak rendezője körülbelül egy évtizeden keresztül az ifjú Ormós vala.

Korán kezdett buzgólkodni a közügyek terén is. E részben nagy előnyére volt a politikában alapos jártasságú és élesebb felfogású Vukovicsal való szoros barátsága, kinek tüzezebb véralkata és hevesebb indulata a tetterőt benne is gyakran éleszté. De folyton összeköttetésben maradt a pozsonyiakkal is és az országgyűlésen történekről pontos tudósításokat kapott.

Mindketten a szabadelvű párt szónokai lettek. Ormós első nyilvános föllépése még ugyanazon év augusztus havában történt, a midőn az országgyűlési utasítás készítésével foglalkozó küldöttség egy ízben ülést tartván, abban a szólás-szabadságon ejtett sérelmek is előfordultak. A nagy tudományu Lonovics József, csanádi püspök, a kormány intézkedéseit védelmezte. Ormós, rögtönzött beszédben, az ellenkező véleményt vette oltalmába, ifjú lelkesedése hevében, melyet az országgyűlésről hozott magával, nem gondolván arra, hogy talán meglepő s szokatlan is lehet, ha egy ifjú, ki csak nemrég hagyta el az iskolai pályát, a kormánypárti férfiak egyik legtekintélyesebbjével szembe szállni merészel. Fölszólalása azonban annyira tárgyilagos és kitünő ellenfele iránt annyira tiszteletteljes volt, hogy a dicső emlékezetű főpap maga ez időtől fogva meleg rokonszenvébe fogadta a megye fiatal bajnokát.

Második beszédét az 1836-ik évi június 27-én tartott közgyűlésben mondotta és pedig azon ifjak érdekében, kiket a kormány, hogy egy csapással véget vessen a Pozsonyban megalakult s az egész országra kiterjeszkedni készülő „Társalkodási Egyesületnek,“ katonai karhatalommal s az illetékes politikai hatóság mellőzésével elfogatott s őket felségsértés és honárulási vétséggel vádolva (ex capite Criminis laesae Majestatis et Perduellionis) a k. tábla bírósága elé idéztetett.

E beszédére előzetesen nagy gonddal készült. A lelkes meggyőződés, melylyel csak rövid idő előtt ezen egyesület megalakításában résztvett; a szeretet, melylyel az üldözött ifjak iránt, kik mindnyájan ifjúkori társai valának, viseltetett, és különösen a tudat, hogy őket, mint a mondott vádban ártatlanokat s így bennök az igazságot, de egyszersmind a nemzetnek is egyik fontos jogát védelmezi: ékes szavakat és erős érveket adtak ajkaira. Ugy, hogy midőn négy pontban megokolt kívánatát előadta: hogy t. i. mindezekért sérelmi alakban fölterjesztés tétessék oly hozzáadással, hogy az elfogottak azonnal szabad lábba helyeztessenek, — a megyei közönség a szónok óhajlásával egybehangzó végzést hozott.

Korai nyilvános föllépésének a közügyek terén Ormósra nézve két hasznos következése volt.

Ugyanis még pozsonyi szereplésük miatt az ő és Vukovics befogatása szintén el volt határozva, s nagy valószínűség szerint csak azért maradt el, mert aljegyzői minőségükön kívül, különösen nyilvános szónoklataik miatt, a fiatalság köréből mintegy kiemelkedve, a közügyekben szereplő érettebb férfiak sorába számítottak.

A második jó következés pedig az lőn, hogy nagybátyja, kit a megye legtekintélyesebb férfiai ismételten megkerestek, hogy a derék ifjút dícséreteikkel elhalmozván, őt iránta engesztelékenységre bírják: maga is méltányolván az állást, melyet öcsese — el nem fojtható meglepődésére — a nyilvános életben kivivott, s mert politikai elveinek veszélytelenségét is belátta, egy évig tartott neheztelése után kibékült vele s újra kegyébe fogadta.

1839-ben Ormós fizetéses második aljegyzővé és 1841 augusztusban rékasi szolgabíróvá lett. Életének a megye központján töltött 7 éve az öntudatos törekvés és a tisztességes ifjúsági élvek korszaka volt; fő foglalatosságát hivatalában és a politika mezején kereste, s munkásságával, ügyességével Tihanyi Ferencz, akkori főispán, és Dessewffy Antal alispánnak szeretetét és bizalmát teljes mértékben kiérdemelte; annyira, hogy másod aljegyzői alárendelt állása daczára az első napi közgyűlések jegyzőkönyveit, melyeken a főispán elnökölt és melyeken a legfontosabb tárgyak kerültek elintézésre, neki kellett vezetnie, a miről tanuskodnak a megyei levéltárban megőrzött jegyzőkönyvek. Ez, mert különben a főjegyző dolga, reá nézve mindenesetre nagy kitüntetésnek mondható. Szabad idejében pedig az úri házakat látogatta s azok mulatságaiban keresett pihenést.

Szolgabíróvá léételét a kerület nem nagy örömmel fogadta. Azon aristokratiko-feudalis-despotikus korszakban a szolgabíró hatalmas ember volt, és a rékasi kerületben jóval az ifjú Ormós előtt épen András nagybátyja szolgabírószkodott, ki túlszigorúan bánt az emberekkel, úgy

hogy neve megmaradt emlékezetükben s ezért féltek az ugyanolyan nevű utódtól.

Pedig félelemre legkisebb okuk sem volt. Kitünik ez azon elvekből, melyeket Ormós hivataloskodásában állandóan követett s melyek szépen jellemzik szíve-lelke nemességét, okosságát.

Ime ezen elvek:

- 1) Meghallgatatlanul soha senkit el nem bocsátani.
- 2) Minden intézkedést a nyilvánosság ellenőrzése mellett tenni.
- 3) Ajándékot soha el nem fogadni.
- 4) Soha sem káromkodni.
- 5) Bottal soha senkit sem büntetni, miért is
- 6) ügyelt, hogy az elüljáróságok is az általa felállított elvek szerint járjanak el; még az akkoriban nagyon szokásos botbüntetésre nézve is meghagyván nekik, hogy önkezüleg és ítélet nélkül a bírának senkit megverniök nem szabad.

Ki csodálhatná, hogy a nép előleges félelme csakhamar igaz tiszteletre és ragaszkodásra változott szolgabírója iránt, úgy hogy a búcsú- és templomünnepeket sátor alatt az ő udvarában tartotta.

Midőn 1846-ban ugyanolyan hivatali minőségben Buziásra helyeztetett át, ott is az említett elvek voltak a cselekvésben irányadói s a nép szintén szeretetével jutalmazta meg. A népnek ezen vonzalmát és háláját egyképen tapasztalta a forradalmat megelőző, szomorú emlékü időkben, midőn Délvidékünkön a köznép az urak és tisztviselők ellen föllázadt, és a szabadságharez után is, midőn ismét a nép a magyar érzelműeket a császáriaknak átadni segítette. Ormósnak soha legkisebb bajt sem okoztak. Jósága és igazságossága erős védő paizsává lett.

Szolgabírói működése alatt a politikával kevésbbé foglalkozott, részben azért, mert a központtól távolabb lakván, sok hivatalos teendői miatt az előtanácskozásokban nem igen vehetett részt, részben, mert a liberalismus, mely politikai pályája hajnalán Temesben oly szépen ragyogott, csakhamar hanyatlani kezdett, s a pártok annyira éles ellentétbe jutottak egymással, hogy az még a magán életre is hatással volt; ez pedig ellenkezett Ormós lelkületével.

Azonban nemes ambícióját a hivataloskodás egymaga most sem eléghette ki. Az ezen korban élt kiválóbb magyar ifjak közös vágyódása, hogy hazájuknak, nyelvüknek az irodalom fejlesztésével is szolgáljanak, pozsonyi kísérletei óta még mindig lobogó tüzzel égett lelkében, s ismét irogatni kezdett.

Szentiváni Mihály, egyike azon ifjaknak, kikkel még Pozsonyban megismerkedett, időközben neves íróvá lön s „Remény“ cím alatt Kolozsvárott egy zsebkönyvet adott ki. Munkatársának Ormóst is felszólította, ki a felhívásnak engedve: „A bujdosó Lengyel“ cím alatt egy

beszélyt küldött be, mely a zsebkönyvnek 1840. évi folyamában meg is jelent. A kiadó előlegesen megbíráltatván az elbeszélést, az illető referens elismeréssel telt véleményadását a következő szavakkal végzi: „A bujdosó Lengyel“ mint a ‚Remény‘ legjobb czikkeinek kétség fölött egyike, nemcsak örömmel elfogadandó, hanem mennyiben a serdülő intézet pénzügye — mely eddigelé nem igen kedvező jeleket mutat — engedendi, elsőrangú díjjal megjutalmazandó.“

Szentiváni meg is tette, a mit akkoriban tehetett: küldött a szerzőnek 10 frt. írói díjat. Ezt azonban Ormós, kit nemesebb vágyódás tett íróvá, el nem fogadta. Sokkal szebb jutalma volt barátja levele s abban e szavak: „a beszély kapósságot szerzett a közönségben a zsebkönyvnek s előfizetői csak ezen egy darabért sem bánták meg pártfogásukat.“

A következő évben szintén a Remény számára egy másik elbeszélést küldött; czíme: „A napló titkai.“ Ez azonban nem részesült oly kedvező bírálatban, mint az első, s azért kiadása, saját óhajtságára, el is maradt. 1844-ben újra átdolgozta, de azután sem adta ki, pedig ily alakban maga Frankenburg, az Életképek szerkesztője, szépnek mondá, csak némi meg rövidítését kívánta, a mit azonban nem teljesített.

Azonkívül állandóan küldött tudósításokat és kisebb dolgozatokat a Méhes Sámuel által szerkesztett „Erdélyi Hiradónak“ és Helme cz y Mihály „Jelenkorának,“ mindakét lapnak dolgozótársa lévén.

Már előbb, 1839-ben Hugo Viktor hatása alatt, kinek műveit eredetiben olvasta, egy nagyobb terjedelmű irányregényt is írt a zsidók emancipatiója mellett: „Véres Bosszú“ czímmel s azt 1841-ben Temesvárott ki is adta. E munkáját később ő maga rémregénynek nevezte, borzadva gondolt még csak czímére is, és maga mondja, „hogy az irodalmi művekről és különösen a regényekről később fejlődött izlésével bizonyára nem írta volna.“ Az ötvenes években e regénynek még megmaradt példányait Buziáson el is égette, csak egyet tartván meg, mint följegyezte: „ifjúkori aberratiója jelképeül.“ De meg kell jegyeznem, hogy nem a mű irányát, inkább csak borzadályos voltát kárhoztatta.

Egyáltalában nem volt elfogult ifjúsági, de még későbbi szépirodalmi dolgozatainak megbírálásában sem, mert azokat mindenkor a dilettantismus jellegével bírónak mondotta, melyek állandó becsű remekék színvonalára föl nem emelkednek.

Ez saját ítélete; de mi bátran hozzátehetjük, hogy azért Ormós a maga korában ezen műveivel az érdemes magyar írók koszorújába tartozott.

Teljesség okáért föl kell említenem ugyanezen időszakból: „Az elsőszülött“ című szomorújátékát, mely azonban szintén kiadatlan maradt.

Írói munkássága tehát ez időben túlnyomóan a szépirodalmi téren nyilvánult, melynek — a költeményeket kivéve — minden műfajával megpróbálkozott. Különben rendszerint ez volt a tér, melyen e kor legjele-

sebbjei is, hogy csak az egy Szalay Lászlót említsem, az írás mester-ségét megkezdték. Figyelemreméltó az is, hogy a mennyiben „A bujdosó Lengyel“ a nemzeti szabadság elnyomására irányzott orosz zszarnokságot helyteleníti, a „Véres Bosszú“ a zsidók emancipatiója érdekében, s ugyanezen időben írt „Halálbüntetés“ című értekezése pedig a halálos büntetések ellen lett írva: e munkákból is látjuk, hogy írójuknak a határozottan szabadelvű politikai irány mély meggyőződése volt.

Az 1842. év november 29-én nagy csapás érte Ormóst. Nagy-bátyja, András, ez időben Temesvármegye főadószedője, s több vár-megyéknek táblalárája, e napon hirtelen elhunyt. A rideg külső alatt meleg szívvel érző öreg úr utolsó éveiben, kivált mióta öcsese szolgabíróvá lön, többször jelét adta iránta való szeretetének: igazi atyja s jóakaró idősebb barátja lön. Benne elvesztette egyetlen rokonát, a kivel állandóan közléről és bizalmasan érintkezhetett. Azért e veszteséget nem viselhetette könnyen. Sajgó fájdalmára némi ír volt az általános részvét, melylyel bánatában mindenki osztozott. A temetés rendezését ugyanis Szabó Antal, a megye alispánja, az egyházi szertartást pedig Róka József kanonok vállalta magára.

Időközben Temesvármegyében nagy változás történt. A megye ügyei 1841—1845-ig a szabadelvű többség akarata szerint döntettek el, azonban a folytonos pártoskodások és az ellenpárt részéről kifejtett erőfeszítések a liberális pártot nagyon meggyengítették, úgy hogy az az 1845-ik évi szeptember 22-re kitűzött restauratio alkalmával a győzelem reményéről már előre lemondott. A szabadelvű párt vezeterei: Várkonyi Ádám, első alispán, és Vukovics követekként az országgyűlésen voltak; ez még fokozta híveik levertségét, mely annyira növekedett, hogy az ellenpárt szemebetűnő többségét látván, a tisztújítástól többnyire távolmaradtak. Ormós szintén hű maradt elveihez. Bejött ugyan Temesvárra, de csak azért, hogy sédeni br. Ambrózy Lajos, kamarai administrator és főispáni helytartó előtt hivataláról való lemondását kijelentse s őt megkérje, hogy nevét a jelöltek sorába be ne foglalja.

A főispáni helytartó, ki Ormóst már mint másod aljegyzőt rendkívül kedvelte s hivataloskodásáról azóta is a közvéleménynek mindig kedvező ítéletét hallotta: határozottan kijelenté, hogy lemondását semmi esetre el nem fogadja, s hogy hivatalában okvetlenül meg kell maradnia.

Ez a nem várt kijelentés rendkívül megnehezítette helyzetét elvtársaival és barátaival szemben. Első sorban tehát ezeknek s különösen Vukovicsnak véleményét akarta tudni s elhatározta, hogy szigorúan a szerint cselekszik. Barátai egytől-egyig azt tanácsolták neki, hogy — ha lehetséges — maradjon meg hivatalában, hadd legyen a megyében legalább egy szolgabíró, ki előtt a liberális pártbeliek pert indíthassanak.

Ez a bizalmi szavazat, a milyen jól esett Ormós-nak, épen oly döntő is volt további elhatározására. Elfogadta a szolgabíró-ságot, csupán azt kötvén ki, hogy a buziási kerületbe küldessék. Ide pedig különösen azért vágyódott, hogy azon a környéken, azon emberek körében tehessen jót és adhassa a tisztakezü, pontos és igazságos hivataloskodás példáját, kikhez lakóhelye és elhúnyt nagybátyjától örökölt csekély vagyona állandóan kötötték.

Természetes, hogy az összes megyei tisztviselők között az egyedüli liberális lévén, idegennek érezte magát körükben s teljes visszavonultságra szánta magát. Temesvárott csak akkor látták, midőn bejövetele multhatatlanul szükséges volt. Egyébként a conservatív-párt tanácskozmányaiban soha részt nem vett, minden idejét hivatalának, kicsiny gazdaságának és könyveinek szentelte. Ez önkényt választott magányában érte őt az 1848-ik év, mely az addigi pártokat elsodorván, egyedül a mérvadó hazafias pártot juttatá uralomra.

Különben Ormós épen nem volt zárkózott vagy rideg természetű ember. Bár családot nem alapított, mindig vendégszerető, nyílt házat tartott; a társaságot, zenét egyaránt kedvelte. Késő aggkoráig vidám kedélyű, előzékeny, s nyájas férfinak ismertük mindannyian. Szolgabíró korában nem volt ritka eset, hogy szíves vendéglátását egyesek hónapokig is élvezték, sőt azzal nem egyszer vissza is éltek.

Barátjai között ekkor is Vukovics az első, kivel szakadatlanul levelezett s kinek liberális szellemű ösztönzése életének ezen korszakára is döntő befolyásu maradt. 1843-ban ismerkedett meg Gorove Istvánnal, ki a vármegye életében ekkor kezdett szerepelni s kiben Vukovics is korán fölismerte a hazafiságot és tehetséget. A benső barátság azonban Ormós és Gorove között később kezdődött s csak Gorove halálával ért véget.

III.

Megjött biztató reménysugárral az 1848-ik év: üde hajnalán minden honfiszív éledni kezdett. Ormós számára gyász volt első ajándoka.

Február 16-án, Almáson meghalt atyja Ormós József, Arad-megye nyug. szolgabírája, kit élczes kedélye miatt messze vidékeken ismertek és kedveltek, s kinek tréfás ötletei és cselekedetei közbeszéd tárgyát képezték. Talán ez az esemény is hozzájárult, hogy a szülőit gyöngéden szerető s azért e nagy csapástól mélyen lesujtott férfiú, barátainak ismételt sürgetése daczára, a politikai tevékenység terére lépni még mindig késedelmeskedett.

Pedig a politikai események időközben nevezetes fordulatot vettek. A februári párisi forradalom villámgyorsasággal csapott át Európa többi országába. Párisból Németországba, innen Bécsbe — Bécsből Pozsonyba,

hol az országgyűlés együtt volt, s innen Budapestre; — márczius 22-én már Temesvárott is megindult a mozgalom.

A temesvári mozgalmas napokat híven jellemzi Vukovicznak márczius 23-ról Ormóshoz Buziásra intézett levele, melyben a következőket mondja: a folytonos izgatottság, a szüntelen együttlét barátaival és a népcsoportozatokkal nem engedtek neki időt, hogy előbb írjon. Most tudatja, hogy gróf Battyányi Lajos a független magyar minisztérium elnökévé kineveztetett. E nagy esemény hírére márczius 22-én Temesvárott népnünnepet rendeztek; mind a négy vallás — r. kath., gör. kel., protestáns és zsidó, egyszerre tartottak istenitiszteleket szabad ég alatt a főtéren, s erre még a cs. kir. tábornokok is megjelentek. Prédikáció helyett Vukovic mondott beszédet a több ezernyi emberhez, kik mind figyelemmel hallgatták. Ambrózy Lajos báró megyei adminisztratori állásáról lemondott, úgyszintén Szabó Antal alispán és Lukács Ignác főjegyző a követségről, minek folytán ápril 4-én követségválasztó közgyűlés leendő. — Gorove és Vukovic jelöltekül fellépnek. — Br. Ambrózy György alispán a jövő közgyűlésen szintén lemondani készül. — Levele végén hívja barátját, hogy ha a kerületben béke és esküdt-társa otthon van, egy napra jöjjön be Temesvárra, hol örömmel látnák.

Ormós ekkor be is ment, de a mozgalmas napok már elmúltak, s Vukovicot mint a hatalom képviselőjét a vármegye házában találta. Szava és akarata döntő volt s így a tisztujítás vezetését is kezébe ragadta.

A tisztujító gyűlés ez alkalommal egészen szokatlanul tartatott meg, a mennyiben nemcsak a nemesek szavaztak, hanem mind, a kik megjelentek, minden különbség nélkül. Pedig annyian jelentek meg, hogy valóságos népgyűlés alakult, melyen a jelenlét és résztvenni akarás egyúttal a jogot is megadta. A régi nemesi praerogativa tehát a nélkül, hogy erre törvény szükséges lett volna, magától megszűnt.

Az összegyűlt lelkes tömeg a gyűlési terembe el sem fért volna, s azért a tisztujítást a vármegyeház négyszögletű udvarán kellett megtartani.

Alispánoknak megválasztattak Vukovic Sebő és Kulterer (Murányi) Ignác, ez utóbbi azért, mert a márcziusi napok előtt a liberális párt győzelmének előmozdítására a megyében legtevékenyebben működött, sőt tetemes pénzszegeket is áldozott.

Vukovic azután, mint első alispán, kormánybiztossá lőn, mely hivatalánál fogva, de meg mert országgyűlési képviselő is volt, a megyétől mindig távol kellett tartózkodnia, s így a megye kormányszata tulajdonképen Kulterer alispán kezeibe volt letéve.

A felelős minisztérium megalakulása után Csernovics Péter neveztetett ki a megye főispánjának, s egyúttal a szerbek ellen kir. biztosnak; ő azonban a megye dolgaiba nem avatkozott.

Ormós e tisztujítás alkalmával főszolgabíróvá lőn, s mint a megyei új tisztviselői karnak minden tagja, ő is megkezdte az akkori mozgalmas és válságos viszonyokkal szemben működését, mely kezdetben leginkább abból állt, hogy a közjogi téren nyert vívmányok becsét a néppel megismertessék és áldozatkészségét a közügy érdekében igénybe vegyék.

Az urbéri földek felszabadulása iránti törvényt, s az uradalmi dézsmának s robotnak megszüntetését a megye által kirendelt küldöttségek faluról-falura hirdették a népnek. Ezt örömmel vették s a hirdetőket a járás valamennyi községeiben taraczklovésekkel, bandériumokkal, zászlókkal fogadták.

De a megye május 26-iki bizottsági gyűléséből járásonkint még más küldöttségeket is megbízott, hogy a veszélylyel fenyegetett hon felségelésére adakozásokat gyűjtsenek. Ezt már kevesebb örömmel hallgatták, s — legalább kezdetben, — nyilvánvaló volt, hogy önkényes szabad adakozásokból a veszélyben lévő hazának elégséges segélyt gyűjteni nem lehet.

Időközben megtörténtek az előkészületek a július 2-ra kitűzött képviselő-választásra.

Ormós, mint a vármegye egyik legkitünőbb tisztviselője s a szabadelvű iránynak lelkes harczosa, jogosan ambitionálhatta, hogy képviselőnek megválasztassék. Közölte is ez óhaját Vukovicsesal, ki az egyes kerületek jelöltjeit kiszemelte. Midőn azonban Vukovics kifejtette előtte, hogy ő maga is sokat levén távol a megyétől, ennek érdekében, minthogy elemei újak, tisztviselői járatlanok, kívánatosnak, sőt szükségesnek tartja, hogy Ormós honn maradjon, s őt erre kérte is: Ormós — mint mindig — készséggel áldozta föl egyéni vágyódását a közjónak.

A rittbergi kerület mégis Ormóst jelölte képviselőjének, s csak a legnagyobb erőfeszítéssel és a legkomolyabb rábeszéléssel tudta kieszközölni ő maga, hogy ez alkalommal a megye jelöltjét, ittebei Kiss Miklóst válasszák meg. A ki azonban még ugyanazon év október havában megvált állásától, mire a kerület 1849. június 4-én a leglelkesebb örömmel egyhangúlag Ormóst választotta képviselőjeül.

1848 június havában már Temesvármegye területén is mutatkoztak a nemzetiségi mozgalmak. — Legelőször Varjason és Verseczen kezdődött a szerb izgatás oly mértékben, hogy a nemzetőröknek erőszakkal kellett azt elfojtaniok s mindjárt első alkalommal 10-et a lázadók közül agyonlőttek.

Nemsokára a szerbek nyíltan föllázadtak, különösen a határörvidéken, hol nagyobb számmal laknak együtt s hol a kiszolgált cs. kir. katonatisztekben és altisztekben kész vezetőkre találtak. Jellemző tény, hogy e fegyveres csapat-alakulások, azon nyíltan kijelentett és rövid idő múlva teljesedésbe is ment szándékkal, hogy a megyébe betörnek: a cs. kir. hatóságok szemei előtt történtek, s azért meg nem akadályoztattak.

Épen azért a hazafias kormány és törvényhatóságok végre kénytelenek voltak a nép tömegéhez, a nemzetörséghez folyamodni, melyet mindenütt gyorsan szerveztek. Ormós, járása székhelyén, Buziáson, szintén toborzott egy vegyes nemzetiségű nemzetőr-csapatot, azt a mennyire lehetett, be is taníttatta, s a kormány rendeletére július 8-án Verseczre vezette, a hová — hír szerint — a szerb tábor közeledett. Meg is történt Versecz alatt az első összeütközés, mely a szerbek vereségével végződött.

Elkövetkezett ez év október hónapja s vele Roth és Filippovics es. kir. tábornokok horvát seregének betörése hazánkba. Egyszerre nyilvánvaló lett, a mi eddig titokban készült.

A képviselőház ekkor Kossuth Lajost a honvéd-bizottság elnökévé kinevezte, mert érezte szükségét annak, hogy forradalmi törekvésű embert kell a dolgok élére állítani akkor, midőn a forradalom felülről nyíltan megkezdett. Országszerte erélyesen megindult a toborzás, s a magyar hadügyminiszter október 11-én egy rendeletet adott ki, mely szerint: ámbár a szept. 26-án kiadott előbbi rendelet Bács-, Torontál-, Krassó- és Temes-megyét ujonzállításra nem kötelezte: mégis mivel a nevezett megyék a honvédsereghez hazafias lelkesedéssel toborzottak, elrendeli, hogy a mennyiben a helyi viszonyok megengedik, Temes-, Torontál- és Krassó-megye ujonzáiból O-Becsén a 33. zászlóalj alakíttassék.

A másik részről viszont megvalósították az október 3-iki császári manifestum által az országra kimondott ostrom-állapotot, és talán sehol olyan gyorsan és olyan erővel mint Temesvárott. — Ezzel a hatalom a liberális párt kezéből kiragadtatván, a reactio kezébe jutott.

A reactionarius elem a vidékről mind Temesvárra húzódott be, míg a megye, a liberális párt s ezek hívei a várost elhagyták. A püspöki vicarius és a káptalan Makóra, a megye pedig Lippára tette át székhelyét.

Megkezdődött a hazafias érületű egyének s különösen a tisztviselők üldözése, miért is a legtöbben elhagyták kerületeiket s a felizgatott oláh és szerb lakosság dühe elől a lippai vagy verseczi honvédtáborba menekültek.

Október 28-án Ormós is elindult Lippára s az évnek még hátralevő két hónapját, mint e szomorú időkben oly sok honfitársa, bizonytalan bolyongásban töltötte. Felváltva Aradon, majd Pécskán, Sándor öcsésénél, ki ott szolgabíróskodott, majd meg Pesten tartózkodott és végre, másik szolgabíró öcséséhez, Péterhez, Csermőre ment, ki egy egyszerű oláh házban rendezett be számára csendes, nyugodalmas lakást. Négy hónapig tartózkodott itt, egy parányi, varróasztalból lett íróasztalon irogatva „Mult idők és viszonyok“ című új regényét, melyet azonban csak később fejezett be. Bár egyéb szórakozása is bőséggel kínálkozott, honszerető lelke a válságos időkben vigasztalójának csakis a munkát fogadta el.

Ez alatt az ifjú honvédsereg gazdagon aratta a babérokat, s a csendes falu és környékének magyar intelligentiája hazafiúi örvendezéssel olvasta a csatabíreket.

Hogy Ormós mennyire figyeléssel volt a történetekre, bizonyítják megmaradt önéletírási adatai, melyekben részletesen följegyzett mindent s jöllehet csak későbben írta ezeket, az egykorú tanú pontos értesülésével számol mindenről. Az eseményeket egyaránt honfiúi érzéssel, de a mellett igazságosan mérlegeli.

1849 április havában a honvédek Bem tábornok vezénylete alatt a Bánátban is előre nyomultak s némileg helyreállították a rendet. Ekkor Ormósnak sem volt többé maradása Csermőn, még ugyanazon hó végével visszatért Buziásra s elfoglalta hivatalát.

A hangulat mindenütt emelkedett volt. A hazafiak szép reményeket tápláltak s a hon függetlenségét szabadságával együtt megalapítottnak tekintették. Azért is nem lehet csodálkoznunk, hogy a Bánátban a hazafias párt, mely a lefolyt hónapok alatt tűrt, szenvedett és tűzhelyét a reactio emberei miatt elhagyni kényszerült, most repressáliákhoz nyúlt és szemben azon pusztításokkal, elkobzásokkal és requisitiókkal, melyeket a camarilla eszközei és a katonaság részéről szenvedett, a visszatörles fegyverét használta. Ormós, a kinek házáat pedig távolléte alatt a császári katonák szintén kifosztották, az ellenfelek tetteges üldözésében soha részt nem vett.

Kossuth Lajos 1849 május 2-án, mint országos kormányzó, megalakította az új minisztériumot, melyben igazságügyminiszter Vukovics lőn.

A megye ekkor Uj-Aradon tartotta székhelyét s Vukovics helyére Murányit választották meg első, Radványi — Winkler — Imre megyei főügyészt pedig másodalispánnak. Ugyanezen a gyűlésen járult hozzá Temesvármegye a debreczeni nemzetgyűlés április 14-iki határozatához.

Ormóst ekkor választották meg, a mint már fentebb említém, a rittbergi kerületben képviselőnek s mint ilyen azonnal Szegedre sietett, hol a nemzetgyűlés akkoriban a helyzet bizonytalansága s az izgalmas kedélyhangulat daczára két felette fontos kérdés: t. i. a nemzetiségek és a zsidó-emancipatio kérdéseivel foglalkozott.

A kormány azonban nem maradhatott sokáig Szegeden, s minthogy a magyar seregek visszavonulása délkeleti irányban általánossá lőn, Aradra húzódott. Ekkor Ormós, Pompéry János képviselőtársával, hazatért Buziásra, hol csak néhány hetet töltöttek remény s aggodalom között, s már megjött a leverő hír, hogy Haynau Temesvár felszabadítására indul.

Általánossá lett a rémülés, menekülés. Ormós és társa szintén elindultak bizonytalan útra Lugos felé, innen Facsetre, végül Boros-Sebesre. Világosra épen akkor érkeztek, midőn Görgöey a Bohus-család kasté-

lyában Rüdiger orosz generálissal a capitulatio föltételei iránt alkudozni kezdett. Ekkor, mivel elhatározták, hogy hazájukban megmaradnak, ismét Csermő felé tartottak, ezt választván menhelyüknek.

Ormós rövid idő mulva megint visszatért Temesvárra illetőleg Buziásra, hogy itt várja be jövendő sorsát. És ez ugyanaz lett, a mi a szomorú korszakban kötelességüket híven teljesített összes honfiaké, kik idejekorán el nem menekültek.

1849 október 18-án a temesvári bástyaboltozatba, a 14. sz. kazamátába került mint fogoly. — November 11-én hirdették ki előtte az ítéletet, mely a következő: „Ormós Zs., aradmegyei, pécskai születésű, 37 éves, katolikus, nőtelen, Buziáson volt főszolgabíró, mivel a rebellis kormány felhívására a csákovai járás 37 községeiben az ujonczozást alantas közgei által vezette, 218 katonát ujonczozott, jegyzékbe hozott és a parancs vételetől 14 nap alatt Aradra szállított; továbbá mivel május 22-én Dragsina község elüljáróihoz a község határában levő mindennemű ladikok és a Temes folyamon való átkelést elősegítő eszközök megsemmisítése iránt oly végből meghagyást intézett, hogy a cs. kir. katonaság a folyamon át ne mehessen — tehát a fegyveres zendülés kétszeres előmozdítása miatt négy évi, vasban töltendő várfogságra ítéltetett.“

A fogságban osztályosai között voltak: Róka József, püspök-helyettes, Murányi Ignác, Winkler Imre, Mihalovics József, ez. kanonok, később zágrábi bitoros-érsek, Medveczky János, volt képviselő, Szlávay József, és mások; legtöbbben Ormósnak személyes barátai. E barátság s a teljesített kötelesség öntudata enyhítették a szomorú napokat; különben — természetesen a profóznak nyújtott pénzbeli adományokért — ellátásukon is javíthattak, sőt szórakozhattak is. A bilincset csak később tették rájuk. Irhattak, olvashattak s el-elkártyáztak: a patience-játéktól kérvén feleletet a maguk s talán a haza jobb jövője felől is. Hiszen a legvilágosabb elméket is babonásakká tehettek a gyorsan és bizonytalanul változó viszonyok.

Ormós minden olvasmányából jegyezgetett s ezen jegyzeteiből látjuk, hogy különösen a római és görög történelmet s Lamartine keleti utazásait forgatta. Társai biztatására, s hogy együttes rabságuknak emléke maradjon, egy színdarabot is írt öt felvonásban; címe: „Fogolyélet a bástyaboltozatban.“

Nehéz, nyomasztó kétség napjai voltak ezek. Sorban vitték a végleg elítélteket fogságuk állandó helyére, Aradra s Kufsteinba, s folyton hoztak helyettök másokat, hogy újra ítélhessenek.

Ormós nemsokára annyit meghallott, hogy ügyét újra tárgyalásba vették, de az eredményt meg nem tudhatta. Végre egyik napon, a becsempézett Wiener Zeitung július 9-iki számában, saját nevét is ott olvasta azon 109 egyéné között, kik ekkor legfelsőbb amnestiában részesültek. Egy

hét mulva, kilencz hónapi fogsága után, 1850 július 16-án szabadon bocsáttatott.

A visszanyert szabadság vidám öröme gerjesztette zaklatott szívét, és mégis szomorúsággal vált meg fogolytársaitól. Rablánczát becses ereklyeként megtartotta s kegyelettel őrizé; bilinesekben maradt barátait naponta meglátogatta, sőt az aradi várban fogva lévőkhöz is kieszközölte a bebocsátatást. Azután édes anyjához s testvéreihez Aradmegyébe, onnan pedig rövid időre Pestre ment és csak október elején tért vissza lakhelyére Buziásra, hogy vagyoni ügyeit rendezvén, hosszú időre megváljon ama helytől, melyhez számos évek kedves emlékei kötődtek. „Múlt idők és viszonyok“ című, már említett regényében meghatóan nyilatkozik szeretete lakóhelyéhez. E művén kívül ekkortájt írta „Mátyás özvegye“ című drámáját, melynek kézírata később elveszett.

Buziási csekély ingatlanait haszonbérbe adván, állandóan Temesvárra költözött, s mert tudta, hogy még mindig szemmel tartják, onnan az egész 1851. év folyamán alig távozott. A művelt szellemű Császár Ferencz fölvette őt a Pesti Napló vidéki levelezőinek sorába s „Baráti Levelek“ cím alatt sűrűen küldte közléseit a hírlapnak, 10—12 frtnyi havi honoráriumért.

Ugyanezen időben Ormós, ki azelőtt a művelt társaságok örömeit, a tánczot s a zenét is nagyon kedvelte, és Buziáson szívesen hallgatta és jutalmazta a „barna fiúk“ kedvre derítő fáradozását, — minden vigadózással felhagyott. Okai erre a szomorú közügyi állapotok, a haza gyásza voltak s az a tudat, hogy számos barátja még mindig börtönben sínylődik. Érdekes vonás életéből az is, hogy a mint 1851 márczius 1-jével a dohánymonopoliumot Magyarországon meghonosították: ugyanő, ki addig szenvedélyes dohányos volt, e passiójáról véglegesen lemondott. Ráismerünk a férfiúra, ki életbölcsésége egyik szabályaúl vallotta: minél többet nélkülözünk, annál szabadabbak vagyunk.

Nemsokára, vagyoni viszonyainak újabb rendezése végett, megint visszatért Buziásra, s itt folytonos zaklatások között töltött el néhány esztendőt. A kazamátában kiállt fogsággal még nem telt be szenvedéseinek mértéke. Bár a nyilvánosságtól teljesen visszavonult: mindegyre újabb házmotozásokat tartottak nála, ismételten beidézték a temesvári haditörvényszék elé, pénzbírságokat kellett fizetnie s végre 1854 február 3-án internáló parancsot is adtak ki ellene, mely szigorúan és kizárólag Buziás lakóhelyéhez kötötte.

Nem csoda, hogy e folytonos üldöztetések végképen elkeserítették, s a mint az internáló parancs visszavonását, ugyanazon év novemberében, kieszközölhette, rögtön elhatározta, hogy az anyaországtól elszakított szerencsétlen Wojwodina és Temesi Bánsági tartomány határain túl keres menedéket.

Előbb azonban még újabb megpróbáltatások is vártak reá: 1855 szept. 1-én értesíti Péter öcsese Aradról, hogy édes anyjuk meghalálozott, s még a gyászév el sem telt, egyetlen testvérhugát is el kellett temetnie.

Most már keresnie kellett a vigasztalást. Eleinte kisebb-nagyobb utakat tett hazájában, leginkább rokonait látogatván. Fölkereste családjá származási helyét Ungban, s hosszabb időt töltött Szaboles-, Szatmár-, Beregh- és Zemplénmegyékben. Ez időben történt kegyeletes zarándokútja is mestere, Kölcsey Ferencz sírjához, melynek emlékéért Értésítőnk 1876-iki folyamában egy felolvasása őrzi: „Visszaemlékezés Kölcsey Ferenczre“ czím alatt.

Ugyanezen lefolyt 5 év alatt Buziáson és utazásai közben írt művei a következők: „Bűnvád,“ értekezés egy gyilkossági eset alkalmából (1852), „Az imakönyv rejtelve,“ vígjáték öt felvonásban (1853), „A hálakötelezett,“ novella (1853), „Spadille, Manille és Paszta,“ vígjáték 2 felvonásban (1854) s az „Ujonezhelyettes,“ regény két részben utószóval és magyarázó jegyzetekkel, egy katonatiszt barátja emlékére, ki a forradalmi korszakban szerencsétlenül a népdüh áldozata lön.

Ezen irodalmi munkássága és kisebb utazásai közben a dolgok és helyzetek ujdonsága és szokatlansága, egyideig eléggé elfoglalták és szórakoztatták; de nem elégíthették ki a férfiút, ki legelső ifjúságától fogva a közügynek, hazájának szolgált s akart szolgálni végső lehelletéig. Mint annyi ezeren polgártársai közül, ezt egy időre ő sem tehetette s az akkori viszonyok közt nem is akarta tenni, mert ő sem „lelte honját e hazában“ — szorongatott lelke el az idegenbe űzte, míg talán újra éled a remény. De ott az idegenben is honáért akart tanulni, dolgozni, hogy majdan, ha visszatér, még többet tehesen érte, mint eddig.

1857 elején fájó elhatározással végleg eladta buziási ingatlanait és ingóságait is, hogy mindenektől függetlenül vándoroljon, míg a tapasztalás és megfontolás élete irányát újra ki nem tűzi.

Május 20-án indult el Buziásról s hosszabb időre legelőbb Pesten állapodott meg, hol változatosságban gazdag két hetet töltött. Szükségesnek tartom megemlíteni, hogy már ekkor, bár új életirányát még el nem határozta, mintegy ösztönszerűleg, ideje nagy részét az állandó műtárlat, a muzeumi képtár és a muzeum egyéb gyűjteményeinek tanulmányozására fordította.

Előkészületei a művészet terén még nem igen voltak és nem is lehettek; s mégis jegyzeteiben összeállította a műtárlat s a nemzeti muzeum kiválóbb képeinek terjedelmes leírását, sőt a kitünőbb művekkel szemben önálló bírálatot és véleményt nyilvánított. Úgy látszik, ez első jele volt azon benső, eddig önmaga előtt is titkos vonzalomnak, mely érzelmeiben a képzőművészeti alkotások iránt mindenkor rejtett s csak alkalomra várt, hogy megnyilatkozzék.

Hasonló tanulmányokkal töltött egy hónapot Bécsben, s innen Olaszországba utazott, hogy ott most már teljesen a művészet tanulmányozásának szentelhesse napjait.

Megkezdett utazásainak első időszaka 1857-től 1860 őszeig tart. Ezalatt kétszer volt Olaszországban s bejárta Németország nagy részét. A művészetek elméleti tanulmányozását gyakorlati szemlélődéssel párosítania bő alkalma volt, s Velencében tapasztalt és szíves kalauzra is talált Szamosy Elek magyar festőművészen, ki már évek óta ott tartózkodott. Megtalálta tehát a lelke vonzalmának megfelelő új működési tért. Csakhamar belátta, hogy a művészet az, a miben a magyarság a művelt külfölddel szemben leginkább elmaradt s a mit, ha a többi nyugoti nemzetekkel előrehaladni óhajt, felkarolnia szükséges. A műszeretet fölbresztésére a műirodalmat hatalmas tényezőnek tartván, első sorban ennek művelésére szánta magát, annál is inkább, mert nemzeti irodalmunkban e tért meglehetősen elhagyatottnak tudta, s mert Winkelmann és Göthe példáiból eléggé tapasztalta, hogy lehet valaki hasznos műíró, a nélkül, hogy gyakorlati művész legyen.

Tanult tehát és dolgozott, meglelt férfikorban, szakadatlanul és fáradhatatlanul. S hogy ez új irány mennyire megfelelő hajlamának, világosan tanúsítja az, hogy irodalmi dolgozatai, melyeket részben kiadott, részben kéziratokban hagyott hátra, ez időtől egészen élete fogytaig kizárólag a műtörténelem, a művészeti biographiák és a művelődés-történelem köréhez tartoznak, s annyira számosak, hogy csak cím szerint való elsorolásuk is igen terjedelmes volna. Műveit most már kritizálhatják, de az bizonyos, hogy Ormós e téren úttörő.

Vonzalma a művészet s annak alkotásai iránt készítette egyidejűleg arra is, hogy ezen első utazásai közben, esekély jövedelme daczára, megvesse alapját azon nagybecsű festmény-, kézirajz- és metszógyűjteménynek, mely ritka bőkezűsége folytán manap muzeumunk legvonzóbb ékessége. Pedig 1859-iki olaszországi útja alkalmából a magy. nemzeti muzeumnak is ajándékozott 15 drb. festményt. — Nem sokkal utóbb megkezdte egyéb régészeti tárgyak és érmek gyűjtését is, mindenkor a legpontosabb tanulmányozással, úgy hogy a dilettáns gyűjtő rövid néhány év alatt mindez elsorolt szakoknak avatott kutatója és értője lett.

A külföldön eltöltött évek hatása nem maradhatott el. A különféle nemzeti és társadalmi viszonyokról szerzett tapasztalatai politikai gondolkodását gazdagították; a rég mult idők műremekeinek szemlélete természetlőtől is klasszikus egyszerűségre s egyenességre hajló jellemét aczélozta. Mi, kik később mindakettőnek áldásait élveztük, szinte köszönettel tartozunk a viszonyoknak, melyek a jövőben nagy feladatok végzésére hivatott férfiút ezen iskolába vezérelték.

Ilyetén működési köréből szőlították haza 1860 őszen irányadó barátai. Örömmel sietett vissza, hogy kedves hazáját, megyéjét szolgálhassa. Az 1848. évi törvények demokratikus alapján a megye újonnan

megalakult, s 1861 február 4-én németi Damaszkín János főispán elnöklete alatt restauratiót tartott.

Az első alispán megválasztása oly módon történt, hogy a megyének 1848-ban volt alispánját, Murányi Ignácot, ki a reá szabott 15 évi várfogságból mintegy 5 évet eltöltvén, amnestiát kapott, a megye közönsége minden candidatio nélkül alispáni hivatalának folytatására fölkérte s ő ily módon a főispán hozzájárulásával első alispánná lőn. A második alispán-ságra szótöbbséggel Missits Jánost választották meg, főjegyzővé pedig egyhangulag Ormós Zsigmondot.

A tisztikar azonban nem sokáig működhetett. Az országban általános ellenszenv és tényleges ellentállás nyilvánult az alkotmányos alapot nélkülöző állapotok, különösen pedig a törvénytelen adó erőszakos behajtása ellen. Hozzájárult az 1861. év november havában kiadott két kancelláriai rendelet, melyeknek intézkedései valamint az országgyűlés, úgy a megyei hatóságok további működésének is véget vetettek. A főispán a tisztikart corporative magához hívatta s őket e rendeletekről értesítette. Mire annak minden tagja egy értelemmel kimondván, hogy a további hivataloskodás ily körülmények között meggyőződésükkel ellenkezik, lemondásukat élő szóval rögtön s azután írásban is bejelentették, s lemondott maga a főispán is.

E rövid egy év alatt is nehéz volt a megye főjegyzőjének feladata. Ő szerkesztette meg a vármegye föliratait illetőleg tiltakozását a cs. kir. decretumok ellen. De legalább mindegyik egy-egy újabb okmánya azon bölesen mérsékelt, de egyúttal erélyes hazafias szellemnek, mely szerzőjüket mindenkor jellemezte.

Többen akadtak ugyan a megye volt tisztviselői közül, kik a provisorium alatt hamar nyertek és vállaltak új hivatalokat, de Ormós e helyett ismét a hivataloskodás körén kívül eső hasznos foglalkozást keresett.

Egyelőre visszatért kedvenc lakóhelyére Buziásra, a hol régi házát újlag megszerezte. Itt érte a hír, hogy a magy. tud. akadémia, melynek figyelmét különösen „Utazási emlékek“ czímű 6 kötetes nagy műve vonta magára (1860—63), irodalmi érdemei elismeréseül, levelező tagjává választotta. Ezt maga Lonovics sietett tudomására adni következő levelében: „Pest, 1861. decz. 20. Kedves jó tettes úr! Épen most jövén haza Akadémiánknak tagválasztó nagygyűlési üléséből, sietek jelenteni, hogy kegyed öt ellen huszonkilenc vokssal és így oly nagy többséggel, minő má alig jutott kettőnek, a nyelv- és széptudományi osztály levelező tagjának elválasztatott. A mellette szavazottak közt voltak: a két elnök, Deák Ferencz, gr. Károlyi György, Zsoldos Septemvir, Szalay László, Toldy, Lukács Móricz, Csengery stb. Fogadja kegyed ebbeli megtiszteltetése fölött a legőszintébb örvendezésemet. Többire nagybecsű

barátságába ajánlottan vagyok szíves tisztelője és collegája Lonovics József s. k.“

Uraim! idéztem e sorokat azért, mert ily férfiak elismerése szinte fölment bennünket attól, hogy Ormós írói működéséről további kritikát mondjunk. Ő maga különben ezen elismerést még fokozottabb munkássággal hálálta meg. Az akadémiában székfoglaló értekezését 1862-ben olvasta föl, „Cornelius Péter“ életrajzát mutatván be, mely később Berlinben is megjelent németül. Ezt megelőzőleg több kisebb-nagyobb művészet tárgyú dolgozata is jelent meg s ezeken kívül már előbb nyomtatásban kiadta a „Banya sziklája“ cz. korrajzát is (1858-ban).

1865-ben ismét Olaszországba indult, most már Rómát és Nápolyt óhajtván meglátogatni. Különösen Santi Rafael és Michel Angelo remek alkotásai vonzották. Elutazása előtt több hónapig tanulmányozott s e közben Rafael életrajzát is megírta. Ez útrjáról ismét gazdag tapasztalatokkal és érdekes jegyzetekkel tért vissza, midőn régi barátja Murányi Ignác ugyanazon év szeptember havában Temesvármegye főispánjának kinevezetvé, hazajövetelét sürgősen kívánta. Haza is jött és szándéka az volt, hogy megyéje valamelyik kerületében képviselő-jelöltül fog föllépni. Meghitt barátai azonban az első alispáni állásra szánták, s alig hogy Temesvárra érkezett, a főispáni bevonulást megelőző és követő nyilvános és ünnepélyes cselekmények élére állították. Reá ruházták a főispán fogadtatása iránti tanácskozmány elnökségét, őt bízták meg azzal, hogy a főispánt az egész megye független értelmisége nevében szónoklattal üdvözlje és végre a bizottmányi közgyűlésben, mely a főispáni bevonulás után, az országgyűlést egybehívó kir. rendelet kihirdetése s a képviselő-választásra szükséges intézkedések megtétele végett tartatott, a megye képviselő-választási középponti választmánya elnökéül is őt kiáltották ki.

Oly kitüntetések voltak ezek, annyira nyílt és készséges elismerése Ormós polgári érdemeinek, melyek őt magát is meglepték, de egyszersmind jövőre pályájára előre fényt vetettek.

Annál lelkesebben indult még egyszer előre e pályán, melyre nemes ambícióval leginkább vágyódott, s a következés megmutatta, hogy nem hivatlanul. Megvolt igazi munkatere s ő annak derék munkásául mutatódott, mert ettől kezdve, pedig kivált kezdetben nehéz, rögös úton, fokozatosan emelkedett.

Ugyanis 1866 februárban először ideiglenesen, kinevezés útján, az 1867-ik évi május 7-én tartott tisztújítás alkalmával pedig a megyei közönség egyhangú, lelkes megválasztása folytán Temesvármegye első alispánja lett. Így jutott a megye-tisztviselői rangfokozat legsalsóbb fokáról a legmagasabbra. A megye első hivatalnoka a buzgalomban, kormányzási bölcseségben, mérsékletben és szeretetreméltóságban is egyaránt elsőnek bizonyult. Bátran felhívhatjuk erre tanúul az egész megyei közönséget,

mely Murányi Ignác főispánnak 1869 június 22-én bekövetkezett elhúnya után csakis ő benne látta az utódot, ki a nagy veszteség fölött érzett fájdalmát enyhítheti s azért általános lett az óhajtás, hogy őt bírassák a megye kormányzóján; s hogy az ország vezérférfiai hasonló véleménynyel voltak fölöle, kitűnik azon rendeletből, melylyel Wenckheim báró akkori belügyminiszter, a főispáni szék megüresedése folytán, a megye kormányzatát már június 24-én tényleg Ormósra bízta és pedig „azon biztos meggyőződésben és tudatban, hogy azt ezentúl is több ízben bebizonyított tapintata és buzgalma tevékeny kifejtésével fogja folytatni.“

Ez időtájban tért vissza 19 évi száműzetése után ifjúkori barátja, Vukovics Sebő, a kit közeli birtokán csakhamar megtátogatott, s több mint valószínű, hogy az előttük álló jövő volt beszélgetéseik tárgya.

Murányiban Ormós ismét egyik legbensőbb barátját veszíté el, s a hír, mely haláláról értesítette, a legmélyebb gyászba borítá. Ez érzésének meghatóan szép emlékét hagyta reánk fölötte elmondott emlékbeszédében, mely egyszersmind saját politikai hitvallása.

Alispánsága második évében, halmos hivatali teendői daczára, újonnan hosszabb utazást tett Olasz- és Németországba, amott különösen Velenczét látogatván, itt pedig a Nürnbergben elhunyt hírneves magyar festő, Kupczky megírandó életrajzához gyűjtván az adatokat, melyeket később ki is adott.

IV.

Végre teljesült a megye közönségének általános óhajtása. Felsőcséreg királyunk 1871 ápril 5-én Meranban kelt legfelsőbb elhatározásával Ormós Zsigmondot Temesvármegye főispánjának kinevezte. E kinevezés nemcsak a megyében keltett örömet, hanem országszerte helyesléssel találkozott. A „Pester Lloyd“ 1871 ápril 13-iki számában, az ugyanakkor kinevezett nyolcz főispánt jellemezve, Ormósról ekként nyilatkozik: „Sokkal több bizalommal, sőt őszinte örömmel üdvözljük Ormós Zsigmondot, mint Temesvármegye főispánját, melyet két év óta — főispán elődje halála után — mint első alispán, tényleg úgyis ő kormányozott. Benne nemcsak tevékeny, hanem igen tapintatos adminisztrátorra találtak, a minek egyik erős bizonyága már maga az az egy tény, hogy az általa kormányzott megyében, a hol pedig magyarok, németek, románok, szerbek, bolgárok vegyesen lagnak, nemzetiségi surlódások épen nem fordultak elő.“

Ormós, ki az aristokratikus szervezetű alkotmány kormányával szemben oppositio volt, e hivatalt most a nép bizalmára alapított felelős kormánytól örömmel fogadta s kötelességének tartotta elfogadni, mint a honpolgári érdemeknek olyatén megjutalmazását, melyet a kormány nem önmaga, hanem a nemzet megbízottjaként ad azoknak, a kik arra méltók.

Beiktatása 1871 május 15-én, az újabb időben Temesvármegye egyik legszebb, legragyogóbb és, a mit először kellett volna említenem, legőszintébb ünnepe volt.

Az annyi különféle nemzetiségű, vallású megyei lakosság szinte példátlan lelkesedéssel hozta főispánját, tüntetésszerű örömyilvánítások közepette, Új-Aradról a megye székvárosába s mindenki megnyugodott, hogy e vidék közigazgatási adminisztrációját és társadalmi, valamint kulturális fejlesztését az ő kezeiben tudhatta. Ez időtől fogva még inkább kitünt iránta a föltétlen bizalom: a mit ő tervezett, akart, annak megvalósításához mindenki szívesen járult keze, elméje munkájával és fillérei-vel, tehetsége szerint. Csakis így érhetne el azon eredményeket, melyeket továbbra, hogy szíves figyelmüket el ne fáraszszam, csak vázlatosan érint-
hetek, de a melyekben azért meg fogjuk látni megkapóan nagy arányu és sokoldalú érdemeit: hiánytalan dicsőségét.

Főispáni programját a következő egyszerű, de a frázisok egész özönénél többet mondó szavakban adta elő:

„Nagy hazánkfia, Deák Ferencz neve, mely tisztelt név alatt mint politikai párt sorakoztunk és mely alatt jövőre is küzdeni akarok, már önmagában eléggé világos és körülírt programot képez. — Mint főispán az írott törvényre hivatkozom, mely egyedüli programom. — Megyénk sajátos helyzetét, melyben a vallásfelekezetek és nemzetiségek oly nagy változatosságban, de örvendetes egyetértésben testvériesen meg-
férnek, eljárásaimban mindenkor figyelembe veendem s ezen egyetértést nemesak megtartani, hanem lehetőleg öregbíteni, törekedni fogok. Egy honnak polgárai s ugyanazon földnek lakói vagyunk mindnyájan; s én a honpolgárokat nem nemzetiségük, hanem erkölcsi érvényük szerint osztályozom. Egyik nemzetiséget a másik rovására kegyelni a hon legszentebb érdekeit sértő bűnnek tekintem.

„A megye becsületének megóvása minden körülmények közt főgond-
jaim közé tartozni fog. Ezt elérni leginkább csak úgy leendek képes, ha megbízható, pontos és értelmes honpolgárokat a tisztviselői kar számára megnyerni fogunk, s azokat, kik polgártársaik bizalmát elveszítették, és megbízhatók nem voltak, eltávolítjuk.

„Ezen eljárás személyeket tán sujtani s a szigor alkalmazása emberi érzületemmel ellenkezni fog: azonban az igazságnak minden más tekintetet alárendelni fogok. . .

„Mint főispánnak, törekvésem oda van irányozva, hogy pályám végén polgártársaim emlékemet e három szóban megörökítsék: „tevékeny, igazságos és hazafi volt.“

Eddig is joggal igényelhetette magának e hármas jelzőt: további munkássága pedig a legerősebb köszirtnél is maradandóbb emlékebe írta, hogy ígéretét beváltotta. A megye újjászervezését az 1870. 42. t.-cz.

alapján a decz. 28. és 29. napjain tartott tisztújító közgyűlésen szerencsésen bevégezte és pedig úgy, hogy a megyei bizottsági tagok nagy többsége, az állandó választmánynak és a tisztikarnak pedig majdnem minden tagja Deák- azaz kormánypárti lett, a melytől ő hazája szerencsés jövőjét várta. Különben engedjék meg, uraim, hogy magának a megye közönségének, a legközvetlenebb és leghivatottabb bírálónak szavaival igazoljam, miként teljesítette kötelességét, mert annak nevében mondattak Ormós Zsigmondról, 1883 február 20-án, 12 éves főispáni működése után, midőn életének 70-ik és megyei hivataloskodásának 50-ik évét betöltötte, a következő szavak:

„Innen-onnan 50 éve annak, hogy Méltóságod a közügyek terén kifejtett tevékenységét e megyének szenteli, — azt a tevékenységet, mely nemes fellángolásában sokat fáradozott, de el soha sem fáradozott, — azt a tevékenységet, mely a szellem paizsával fölfegyverkezve férfiasan, és dicsőséggel állotta meg helyét minden viszonyok közt, azt a tevékenységet, mely a szellem-palaestrán százak és százak elől nyerte el a babért, — azt a lázas tevékenységet, melynek csak egy szüksége volt: dolgozni, alkotni! . . .“

És igazságosságáról, és még sokkal többről, ez volt az ítélet: „Imhol a nyitja annak a ragaszkodásnak, melylyel Méltóságodat mi átöleljük — a nagy, mélyreható emberismeret, az akarat szilárdsága, napfény tisztaságu jellem, a legnemesebb szív, körültekintő tapintat, hamisítatlan igazságszeretet. . .“

Végül hazafias tevékenységének, melyet hivatalán kívül kifejtett, elismerése ekképpen hangzik: „Délmagyarország közügyei és cultur-története megírójának feladata lesz megemlékezni mindazon intézményekről, melyek Méltóságod legnemesebb buzgalmánának köszönhetik létezésüket, és azokról, melyek Méltóságodnak bölcs vezetése és védnöksége alatt az ország figyelmét felénk terelték, majd nagyra-becsülését kiérdemelték: mi azonban szeretetünk lángjaival már előre világítunk a történetírónak, hogy igazságszeretete ne csak a pusztá tényeket lássa, hanem azon érzelmeket is kutassa és méltassa, melyek Méltóságodat kirtató munkásságában vezérelték, bennünket tetterre, lelkesedésre tüzeltek.“

Igaz, minden egyes szava igaz ezen hármas elismerésnek.

Mondta a megye népe, szentesítette a királyi legfelsőbb kegy, mely Ormós-nak ismételten osztályrészeül jutott.

Már 1872 május havában, midőn Temesvár városát az uralkodói látogatás boldogító szerencséje érte, a megye főispánja kettős kitüntetésben részesült. Koronás királyunk első ízben vette lakását polgári hatósági épületben, a megye székházában, a főispán lakosztályában. Azelőtt az uralkodó és családjának tagjai Temesvárott rendszerint a katonai parancsnoksági épületben szálltak meg. Ormós az örvendetes látogatás első

hírére Wenckheim báró miniszterhez azzal a kéréssel fordult, eszközölje ki, hogy ő felsége ne katonai, hanem polgári hatósági épületet válaszson legkegyelmesebben lakásául s ez által a magyar állam- és a constitutionalis viszonyokhoz való rokonszenvének tényleges bizonyítékát adva, a népből az új aera iránti bizalmat megerősítse. Ő felsége a kérelmet teljesíté és kegyelme külön jeleként, a közügyek terén hosszú évek során át szerzett érdemek elismerésül, még itt időzése alatt a Szt.-István-rend lovagkeresztjét adományozta Ormós-nak, azzal a határozott kívánsággal, hogy az ugyanaz nap tartott udvari ebédnél már azzal jelenjen meg.

1883 márczius 18-án pedig imént említett jubileuma alkalmából, a Lipót-rend középkeresztjét kapta.

És nem a megyei közönség idézett véleményének megerősítése és a felsőbb helyről jött kitüntetések állandó sorozata-e azon sok különféle megbízatás, melyeket Ormós főispán a kormánytól egymásután nyert, mind nehéz, fontos ügyekben?

Ime az egyszerű elsorolás:

1872 február 12-én Csongrádmegyébe küldik kormánybiztosnak a mindszent-apátfalvi vízszabályozás ügyében s a szegedi és hódmezővásárhelyi vizáradások meggátlására.

1872 ápril 16-án kinevezik Fehértemplom városába szervezési kormánybiztossá.

1873-ban ugyanezen minőségében további működési joggal ruházta fel a kormány mindaddig, míg Fehértemplom városa részére a főispáni kinevezés megtörténik.

1875 január 11-én Temesvár szab. kir. város főispánja lett.

1880 márcziusban a volt 14. számú határőrvidéki ezred vagyonszolgálatát rendezte mint kormánybiztos. — Minden újabb megbízatás kétségtelen bizonyossága annak, hogy az előzőt kifogástalanul teljesíté.

Végül 1885 június 21-én élethossziglani főrendiházi tagnak is kineveztetett, s e minőségében minden egyes fontosabb tárgyalásra, sőt az előkészítő értekezletekre is a legpontosabban megjelent Budapesten.

És mind e sokféle, rendkívüli gondot, politikai bölcseséget, és tapasztalatot igénylő ügyek közepette, melyek külön-külön is elfoglalnának egy-egy embert, Ormós-nak még mindig marad kedve, ereje és ideje, hogy külföldi tanulmányútjait és irodalmi munkásságát is folytassa, s különösen a társadalmi téren nevét kiváló alkotásokkal megörökítse.

Utazásai kiterjednek továbbra is Olasz-, Francia- és Németországba, Romániába és Erdélybe, s majd mindegyikről külön munkában ad számot. Így keletkeztek következő művei: „Pompeji romjai“ (1867), „Giorgione Barbarelli di Castelfranco,“ tört. korrajz egy kötetben (1872), „Engel József szobrász,“ életrajz (1874), „Visszaemlékezések.“ I. kötet: Olaszországban tett utazásainak leírása: I. Velence (1885), II. köt. „Kupecky

János mint ember és művész“ (1887), III. köt. saját műgyűjteményeinek leírása, melyeket szintén külföldi kirándulásai közben halmozott össze, s melyeknek gazdagsága mindenkit meglepett, a ki őt lakásán fölkereste. 1872-ik évi olaszországi útja közben értesült, hogy *Vukovic* szintén elhunyt.

Ugyanezen időszakban, 1881-ben, kiadta legérdekesebb könyvét: „Árpádkori művelődésünk történetét.“

1872-ben megalapította a Délmagyarországi tört. és rég. Egyletet, melynek nagygyűlésein, majdnem két évtizeden át, lelkesítő, buzdító beszédeit s nagybecsű tudományos felolvasásait közlünk még igen sokan hallhatták.

A Temesi Bánságnak az anyaországhoz történt visszaesatolása százados évfordulója alkalmából, 1879-ben, valóságos magyar nemzeti ünnepet rendezett Temesvárott, melyre nyelv- és valláskülönbőség nélkül örömmel özönlött a Délvidék népe. S hogy emléke is maradjon ez ünnepnek, az ő példáján s szavain buzduló hazafiak filléreiből, megalapította a Temesvári Muzem-Egyletet.

E kettőből egyesült azután, az alapító kívánsága szerint, 1885-ben a „Délmagyarországi tört. és rég. Muzeum-Társulat,“ a mi társulatunk.

Engedjék meg, uraim, hogy élte folyásának rajzában itt megállapodhassam egy kissé. Mindenki tudja — és ez ünnepélyes pillanatban mégis ajkaimra tolul a kérdés: Mink volt ő nekünk? Mije e társulatnak és muzeumnak? S nem fojtom el e kérdést, hogy éppen ma ismét megvallhassuk: nekünk mesterünk, e társulatnak alapítója és legbőkezűbb pártolója volt.

A megye és város kormányzásának fárasztó gondjai közepette, ha üdülni vágyott, e kedvenc társulata ügyeivel foglalkozott. Megmaradt elnökének élete fogytáig; akkor is, midőn gyötrő betegsége minden egyéb munkásságtól megválni kényszeríté, s ő maga többé körünkbe nem jöhetett: a legutolsó időkben is majd minden választmányi ülésre megjött egy-egy jelentése újabb adományairól. Sőt ily ajándékozó okmánya halála után sem maradt el, mint a mai titkári jelentésből kitűnik.*) S midőn a társulat minden kínálkozó alkalommal változhatatlan háláját és ragaszkodását előtte szóval vagy írásban tolmácsolta: reszkető kézzel bár, de mindig megírta köszönetét — nekünk — ő — a kinek mi mindent köszönhetünk.

Temesvármegye és Temesvár szab. kir. város, a nagy férfiú iránt érzett elismerés maradandó jeléül, termeikbe helyezték a leghírveesebb magyar mesterektől festett képét: mi szívünk háláját és ragaszkodását örök emlékezetül kőtáblába véstük, mely szent paranasszó gyanánt ugyanily

---

*) *Ormós Zsigmond* ugyanis végrendeletében szintén nagyszámú értékes műtárgyat, képeket, könyveket és az alaptöke gyarapítására 2000 koronát hagyott a Muzeum-Társulatnak.

érzületre kötelezzem mindenkit, a ki bármikor e társulatnak tagja leend, s ugyanily érzületre gerjeszsem mindenkit, a ki e hajlékba lép s annak minden parányi helyén, minden második tárgy mellett az ő nevét látja, mint ajándékozót.

Ugyanesak 1872-ben jelentékeny akeziót fejtett ki Temesvár városának, mint a megye központjának, megmagyarosítására. Nagyon jól látta, hogy a magyarság feladata vidékünkön leginkább abban áll, hogy erkölcsi értékét a társasulás és a magánélet körében érvényesítse, hogy ne a törvényhozásra s a magyar elem védelme czéljából némelyek által kívánt törvényekre támaszkodjék, a miért a többi nemzetiségek elnyomására való törekvéssel vádolhatnak törvényhozóinkat, hanem a társasulás terén, hol mindenki előtt nyitva áll a verseny, terjedjen és foglalásokat tegyen.

Ezen meggyőződésben magára vállalta mind a hanyatlóban levő temesvári „Társaskör,“ mind a helytelen szervezése miatt föl nem virágozható „Gazdász-egyesület“ elnökségét s újjászervezését. Fáradhatatlan buzgalma, s az egyesületek létesítésében mesteri jártassága, melyet már mint ifjú Pozsonyban is tanúsított, mindkettőt biztos alapon újra fölépítette s azért ezek újjáteremtőjének is joggal nevezhető.

De még ezzel sem elégedett meg. A magyarság erkölcsi súlyát azzal is akarta emelni, hogy számára önálló magyar hírlapot létesít. Rövid idő alatt megteremtette a szükséges alapot és 1872 május 1-én megjelent a „Temesi Lapok“ 1. száma.

1874-ben a magy. képzőművészeti társulat felszólítására a legkészségesebben magára vállalta, hogy Temesvár hazafias közönségének pártolásával a társulatnak Szegeden rendezett műkiállítását városunkba is elhozzatja. Ez meg is történt s ez volt városunkban az első ilyenmő kiállítás.

Szép, lélekemelő ünnepség volt az is, melyet 1882 szeptember havában rendezett, midőn épen egy évszázad telt el azóta, hogy Temesvár a szab. kir. városok sorába igttatott.

A társadalmi és tudományos téren kifejtett működéséről szólva, meg kell említenem, hogy 1886-ban ő volt a magy. orvosok és természet-tudósok XXIII., temesvár-buziási nagygyűlésének elnöke s ez alkalommal mondott megnyitó és záró beszéde sokoldalú tudományos képzettségének újabb fényes bizonyítéka. A részvétel pedig e gyűlés iránt oly nagy volt, hogy a pénztári fenmaradvány 807 frtnyi összegben adatott át a Dél-magyarországi természettudományi és régészeti Muzeumegyletnek.

Félszázra megy kisebb-nagyobb önálló irodalmi műveinek száma s félszázra azon társulatoké, egyesületeké és testületeké, melyek védnöküknek, tiszteletbeli, rendes tagjuknak megválasztották s melyek közül nem egynek alapítója és buzgó, tevékeny elnöke volt.

Szükséges-e hivatkoznom a már említetteken kívül a helybeli magyar nyelvterjesztő avagy a színügygyámolóító egyesületekre vagy a többiekre? Hiszen nem oly rég múlt évek adatai ezek és sokan élnek városunkban, kik mindezt tudják, mert szem- és fültanúk valának: látták fáradozásait, áldozatkészségét.

És mind e számosak ünnepélyes bizonyosságot tehetnek arról, hogy mindenre kiterjedő munkásságában kizárólag a magyar kultúra megszilárdítása és megkedveltetése volt a cél, mely szemei előtt lebegett. Ebben akarta mindenekelőtt megnyerni a megye vegyes nemzetiségű lakóinak szívét-lelkét, hogy azután saját meggyőződésük és rokonszenvük vezesse őket az ő nyomában azon a politikai úton, melyen legbiztosabban vélte elérhetni hazája fölvirágoztatását és boldogítását.

Szinte talány, hogy egy ember, bár oly hosszú életkorban, minővel őt a gondviselés megáldotta, miképen tehet ennyit. De megértjük, ha tudjuk, hogy egész életének egyik főalapelve a munkásság volt s ebben sorrendje a következő: „először és mindenekelőtt azon ügyeket intézzük, melyek hivatalos állásunkból folynak, ezek után családunk, felebarátaink s embertársaink iránti kötelességeinket, és végre csak harmadik sorban tekintsük azon ügyeinket, melyek saját személyünket illetik. Ha ezen sorozatot megtartjuk, úgy kötelességmulasztással vádoltatni nem fogunk és önzők nem leszünk.“ Nyolcz évtizedre terjedő életében, azon a pihenésen kívül, melyet üdítő álmra vagy sétára szánt, nem volt nap, de nem volt óra, mely tétlenségben láthatta volna.

Második elve, mely a talányt megmagyarázza, ugyanaz, a mely minden nagy lélek jellemzője: az egyszerű, mindenben mértékletes életmód. Barátai jegyezték föl róla, hogy már ifjúkorában is csak annyiban kereste a társas élet örömeit, a mennyiben társadalmi állása s önművelődése, továbbá kedélyének frissen tartása megkívánta. Legkedvesebb foglalkozása azonban mindig a komoly tanulás maradt. Megtörtént vele, hogy nagyobb társasággal vadászatra indult, s társai később egy-egy elrejtett, árnyékos helyen találták, a hol fegyverét félretéve kedvencz classicusait olvassagta.

Mindezekhez meg kell még említenem bölcs takarékoságát, mely képessé tette arra, hogy aránylag csekély öröklött vagyonával nemcsak egyéni függetlenségét mindenkor megóvja, hanem midőn később állása követelte, méltóságának megfelelő fényt és pompát is kifejtessen s közhasznú célokra áldozhasson, a mit mindenkor készséggel cselekedett. Mert, hogy csak ez egyről szóljak, nem csupán megyéjében, hanem az egész országban nem volt kulturális egyesület, melyet tevékenyen ne támogatott volna.

Egyetlen szenvedélye, melyet egyetlen fényűzésének is mondhatunk, a műtárgyak gyűjtése volt. De célja ebben is önzetlen, nemes. Ime, a mit gyűjtött, a legértékesebb, minden itt van muzeumunkban.

Igy kezdte, így folytatta mindvégig a nyilvános pályán és így végezte életét Ormós azon néhány év folyamán is, melyről megemlékezésemnek hallgatnia szintén nem lehet.

V.

A természet változhatatlan, örök törvényei az emberi munkásság határait is kiszabják.

Hetvenöt év változó ajándékait: örömét és bűját ép erőben elviselték az aggastyánná lett férfiú vállai. Csak ezután, 1888-ban hangzott először ajkairól a panasz, hogy megöregedett.

Egészségi állapotában ismételen érzett változásokat, melyek erre figyelmeztették. Szokatlan érzülettel fogadott minden hírlapi újdonságot, gyászjelentést, mely egy-egy ifjúkori barátja vagy ismerőse elhúnytát jelenté, s szinte számlálgatta, hányan élnek még közülök.

Ez évben tartotta meg társulatunk május 27-iki közgyűlésén utolsó felolvasását is: „Művelődési adatok Mátyás király korszakából.“

De azért dolgozott, fáradozott tovább: életszükségletévé vált a híven folytatott munka.

A következő évben mindegyre többször tanácskozott orvosaival, kik biztatták ugyan, de állapota felől teljes nyugalomba nem ringathatták. Nagyon rossz jelnek vette, hogy a mit azelőtt annyira szeretett, most már az utazáshoz nem volt kedve.

Végre elhatározta, hogy nyugalomba lép.

1889 április 13-án beadta nyugdíjaztatása iránti kérvényét, s e kérésére ő felsége legfelsőbb elhatározásával, ugyanazon év május 4-én, hosszú, hű és buzgó szolgálatainak elismerése mellett, fölmentetett.

Szeretett megyéjétől rendkívüli közgyűlésben két hét múlva búcsúzott el. Megható, feledhetetlen pillanat volt, midőn megindulástól remegő hangon ő mondott köszönetet a megye közönségének, melyért egy félszázadnál tovább erejét soha sem kimélve buzgólkodott.

Nehéz, fájó volt a megye búcsúzása is: és az bizonyos, hogy az erős küzdelmekben megaggott ősz vezért, nemcsak a teremben jelenlevőknek, hanem megyeszerte is ezereknek meg ezereknek őszinte tisztelete kísérte magányába.

Nyugodni, pihenni ment tehát, de nem tudott elszakadni java élete munkaterétől és azért Temesvárott választott magának csendes, enyhet adó otthont.

Házát csak ritkán hagyta el, de különösen eleinte, míg egészségi állapota engedé, szívesen fogadta a reá emlékezők látogatásait, és ilyenkor folytatott beszélgetéseiből kitűnt, hogy élénken törődik a vármegye és lakóvárosa ügyeivel, valamint hogy aggódo figyelemmel kíséri a politikai

viszonyok fejlődését, vajjon a lelkéhez nőtt szabadelvű irány győzhet-e és győz-e?

A kulturális intézmények iránt, melyeket városunkban részint alkotott, részint fölvirágoztatott, szintén élénk érdeklődést tanúsított.

Midőn hírül vette, hogy muzeumi gyűjteményeink s emlékül nálunk elhelyezett nagybecsű képtára az új épületben, melyet Temesvármegye az ő buzdítására ritka bőkezűséggel emelt, elrendeztettek, még egyszer és utoljára megtekinté azokat 1889 november 22-én.

Azután mindegyre jobban visszavonult; betegsége mindegyre súlyosodván, lassan-lassan a különböző társulatokban viselt elnöki tisztéről sorban lemondott — csupán nekünk maradt meg továbbra is vezetőnk, midőn 1891 augusztus 29-én, a muzeum ünnepélyes megnyitó közgyűlésén, a hol Dessewffy Sándor, csanádi püspök és Pulszky Ferencz ünnepelték, érdemeit méltán megillető megemlékezéssel, lemondását el nem fogadva, életfogytiglani elnökünknek megválasztottuk s őt e tiszt elfogadására küldöttségileg felkértük.

Örömmel szemlélte még az 1891. évi temesvári kiállítást is.

A következő években ritkán hallottunk felőle.

Tettekben, tapasztalásokban gazdag múlt emlékei követték magányosságára helyére: legtöbb idejét ezek rendezésével töltötte, gondolatban és írásban.

De fejezzük be! Nagy embernek szánta a gondviselés: ki kellett ürítenie a szenvedések kelyhét is.

A keserű csalódásokon kívül, melyeket nyilvánosan szereplő s a körülményekkel meg nem alkuvó férfiaknak mindenha tapasztalniok kell, egyéb megpróbáltatások is érték.

Ám ne újítsuk föl a szomorú emléket, ne pörlekedjünk a végtelen bölcsesség beláthatatlan végzéseivel ellen. . .

Az elmúlt év november 17-én gyászba, mély gyászba borult megyénk és városunk, mély gyászba társulatunk.

A fenkölt lélek megtalálta óhajtott, tökéletes nyugodalmát: a nemes szív örök hazába vitte a jóért, szépért és igazért való lángolását: id. Ormós Zsigmond megszűnt élni.

Négy nappal később a vármegye impozáns temetéssel kísérte végső nyughelyére, melyet Temesvár szab. kir. város fog a jövő nemzedékek tanulmányára emlékekkel megjelölni. A végtisztességen gyászoló megdöbbenéssel jelentek meg a legtávolabbi vidékek szegény és gazdag lakói egyaránt. S e gyászt nem határolták a megye szélei: túlszárnyalt azokon az ország minden részeibe, megczáfolva a magányában szemlélődő aggastyánnak naplójába írt következő szavait: „Ha ténykedésedért jutalmat vársz, úgy ezt a nyugalom napjai előtt igyekezzél elérni, mert ezen napok reád nézve a megemlékezés, de az emberekre nézve a feledés idejét képezik.“

Teljesült egy más helyen följegyzett kívánsága: „Ha koporsómban láthatnám, hogy a temetéshez megjelentek száma nem kíváncsiságból, hanem igaz részvétből szaporodik, hogy a megjelentek közül nem egynek szeme nedvesül és koporsóm táján a vélemény közös és egyhangú, hogy jó ember, derék honpolgár voltam, úgy meg volnék elégedve.“

Ki ne gyászolta volna őszintén a férfiút, a ki joggal elmondhatta magáról: különbség nélkül bárkivel jól tenni mindig hajlandó voltam, akarva rosszat nem tettem!

Dicsőült szellem! vedd szívesen múlhatatlan ragaszkodásunk és hálánk fogadását: példádat szívünkbe vessük, s multad emlékeit a honfiúi, polgári és emberi erények mintaképeül hirdetjük — — sok, sok nemzedéknek! Ezen tanuljon megyénk ifjúsága, buzduljanak férfiai, s tanulván, buzdulván legyenek hű szolgálói s munkásai hazánknak, művelődésünknek, miképen Te valál!

Néhai id. Ormós Zsigmond hagyatékából nyert tárgyak.

I. Képek és rajzok.¹⁾

1. Müller Emma. Jelenkori művésznő Münchenben. A velencei arák elraboltatása az isztriai kalózok által. Blass Károly nagyhirű festményének hasonmása, 60 centiméter magas, 42 centiméter széles vászonra festett mű.

2. Schmaedel Miksa. Született Augsburgban 1856. Vanitas. 141 centiméter magas és 185 centiméter széles vászonra festett mű.

3. Bissingen Antal gróf. Volta 1848. évi július 26-án. Az osztrák és olasz hadsereg közt a nevezett helyen és időben folyt esatából egy epizód, következő aláírással: „Oberlieut. Fürst Schwarzenberg v. Baiern Dragoner.“ Magassága 293 czm., szélessége 44 czm.

4. Geiszler János Márton Frigyes. Született 1778. évben Norimbergában, meghalt 1853. évben Münchenben. Sziklás, fás erdő részlet patakka. Magassága 30, szélessége 23 czm. Vásárolva lón 1858. évben Münchenben, az elhalt művész hagyatékából.

5. Eder Gáspár. Jelenkori művész. Egy nő négy ökröt az itatóra hajt, balról két ház látszik, 22 czm. magas, 41.7 czm. széles pergamenten szabad kézzel, íróttal feketén végzett igen szép rajz. A rajz alatt a művész saját kezétől olvasható: „Fecit par la plume de Caspar Eder a Bamberg.“

6. Wäseher N. Jelenkori művész. A patakon átmenni készülők. Jobbról dombok, középen víz, balra pedig fás erdő van, melyből egy paraszt két tehenet a vízen áthajt, egy éltes férfiú magasba tartott síránkozó leánykával s végre öszvéren ülő nő csecsemőjével együtt a vízen szintén áthaladni készülnek. Szabad kézzel készített szép tollrajz, 38 czm. magas, 52 czm. széles papíron, alól jobbfelől: „Fecit Wäseher“ olvasható. A rajz de Boissieu Jean Jacques — 1736—1819 — hasonló híres karezolási művének annyira hű utánzása, hogy az eredetitől nem lehet megkülönböztetni.

7. Fatáblára keleti stylben festett Krisztus kép.

8. Pelz Károly, es. kir. tüzérezredes. († 1875. decz. 17. Grácban.) Bécsuj-helyi erkély, 23 czm. magas, 10.7 czm. széles papíron finom tollrajz. A rajz alatt a művésztől önkézüleg írva: „Erker zu Wiener-Neustadt“ és fentebb „1846. Pelz.“

II. Porcellán és Poterie.

1. Virágöblöny, külön négyszögletes aranyozott talapzaton, alul négyszögletes, de azután fölfelé koralakban mindinkább szélesbülő arany körékitéssel.

2. Findzsa. A felső csésze belül gazdagon aranyozva, külső lapján sárgás alapon, az aranyozott fogótól kiinduló aranyos ornamentatio után, az előtérben négyszögletben a Bécs melletti Baden fürdőhelynek Mária Terézia-forrás fürdőjét szép tájképen mutatja. A findzsa alja hátlapján olvasható: „La Source Bain de Maria Therese à Baden en Autriche.“ A tálcza sárgás alapon aranyos ornamentatióval és körékitménnyel van ellátva. Hátlapján a kék méhkas-jegy feltűnik, mi a bécsi gyár jegye.

¹⁾ Azon 215 darabból álló képgyűjteményen kívül, melyeket a dicső elhunyt muzeumunkban letétképen már előbb elhelyezett s mely a végrendelet alapján szintén tulajdonunkká lett.

3. Findzsa. A felső esésze belseje és fogója aranyozva van; külső körlapján aranyozott szegélylyel franczia kártya 15 lapját, a tálcán pedig arany alapon ugyanazon kártyajáték 17 lapját, következőkép a piquette-játék mind a 32 lapját mutatja. A findzsa hátlapján „6 és egy horog,” a táleza hátlapján s közepén méhkas, a széleken pedig szétválasztva „18.25.” fehérjegyek láthatók; mi a bécsi gyár ismert jegye mellett az évszámot feltünteti.

4. Findzsa. A felső esésze belülről megaranyozva, külső lapján a tálezával együtt gyöngyház utánzás, fekete fogóval és hasonló körded ékítéssel. A gyöngyházszerű alapon szabályos hosszú száru virág-ékítmény van. A táleza hátlapja közepén a méhkas, szélén pedig „830.”, ez alatt „27.” — s ettől külön „111.” fehér jegyek feltűnnek; mely jegyek a bécsi gyárra s évszámra vonatkoznak.

5. Findzsa. A esésze külseje megaranyozva, hasonló fogóval; — különben belseje szintűgy, mint a táleza aranyleveles kék rózsákkal, arany szíromban fejlődő kék bim-bókkal, valamint arany-ékítéssel van ellátva. A findzsa hátlapján horog alakú fehér jegy „f”, a táleza hátlapján pedig „40” szám fehérszínben látható.

6. Kanna. Fehér kanna aranyos szegélyekkel, ritkított egyes virágokkal és virág-fűzérrel. A fődő kisded körtében végződik. Monogramm kék méhkas és alatta négyes szám.

7. Findzsa. A felső esésze karcsu fogója, valamint szegélyei és belseje félig megaranyozva, három aranyos karomlábbal. Elöl négyszögű arany keretben tájkép, közepén egy zöld dombbal és „Mogeta Koseiuszki” aláírással. A táleza gazdag arany-szegélyezéssel fenekén négyszögben következő aláírással: „Widok Zamku Krakowskiego od Potnoey” tájképet mutat. Mind a két darab hátlapján következő monogramm látható:

 mi a berlini gyár jegye.

8. Kanna, apró arany és piros virágokkal, födeles, alul a kék méhkas.

9. Kanna, födeles, jegy nélkül, egy virágcsokorral és több, túlnyomóan piros virággal.

10. Findzsa. A felső esésze belülről gazdagon megaranyozva, külső oldalán szintűgy, mint a táleza, aranyékítések közt tojásdad alakban ezüst-élenyítésszerű, a táleza fenekén pedig kóralakban rakműszerű ékítéssel. A két darab hátlapján a berlini gyár jegye.

11. 2 újabb barna korsó.

12. Hamutartó, rajta egy női alak képe gitárral.

13. Hamutartó, főlhajló kék, esillagos széllel, alján M. Baich, 1884.

14. Az esengő udvarló. Két alak, nő és férfiú, roccoco divatos öltönyben, a nő ülve, a férfiú ennek balján térdepelve. A talapzat hátán „P” betű, alól pedig „PRAG” monogramm, mi a műnek Prágában készültét bizonyítja. Fényezetlen biscuit-porezellánnmű.

15. A meghallgatott udvarló. Két alak, ülve, roccoco divatos öltönyben. A jobb oldalon ülő férfiú a feléje hajló nőt átkarolja. Az előbbinek pár-darabja, jel és monogramm nélkül, de kétségtelenül ugyanazon gyár műve. Fényezetlen biscuit-porezellánnmű. A két darab hagyatékából lón vásárolva 1876. évi május hó 26-án, Temesvárott.

16. Findzsa. Sötétzöld alapon aranyozva; a findzsa belül is aranyozva van. Hajlásán elől a nápolyi királyság, Szárdinia és Szicília szigetek térképe fehér alapon fekete rajzban láthatók. A findzsa alján az auszterliczi csata tervrajza szintén fehér alapon fekete rajzban szemlélhető. Mind a két darab hátoldalán következő felírás monogramm gyanánt olvasható: „Manufacture de S. M. L'Imperatrice P. L. Dagoty a Paris.” Mi 1804-ik éve mutat. Vásárolva lón 1876. évi június hó 17-én, Budapesten.

17. Azonfelül még egy findzsa, alul barna sávval, közepén fehér mező nefelejtsekkal, felül keskeny aranyos szél. Hátlapján a kék méhkas.

18. Egy magas gömbölyű virágtartó, kívül köröskörül egy tájképpel, alul széles arany sávval. Jegye nincs.

19. A bárkába bevonuló Noé. Olasz majolika-tányér a XVI. századból. Átmérője 22 ezméter. Sárga szegélyű tájkép, melynek láthatárát kékes hegység zárja be. Ennek alján árvízzel borított tér. Az előtéren zöldelő szárazföld, jobbra romokkal és hajóra helyezett bárkával, mely előtt a bevonulásra várakozó különböző állatfajok csoportosulnak, míg balra Noé térdelő helyzetben, a felhők gloriájában felette megjelenő Istennek hálát mond.

20. Füles pohár. Külső felületén növényékités közt két deszkát czipelő férfiú van festve. Reviczky-Bay Ilona úrnő adománya Debreezenből, 1876. évi november 15-én. A fayence pohár fogóján „I. P.” betűk láthatók.

21. Tányér. Olasz fayence a XVIII. századból. Szegélyeit sűrű színű, leveles szőlőgerezdek futják körül, egyszerű két barna vonal közt. Fenekén következő aláírással: „Brutus fait mettre ses fils a Mort. An de Rome 355.” azon jelenet szemlélhető, midőn Brutus Lucius Junius az ellene Tarquinius Superbussal szövetkező saját két fiát kivégezteti. Az előtér közepén alig kivehető írással a következő monogram: „A. Piatì,” mi annak jeléül szolgál, hogy a festmény rajza A. Piatì, velencei művészről származik, ki Nagler monogrammistái szerint a XVIII. században élt. A tányér hátulsó lapján „Montreal,” mint gyári jegy olvasható. A tányér 1877. évben lőn szereve.

22. Kupa. Erdélyi fayence, domborodásán elkülönített három mezőben színes virágokkal és sávolyos fehér vonalakkal, ólom fődővel, külső fenekén „P.” jegy.

23. Kupa. Erdélyi fayence, felső s alsó részein színes czífrázatok, domborulatán, elől virágok és fák közt egy nő, jobb kezében legyezőt tartva. Ólom fődővel, de jegy nélkül.

24. Kupa. Erdélyi fayence, a domborodáson sávolyos vonalakkal s egész külsején kék czífrázatok. Ólom fődővel, minden jegy nélkül. A két többi darab Megyesfalváról gróf Lázár Jenő gyűjteményéből származik 1874. évben, ki Maros-Vásárhelyhez közel levő birtokán jelentékeny erdélyi fayence-gyűjtemény tulajdonosa.

25. Kétfüles öblöny tálczával. Újkori magyar majolika, aranyozással, kék- és veresszínű magyar-idomú ékesítésekkel. Az öblöny monogramma: „Z(solnay) V. Pécs.” A tálcza monogramma pedig „Z. W. Pécs 220.” Vásárolva lőn az 1876. évi kiállítás alkalmával Szegeden.

26. Kék fayence füles öblöny tálczával. Újkori magyar majolika. Az öblöny monogramma „338. Z. V. Pécs,” a tálczáé pedig „348. Z. V. Pécs.” Vásárolva lőn szintén a szegedi kiállításon 1876.

27. Antik öblöny. Utánzás, két fülel s fekete alapon téglaszínű czífrázatok mellett az ülő Bachus és Nymfák alakjaival. Nápolyi készítmény, ahol 1872. évben vásárolva lőn.

28. Antik öblöny utánzás. Az előbbinek pár-darabja, esakhogy a fekete alapon fuvoló satyr ül s ezt környezik a Nymfák. Nápolyi készítmény, hol 1872-ben lőn vásárolva.

III. Ércművek.

1. Gömbölyű préselt réztányér, az 1887. angol kiállításról, közepében Victoria királyné képe, körülötte nymphák.

2. Galvanizált réztányér, antik alakban, modern mű. A fenéken élénk csoportozattal a szabinai nőknek a rómaiak általi elrablása van préselt műalakban ábrázolva. Vásárolva lőn 1874. évi augusztus 21-én Bécsben.

3. Galvanizált, koralakú rézőblöny, talpalakú alacsony négy lábbal. Az öblöny felületén köröskörül élénk, vidám csoportozatokban a szüret élvezetei, préselt műalakban vannak kiképezve. Vásárolva lőn Budapesten, 1875. évi október hó 26-án.

4. Kőralakú fekete szeleneze, belül egészen aranyozva, kívül aranyozott ékítéssel. Siamból származik.

5. Rézlapocska dombormű. A Pilátus elébe vezetett Megváltó. 1876. évi május 18-án jutott a gyűjteménybe Lippáról.

6. Aranyozással ékített, középkori háromlábú bronz gyertyatartó. — Lovász Zsigmond hagyatékából Radványi Miklós, — ennek leánya Winkler Paulina — s ezután Kayser Sándor útján birtokomba jutott.

7. Ezüst karperecz.

8. Két darabból álló levéalakú esatt, közepén piros kővel.

9. A rмила. Lelhely Gilád (Temesvm.) 1867. egy sírban esontmaradványokkal és egy eserépedénnyel.

10. Egy háromlábú bronz-lámpa. Lelhely Orsova környéke. A lábak kecskefejek kecskelábbal.

11. Sárgaréz szobrocska, Szt. György a sárkányon.

12. Fejszobrocska, (török fő) talapzaton.

13. Fődeles füstölő, bronz.

14. Bronz-szekereze. Lelhely Fibis.

15. Kardmarkolat. Agalmatalith, chinai Bildstein, hibásan Nephrit-kő. Nemes agát. Bécs környékén találtatott. Igen kemény, nehezen esiszolható vagy véshető s ezért érdekes.

16. Bronz gyertyatartó, felül 6 szögletű, alja megrongált.

17. Bronz lámpa négyszögletű talppal.

18. Bronz lámpa.

19. Bronz lámpa, lehely Maros-Portus.

20. Bronz angyal-szobrocska, lehely Maros-Portus.

21. Merkur-szobor. Lelhely Torda (Erdély), fatalapzat.

22. Bronz kéz talapzaton.

23. Venus-szobor bronzból. Lelhely Pompeji, fatalapzat.

24. Minerva-szobor, bronz. Lelhely Várhely Erdélyben. Fatalapzaton.

25. Bronz férfialak. Fatalapzaton.

26. Kisebb bronz-szobrocska, fatalapzaton.

27. 3 üveg-flaçon: az egyik sárga, félholdalaku, a másik fehér gömbölyű, közepén kivágott, a 3. fehér, négyszögletes, tokban.

TÁRCZA.

A „Délmagyarországi tört. és rég. Muzeum-Társulat“ XI. évi rendes közgyűlése.

Jegyzőkönyv.

mely fölvétetett Temesvárott, a „Délmagyarországi tört. és rég. Muzeum-Társulatnak“ saját helyiségében megtartott XI. évi rendes közgyűlése alkalmával, 1895. október hó 7-én.

Jelen voltak:

Deschán Achill, Temesvármegye alispánja, társ. igazgató, mint elnök, Patzner István, főtitkár, Dr. Berkeszi István, társ. titkár, Dr. Niamessny Gyula, társ. ügyész, Hilt Lajos, társ. pénztárnok, Janicsáry Sándor, Vargies Imre, országgyűl. képviselők, Dr. Telbisz Károly, kir. tanácsos, Temesvár sz. kir. város polgármestere, Dr. Parlaghy Márton, Pfeiffer Antal, Szkokán Sándor, Hudra János, Mátyás József, Kovácsics Gyula, Dr. Breuer Ármin, Wimmer József, Kisfaludy Zsigmond, Odor Samu, Derera Izrael, Dr. Löwy Mór, Prepeliczay Ödön, Jeszenszky János, Lendvai Miklós, Perényi Adolf, Wetzel Samu, Berariu János, Troszt József, Ferenczy Sándor, Szmidá Lajos, Margineantiu Titus, Szécsi Lajos, Ardeleán György, Dr. Bobb Illés, Barcza Dezső, Kroglett József, Patzner József stb., társ. alapító, választmányi és rendes tagok, és vendégek.

1. Deschán Achill, társ. igazgató, mint elnök, szívesen üdvözlí a szép számmal egybegyűlt társ. tagokat és vendégeket, és a közgyűlést megnyitván, az alapszabályok értelmében Patzner István, társ. főtitkárt, felkéri a jegyzőkönyv vezetésére.

2. A főtitkár, a tárgysorozat első pontja szerint, felolvassa a társulat beléletében az 1894. év folyamán és az 1895. év első felében nyilvánult szellemi működésről és a muzeum számára ugyanazon idő alatt befolyt adományokról szóló következő jelentését:

Nagyságos Elnök Úr!

Mélyen t. társ. Tagok és Vendégeink!

Jelen közgyűlésünkön az eddigi szokástól eltérően nem csupán az elmúlt 1894. évről, hanem a f. évnek eddig eltelt hónapjairól is beszámolunk. Ezen eljárásunk indokolását később bátorkodom előterjeszteni.

A gyűlési tárgysorozat első pontja értelmében mindenekelőtt a fenn jelzett idő alatt kifejtett szellemi működésről és a muzeum számára befolyt adományokról kellene szólanom: tehát előrehaladásról, életről, gazdagodásról.

És mégis, azt hiszem, a mélyen t. társulati tagok egyhangú helyeslésével, lelkük közös érzületének megfelelően cselekszem, ha — kivételesen — első sorban egy érdemes élet megszüntét, társulatunk egy nagy veszteségét hívom emlékezetükbe, hogy ez legyen, őszinte részvétünkkel, mai gyűlésünk jegyzőkönyvében első helyen megörökítve.

Hiszen lehet-e, szabad-e bármiről szólnunk, mielőtt — ha fájó is a hegedő seb felszakítása — gyászoló emlékezéssel nem adózunk néhai **id. Ormós Zsigmond**, utolsó közgyűlésünk óta elhunyt alapítónk és elnökünk, megdicsőült szellemének!

Aldás és béke hamvaira!

Hálás kegyeletünknek e szívből fakadó lerovása után, társulatunk legutóbbi másfél évi történetét a következőkben van szerencsém előterjeszteni:

I. Alapszabályaink értelmében (5. §. a) első feladatunk: „történelmi, régiségtudományi és statisztikai magyar nyelvű dolgozatok írása, kiadása, nyilvános felolvasások tartása.“

Állandó igyekvésünk volt, hogy e feladatunknak minél teljesebben megfelelhessünk. „Értesítő“ című szakközlönyünk, az első magyar tört. folyóirat, a „Századok“ kritikája szerint, Délmagyarország történetének valódi kincses bányája. S ez elismerést azzal érdemelte ki, mert lelkiismeretes pontossággal gyűjti mindazon adatokat, melyek vidékünk történetére, a legrégibb koroktól napjainkig, megvilágosító fényt vethetnek.

És ezen „Értesítőnk“ munkatársai leginkább társulatunk buzgó tagjai, kik dolgozataik nagy részét a rendes havi választmányi üléseken fel is olvasták.

A felolvasások jelentősebbjeit emlékezés okáért legyen szabad e helyütt is regisztrálnom:

Ezek:

Orosz Endrétől: „Részletes jelentés a kécsai ásatások eredményéről,” és: „Jelentések újabb torontáli őstelepekről,” két ülésben.

Dr. Berkeszi Istvántól: „Adatok a reformkorszak történetéhez Temesmegyében,” három ülésben.

Dr. Baróti Lajostól: „Újabb adatok a bánsági legrégibb német telepítésekéről.”

Wertner Mórtól: „A fejedelmi címek történetéhez.”

Böhm Lénárdtól: „A krucsiczai lázadó.”

Boleszny Antaltól: „Az orsovai r. kath. plebánia-egyház története.”

Folytattuk továbbá két év előtt megkezdett külön kiadványunkat is, melynek címe: „A dattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez,” s melyből immár a III. rész jelent meg 9 ívnyi terjedelemben. E mű a jövő évben valószínűleg befejeztetvén, utána a f. évi május havi vál. ülés határozata értelmében egy teljes délvidéki lelet-repertoriumot és lelet-térképet szándékozunk kiadni, tervezetét már el is készítettük.

A társulat aegise alatt jelenik meg azonkívül, milleniumi emlékmű gyanánt: „Temesvármegye nemesi családjainak könyve,” Lendvai Miklós, társ. tag szerkesztésében.

Azonkívül ugyancsak hazánk ezredéves fennállásának ünneplése alkalmából Temesvár sz. kir. város tek. közönségének hozzájárulásával történelmi nevezetességű emlékeinket, épületeinket és helyeinket magyarázó feliratos táblákkal fogjuk ellátni.

II. Muzeumi gyűjteményeink gyarapodása utolsó közgyűlésünk óta — részint vétel, részint ajándékozás útján — a következő volt. Ugyanis növekedett:

a) Régibb és újabb műtárgyaink tára 331 darabbal;

b) érem- és bankógyűjteményünk tára 589 darabbal;

c) képtárunk 216 darabbal;

végre d) könyvtárunk (kötetek- illet. füzetekben) 712 darabbal.

E gazdagodás annyira meglepő, hogy szükségesnek vélem egyes nagyobb adományozások különös fölemlítését. A fentebbi számokba ugyanis bele van véve néh. id. **Ormós Zsigmond** úr hagyatékából 215 drb. kép, melyek most lettek végkép tulajdonunkká, továbbá ugyanabból 57 drb. újabb és régibb műtárgy és mintegy 450 kötet és füzet könyv.

Éremgyűjteményünk legbőkezűbb megajándékozói br. **Nikolics Fedor** és **Mihály báró** ő méltóságaik voltak, kik egyszerre mintegy 500 drbból álló collectiót ajánlottak fel.

Dr. **Holub Emil** hírneves utazótól igen érdekes, 140 drbból álló ethnographiai és természettudományi gyűjteményt kaptunk szintén egyszerre.

Végül igen szép, praehistorikus tárgyakból álló gyűjteményeink vannak a vattinai és a torontál-megyei újabban fölfedezett őstelepekről, a hol 1893. őszén társulatunk megbizottjai kezdték meg a rendszeres ásatásokat. E helyekről lelkes gyűjtőink és megajándékozóink **Orosz Endre**, **Oszuszký József** és **Bogies Vazul**.

Már utolsó közgyűlésünkön fölemlítém, s most még inkább hangsúlyoznom kell, hogy gyűjteményeink ilyen gyarapodása folytán mindegyre érezhetőbbé válik a rendelkezésünkre álló helyek elégtelensége. — Szekrényeket pedig már ismételten kellett csináltatnunk: a könyvtárban levőket csak nemrég szaporítottuk kettővel, melyek azóta szintén megteltek; érem- és metszés-gyűjteményeink számára pedig legújabban rendeltünk két stýlszerű, díszes szekrényt, a mely intézkedésünkre e gyűlés folyamán kérjük a t. társulat jóváhagyását.

Egyrésztől örvendetes ugyan e jelzett tapasztalásunk, de másrésztől mindig sürgetőbb lesz a kérdés: mily úton-módon lehetséges muzeumunk megnagyobbítása?

Mélyen t. Közgyűlés! Miután a fentiekben számot adtam társulatunknak az elmúlt másfél év folyamán kifejtett szellemi működéséről és anyagi gyarapodásáról — engedjék meg, jelentésem ezen részének befejezése előtt indítványoznom, hogy mind az elsorolt tanulmányok és értekezések szerzőinek, mind egyéb törekvéseinkben

szíves támogatóinknak, mind pedig azoknak, kik gyűjteményeinket nagylelkű adományaikkal gyarapították, a választmányi ülési jegyzőkönyvekben kifejezett köszöneten kívül, jelen közgyűlésünk jegyzőkönyvében is legőszintébb hálánkat nyilvánítsuk.

III. A társulati tisztviselők, illetőleg a választmány és tagjainak sorában történt változások a következők:

A múlt évi vagyis X. rendes közgyűlés 10. illetőleg 11. sz. határozatával három évre újonnan megválasztott a jelenleg is működő tisztikar, vál. tagnak pedig az alapítótágok sorából Görgey Gyula, német-remetei nagybirtokos.

A társ. rendes tagok közül kiléptek, illetőleg töröltettek 11-en, új rendes tagokul fölvétettek 9-en.

Elhúnytak: Jäger Péter, Schleiffelder János, Babusnik Ágoston, Bersuder Lajos alapító, az utóbbi kettő egyszersmind választmányi, továbbá Vizkelety Imre, tiszteletbeli, és dr. Baligó János, rendes tagok. Kegyeletes szokásunkhoz híven, a választmány minden egyes haláleset alkalmából jegyzőkönyvbe iktatta őszinte részvétét, melynek azonban közgyűlési jegyzőkönyvünkben való újlagos megörökítését szintén indítványozni bátorodom.

*

Nagyságos Elnök Úr! Mélyen t. Közgyűlés! Elvégeztem számadásomat, melyben hű képét igyekeztem adni társulatunk legutóbbi működésének. De nem fejezhetem be jelentésemet, mielőtt még egy kedves kötelességet nem teljesítek s szívből eredő köszönetet nem mondok, mindenekelőtt a titkárság nevében a nagyságos elnöklő igazgató urnak, a m. t. választmánynak, az összes társ. tagoknak és tisztviselő társainknak, — továbbá az egész társulat nevében városunk és vidékünk nagyérdemű közönségének is. Köszönetet azért az odaadó támogatásért, lelkes buzdításért és hazafias pártfogásért, melyel az elért eredményekhez segítettek. Egyúttal kérjük, ne vonják el tőlünk a jövőben sem hathatós részvételüket, mert

az egyesülésben, közös törekvésben van az erő, társulatunk, muzeumunk felvirágzásának biztos garantiája.

Kérem végül a mélyen tisztelt Közgyűlést jelentésem szíves tudomásul vételére.

Temesvár, 1895. október 7-én.

Patzner István,
társ. főtitkár.

A közgyűlés a kimerítő jelentést megelégedéssel tudomásul veszi és elhatározza, hogy az a társ. „Értesítőben“ egész terjedelemben közöltessék. — Azonkívül a főtitkári jelentésben foglalt összes indítványokat, hogy t. i. az egyes választmányi ülésekben felolvasott dolgozatok szerzőinek, s a muzeumi gyűjtemények megajándékozójának s köztük első sorban Nikolics Fedor és Mihály báróknak és Dr. Holub Emilnek a közgyűlési jegyzőkönyvben ujjalag köszönet szavazzassék, valamint hogy az időközben elhunyt tagok elvesztése fölött érzett részvét ugyancsak a közgyűlési jegyzőkönyvben szintén megörökíttessék, — egyhangúlag elfogadja.

Miről Patzner István, főtitkár, végzésileg értesítettik.

3. Deschán Achill, társ. igazgató, a főtitkári jelentés kapcsán indítványozza, hogy Patzner István, főtitkárnak és Dr. Berkeszi István, titkárnak, a társulat érdekében kifejtett buzgó és sikeres tevékenységükért jegyzőkönyvi köszönet szavazzassék.

A közgyűlés az indítványt készségesen elfogadja.

Miről a főtitkár s általa dr. Berkeszi István, társ. titkár, végzésileg értesítetnek.

4. Deschán Achill, társ. igazgató indítványozza, hogy több társ. tag kívánóságára, mindenekelőtt a tárgysorozat 5. pontja vétessék elő, mit a közgyűlés elfogadván, Patzner István, főtitkár, fölolvassa „Emlékbeszédét néhai id. Ormós Zsigmond fölött.“¹⁾

A közgyűlés állandó figyelemmel hallgatta a kimerítő emlékbeszédet, mely a Múzeum-Társulat dicső emlékü megalapítójának politikai, irodalmi és kulturális téren szerzett gazdag érdemeit, s különösen Temesvármegye és Temesvár szab. kir. város érdekében kifejtett hazafias és sikeres buzgólkodását, szóval egész életét, szabatos előadásban vázolja. A társ. igazgató indítványára legteljesebb elismerését nyilvánítja a szerzőnek, a ki megbízatásának minden tekintetben sikeresen megfelelt, s egyben az emlékbeszédet a választmányhoz átteszi azzal, hogy annak nyomtatásban való kiadása iránt intézkedjék.

Miről Patzner István, főtitkár, s általa a választmány végzésileg értesítetnek.

5. A tárgysorozat 2. pontja értelmében Hilt Lajos, társ. pénztárnok, előterjeszti jelentését a pénztár jelenlegi állapotáról, mely szerint a kezelése alatt álló társulati vagyon összes értéke 39.939 frt. 46 kr. (Harminckilenczezerkilencszázharminckilencz frt. 46 kr.)

A közgyűlés a jelentést jóváhagyólag tudomásul veszi, s határozatilag kimondja, hogy az a társ. „Értesítőben“ közöltessék.

Miről a főtitkár s általa Hilt Lajos, társ. pénztárnok, végzésileg értesítetnek.

¹⁾ E füzet elején közöljük.

6. A tárgysorozat 3. pontja értelmében fölvétetett az 1894. évi pénztári számadások megvizsgálására kiküldött bizottság jelentése, melynek nevében **Wimmer József**, vál. tag, tekintettel arra, hogy úgy a könyvvitel, valamint a pénzkezelés és a vagyoni állapot kifogástalanul rendben találtott, — indítványozza, hogy a közgyűlés az 1894. évi pénztári számadást a kimutatott eredményhez képest jóváhagyni és erre nézve **Hilt Lajos**, társ. pénztárnok részére, a szokásos óvás fentartása mellett, a fölmentvényt megadni szíveskedjék. — Egyben indítványozza a bizottság, hogy a közgyűlés a társ. pénztárnok részére, ki a nagy fáradtsággal és felelősséggel járó ezen tisztelet, melylyel fizetés összekötte nincs, a lehető leggondosabban kezeli, — köszönete nyilvánításán kívül 100 frtnyi tiszteletdíjat is megszavazni szíveskedjék, mely kiadás különben is fedezetet talál a f. évi költségelőirányzat kitüntetett többletében.

A közgyűlés a pénztári számadást vizsgáló bizottság jelentését tudomásul veszi, s elhatározza, hogy az a társ. „Értesítőben“ közöltessék, továbbá, hogy **Hilt Lajos**, társ. pénztárnoknak az 1894. évi pénztári kezelésre nézve a fölmentvény a szokásos óvások fentartásával megadassék. — Helyeslőleg elfogadja a közgyűlés a második indítványt is, mely szerint nevezett pénztárnok számára, önzetlen és lelkiismeretes fáradozásának jutalmaképen, 100 frtnyi tiszteletdíj megszavaztassék, sőt a társ. igazgató indítványára határozatilag kimondja, hogy ez évi tiszteletdíjat **Hilt Lajos** további működési éveire állandósítja; egyben a társ. igazgatót ezen összeg kiutalványozására felhatalmazza.

Miről a főtitkár, s általa **Deschán Achill**, társ. igazgató, és **Hilt Lajos**, társ. pénztárnok végzésileg értesítettek.

7. A főtitkár a tárgysorozat 4. pontja értelmében előterjeszti a f. 1895. évre megállapított költségelőirányzatot, mely szerint a társulat bevételei ez évben 2100 frtban kiadásai pedig 1860 frtban állapítottván meg, marad kitüntetett többlet 240 frt. Ajánlja a költségelőirányzat jóváhagyását, úgy a mint az a választmánynak 68/1894. jkvi számú végzésében foglaltatik.

A közgyűlés a bemutatott költségelőirányzatot egész terjedelmében jóváhagyja azzal, hogy a kitüntetett többletből első sorban a jelen közgyűlés által megszavazott s a költségelőirányzatba föl nem vett kiadások utalványozandók ki.

Miről a főtitkár, általa **Deschán Achill**, társ. igazgató, **Hilt Lajos**, társ. pénztárnok, és a választmány végzésileg értesítettek.

8. A tárgysorozat 6. pontja értelmében fölvétetett a társ. választmánynak 53/1894. sz. indítványa, melyben ajánlja, hogy a közgyűlés **Dr. Holub Emil**, hírneves utazót, hálánk kifejezéseül azon gazdag nép- és természetrajzi gyűjteményért, melylyel muzeumunkat az elmúlt évben megajándékozta, a társulat tiszteletbeli tagjának megválaszsa.

A közgyűlés az indítványt kész örömmel elfogadja s **Dr. Holub Emil** nagy lelkesedéssel a társulat tiszteletbeli tagjának nyilvánítja.

Miről a főtitkár végzésileg s általa **Dr. Holub Emil** átiratilag értesítettek.

9. Fölvétetett a társ. választmánynak 43/1895. sz. indítványa, melylyel ajánlja, hogy az alapító tagok közül választandó választmányi tagok sorában elhalálozás folytán megüresedett két helyre **gr. Zselinszky Róbert**, temesmegyei nagybirtokos, és **Dr. Niamessny Gyula**, társ. ügyész, alapító tagok választassanak meg.

A közgyűlés általános helyesléssel és lelkes éljenzéssel fogadván a választmány javaslatát, **gr. Zselinszky Róbert**et és **Dr. Niamessny Gyulát** a társulat választmányi tagjainak egyhangúlag megválasztja.

Miről a főtitkár végzésileg s általa **gr. Zselinszky Róbert** és **Dr. Niamessny Gyula** átiratilag értesítettek.

10. A tárgysorozat 7. pontja értelmében fölvétett a társ. választmánynak következő előterjesztése: „A „Délmagyarorsz. tört. és rég. Muzeum-Társulat” 1895. június hó 24-én tartott rendes havi vál. ülésének jegyzőkönyvi kivonata. — 30. sz. — A főtitkár előterjeszti azon bizottság részletes jelentését, melyet a választmány f. évi 16. jgykvi számú végzésével kiküldött, hogy a néhai id. Ormós Zsigmond hagyatékában levő pénz- és éremgyűjteményt megvizsgálja, értékelje s annak megvétele iránt a választmánynak indítványt tegyen. A jelentés s még inkább a hozzá csatolt leltározási és becslési jegyzékek adataira támaszkodva, a bizottság melegen ajánlja a gyűjteménynek 4500 frton, mely összegben az örökösök és Wimmer József végrendeleti végrehajtó is megnyugodtak, megvételét s ezt muzeumunkra nézve határozott előnynek tartja. Kéri a választmányt, hogy ily értelmű javaslatot tegyen a közgyűlésnek, kiegészítvén azt a költség fedezésére vonatkozó indítvánnyal.

A választmány Deschán Achill, társ. igazgató indítványára, többek hozzászólása után, határozatilag kimondja, hogy miután a bizottsági jelentés számadataiból s az ahhoz csatolt leltározási és becslési mellékletekből kitűnik nemesak a gyűjtemény ritka teljessége és szakszerű rendezettsége, hanem az is, hogy a bizottság becslése egészen reális alapon történt, valamint hogy előzőleg már több szakértő ajánlotta meg ugyanezen vételért, a nélkül hogy azért a szekrényeken kívül talált jelentékeny számú néhány gyűjteményes éremleletet és magukat az értékes szekrényeket számításba vette volna, a mikre pedig a bizottság az alkut szintén kiterjesztette: a választmány a maga részéről a gyűjtemény megvételét a szekrényekkel együtt a közgyűlésnek határozottan ajánlani fogja s a fődözetre szükséges 4500 frtot kivételesen az alaptökből kéri kiutalványoztatni azzal, hogy a jövőre nézve inkább megtakarítás eszközöltessék az évi költségvetésben, és hogy a muzeumban ezidőszerint meglévő érmeek fölösleges része szintén értékesíttessék s az így befolyó összegek az alaptökéhez csatoltassanak. — Annál inkább óhajta és ajánlja ezt a választmány, mert ily módon némilleg kegyeletét is nyilváníthatja dicső emlékezetű alapítója iránt, kitől egyéb gyűjteményeink java része is származik, s ki épen ezen éremgyűjteményéhez egész életében leginkább ragaszkodott.“

Deschán Achill, társ. igazgató, ezen előterjesztés kapcsán kéri a közgyűlést, hogy e választmányi határozatot jóváhagyván, saját határozataként a pénz- és éremgyűjtemény megvételét kimondja s a fődözetre szükséges összeget az alaptökből kivételesen kiutalványozza.

A közgyűlés az előadott indokok alapján, s kivált, minthogy a maga részéről is kívánatosnak és előnyösnek tartja néhai id. Ormós Zsigmond pénz- és éremgyűjteményének megvételét, mely nemesak véglegesen kiegészíti már meglévő gyűjteményeinket, hanem kétségkívül versenyezni fog hazai vidéki muzeumaink bármelyikének hasonló gyűjteményével, továbbá minthogy a vételár is minden tekintetben jutányos: az említett pénz- és éremgyűjtemény megvételét egyhangúlag elhatározza s a fődözetre szükséges 4500 frtot a társulat alaptökéjéből e célra megszavazza. Felhatalmazza egyúttal Deschán Achill, társ. igazgatót, hogy az örökösökkel és Wimmer József, végrendeleti végrehajtóval, mihelyt a városi árvaszék beleegyezési végzését bemutatják, a vétel további teendőit véglegesen elintézhesse és a vételért kiutalványozza.

Miről a főtitkár, s általa Deschán Achill, társ. igazgató, Hilt Lajos, társ. pénztárnok, néhai id. Ormós Zsigmond örökösei és Wimmer József, mint az Ormós-féle hagyaték végrendeleti végrehajtója végzésileg értesíttetnek.

11. A főtitkár a társ. választmány 24/1895. számú határozata értelmében indítványozza, hogy az alapszabályok 37. §-a, mely szerint: „Rendes közgyűlés évenként csak egyszer és pedig a lefolyt évi számadások lezárása után minden év május havában Temesvárott tartatik,“ — akként módosíttassék, hogy ezután a rendes közgyűlések megtartásának ideje május hónap helyett januárra tétessék. Megszűnt ugyanis a legfőbb ok,

mely miatt a közgyűlések eleinte a tavaszi időben tartattak, midőn t. i. szélesebb körben óhajtván megismertetni a társulatot, különböző vidékekre kirándulásokat rendeztek; s emellett visszás állapot, hogy mindig majdnem egy félévvel később lehet csak az elmúlt évről beszámolnunk.

A közgyűlés az indítványt egyhangúlag elfogadja s a társ. választmányt megbizja, hogy az ezen ügyben az alapszabályok 44. §. szerint szükséges fölterjesztést a nmlt. m. kir. belügyminiszteriumhoz mielőbb megtegye.

Miről a főtitkár s általa Deschán Achill, társ. igazgató s a választmány végzésileg értesítetnek.

12. Fölvétetett a társ. választmányának 42/1895. számú határozatában foglalt indítványa, melyben ajánlja, hogy a közgyűlés, helybenhagyván az 1894. nov. 20-án tartott rendkívüli vál. ülési határozatot, mely szerint a társulat néhai id. Ormós Zsigmondnak, mint a társulat alapítójának életrajzát a saját költségén megírattja és kiadatja: az életrajz helyett esetleg ugyanazon néhai id. Ormós Zsigmondnak hátrahagyott s az örökösök birtokában levő önéletrajzi följegyzéseit adja ki.

A közgyűlés az ekként módosított javaslatot, kegyeletes megemlékezéssel a dicső elhúnytra, szívesen elfogadja s az ügyben szükséges további intézkedések megtételét a választmányra bizza.

Miről a főtitkár s általa Deschán Achill, társ. igazgató s a választmány végzésileg értesítetnek.

13. Fölvétetett Kisfaludy Zsigmond, társ. rendes tag következő indítványa: „Indítványozom, hogy a Délmagyarországi tört. és rég. Múzeum-Társulat azon tagjai, kik a társulat keletkezési idejétől szakadatlanul a mai napig tagsági járulékaikat befizették, a jövőre nézve a tagsági díjak fizetése alól fölmentessenek és a társulat tagjaként megmaradhassanak.“

A közgyűlés, a főtitkár javaslatára, következőleg határozott: A társulat részéről kétségkívül méltányos elismerés és köszönet illeti mindazon tagjait, kik két évtizednél hosszabb időn át híven megmaradtak e kulturális intézet támogatóinak. Mégis tekintettel arra, hogy a betérjesztett indítvány elfogadása esetén a társulat évi jövedelme jelentékenyen megcsökkenne és e körülmény feladatainak minden oldalú lelkiismeretes teljesítésében mindenesetre korlátozná: az említett tagokat a tagdíj fizetése alól föl nem mentheti. Azonban elismerése és köszönete jeléül mindnyájukat tiszteletbeli választmányi tagoknak megválasztja s az alapszabályok 55. §-ban foglalt jogok gyakorlására felhatalmazza.

Miről a főtitkár, általa Deschán Achill, társ. igazgató, Kisfaludy Zsigmond, társ. tag, a választmány, s az indítványban érintett társ. tagok végzésileg értesítetnek.

14. A főtitkár előterjeszti a társ. választmányának 32/1895. sz. indítványát, illetőleg határozatát, mely szerint tekintettel arra, hogy a múzeumi éremgyűjtemény és metszések, rajzok, szekrények hiánya miatt közszemlére ki nem tehetők: a képtárba elhelyezendő két stylszerű, díszes tölgyfaszekrényt rendelt meg, melyeknek költségei a bemutatott rajzok és költségvetés alapján 568 frtban állapították meg. A választmány kéri a közgyűlést, hogy e határozatot jóváhagyja s e rendkívüli kiadásra a szükséges összegnek az alaptökből való fedezését engedélyezze.

A közgyűlés e beruházások szükséges voltát tekintve, a választmányi intézkedést jóváhagyja, s a költségeknek az alaptökből való fődözését kivételesen engedélyezi és pedig úgy, hogy a jelen jegyzőkönyv 10. számú határozatában engedélyezett 4500 frtnyi összeggel együtt összesen 5000 frtnyi összeg vétessék el az alaptökből. Egyben a társ. igazgatót ezen összeg kiutalványozására szintén felhatalmazza.

Miről a főtitkár, általa Deschán Achill, társ. igazgató végzésileg értesítetnek.

15. Fölvétetett a választmány javaslata, hogy a társulat maradandó kegyelete jeléül néhai id. Ormós Zsigmond, alapítója és legbőkezübb Maecenása, sírját a halottak emléknapján évente megkoszorúzza.

A közgyűlés az indítványt, mely a társulat összes tagjainak kegyeletes érzését tolmácsolja, egyhangúlag elfogadja és a határozat állandó végrehajtását a titkárságra bizza.

Miről a főtitkár végzésileg értesítetik.

16. Több tárgy nem lévén, Deschán Achill, társ. igazgató, a közgyűlést — miután még a közgyűlési jegyzőkönyv hitelesítésére két tag kijelölését kéri, — köszönete újlagos nyilvánításával bezárja.

A közgyűlés a jegyzőkönyv hitelesítésére Dr. Telbisz Károly és Dr. Löwy Mór, társ. tagokat felkéri.

Miről a főtitkár, s általa Dr. Telbisz Károly és Dr. Löwy Mór, vál. tagok végzésileg értesítetnek.

K. m. f.

Láttam:	Jegyzette és kiadta:
Deschán Achill, Dr. Telbisz Károly, Dr. Löwy Mór, igazgató.	Patzner István, főtitkár.

Kivonatos jelentés az 1895. évi május, június, szeptember és november hónapokban tartott választmányi ülésekről.

I. Rendes havi választmányi ülés 1895. május 29-én.

1. A muzeumi gyűjtemények gyarapodása: a) Tárgyak: Orosz Endrétől egy ép agyagedény és egy nagyobb urna eszeréptöredéke a kécsai őstelepről, egy őskori edény töredéke Tamásfalváról és öt agyag golyó az öregfalui bronzkori telepről; mindhárom telep Torontál-vármegyében fekszik. b) Könyvek: Összesen két kötet és huszonnégy füzet, névleg a bukaresti román akadémiától, a Délvidéki Kárpát Egyesülettől, Dr. Baróti Lajostól, Milleker Bódogtól, Orosz Endrétől. c) Pénzek: Hermann Zsigmondtól 10 drb. vegyes ezüst és 23 drb. vegyes réz. A választmány az adományozóknak köszönetet mondott.

2. Változások a tagok sorában. Meghaltak: Lovag **Bersuder Lajos**, alapító és **Vizkelety Imre**, tb. tag; rendes tagnak felvétetett a fehértemplomi áll. főgymnasium önképzőköre.

3. Folyó ügyek. Milleker Bódog, társ. tag bemutatja egy délvidéki teljes lelethely-repertorium és leletképek tervezetét. A választmány a munkálatot helyesnek találván, azt egyhangúlag elfogadta s mindkettőnek kiadását e tervezet alapján elhatározta, mihielyt a folyamatban levő adminisztrationalis Adattár teljesen megjelent.

4. Felolvasás: „Az orsovai róm. kath. plebánia-egyház története,“ Boleszny Antal, rendes tagtól.

II. Rendes havi választmányi ülés 1895. június 24-én.

1. Újabb adományok: a) Tárgyak: Orosz Endrétől három ép és hat töredék-edény, több esontdarab, két örlőkő-töredék, egy vaseszköz a torontál-megyei ős telepről. b) Könyvek: Összesen tíz kötet és 3 füzet, Temesvármegyétől és Földes Bélától. c) Pénzek: Egy aranypénz Theodorovits György, kubini lakostól. Az adományokért a választmány köszönetet nyilvánított.

2. Folyó ügyek. Előterjesztetett a néhai id. **Ormós Zsigmond** hagyatékában levő pénz- és éremgyűjtemény megvizsgálására és értékelésére kiküldött bizottság jelentése. A választmány a jelentés alapján az említett gyűjteménynek 4500 frton való megvételét elhatározta s ezen határozatát helybenhagyás végett a közgyűlés elé terjeszti. — Temesvár szab. kir. város törvényhatósági bizottságának átírata értelmében a város területén levő történelmileg nevezetes helyeknek, szobroknak, épületeknek stb. felvilágosítást adó felírtos táblákkal való ellátása iránt a választmány intézkedett. — Két újabb szekrénynek 568 frtnyi költségen való beszerzése elhatároztatott.

III. Rendes havi választmányi ülés 1895. szeptember 18-án.

1. A muzeumi gyűjtemények gyarapodása: Néhai id. **Ormós Zsigmond** hagyatékából átvétetett 2 nagyobb olajfestmény és 6 drb. kisebb aquarell- és tollrajz, 28 drb. porcellán- és agyagműtárgy és 27 drb. ércz- és üvegtárgy; továbbá 453 könyv és füzet, 7 okmány, végül nagyszámú metszések, rajzok és kéziratok. A képek és tárgyak részletes elsorolása jelen füzet 117. és következő lapjain foglaltatik.

3. Egyéb beérkezett adományok a következők: a) Tárgyak: Bogics Vazultól a temesmegyei vattinai bronzkori telepről egy urna, egy kisebb, egészen ép, díszített edény, kétans a lunátával, egy szintén díszített tödeles esésze, egy szarvasagancs, egy köszörűkő darab és egy madárkarom; Vörnle Györgytől egy, a krassó-szőrényi megyei Coronini községben talált töredezett rézedény, egy görög ezüst pénzzel, a milyen az edényben 178 drb. volt. b) Pénzek: Desseffy Sándor, esanádi püspöktől egy római ezüst és egy magyar rézérem, Bunczmann Vilmostól és Bingert Ferencztől összesen 3 drb. osztrák bankó, Benkó Páltól egy macedon ezüst és Pillisch Lajostól egy ón emlékpénz, mely 1838-ban veretett az angol királyi bank újjáépítése alkalmával. c) Könyvek és okmányok: Dr. Bleyer Izsótól 4 kötet; Pillisch Lajostól egy 1791. január 21-én kelt irat a karánsebesi postamester sürgetésére és egy nyomtatott lap az 1811. és 1812. évi sors-húzási tervetéről. — Végül d) Deschán Achill, temesvármegyei alispán, 21 temesvármegyei községnek az 1848. előtti időből származó

községi határt jelző térképeit helyezte el letétként a muzeumban. A fenti adományozóknak jegyzőkönyvi köszönet szavaztatott.

3. Folyó ügyek. A muzeumi könyvtárból több mű kiadatott használatra a temes- és torontálvármegyei millenniumi mezőgazdasági helyi bizottságoknak; úgyszintén a választmány az ezredéves orsz. kiállítás történeti főcsoportja igazgatóságának megkeresésére a muzeumból több tárgyat átengedett a kiállításon leendő bemutatás végett.

4. Felolvasásra került: Dr. Berkeszi István tanulmánya: „Adatok az 1832/36-iki országgyűlés történetéhez.“

IV. Rendes havi választmányi ülés 1895. november 23-án.

1. A muzeumi gyűjtemények szaporodása: a) Tárgyak: Oszuszký Józseftől a vattinai bronzkori telepről 6 drb. meglehetősen ép csiszolt edény, több edénytöredék és több, részben megmunkált agancs és szarv. b) Pénzek: Theodorovics Györgytől egy és Magyary Páltól két drb. papírpénz. c) Könyvek: A magyar tudományos akadémiától és a szepesmegyei történelmi társulattól egy-egy kötet. Az adományozóknak köszönet szavaztatott.

2. Változások a tagok sorában: Meghalt Schopf Antal, rendes tag, kilépett Orody Nándor, rendes tag.

3. Folyó ügyek: Néhai id. **Ormós Zsigmond** pénz- és éremgyűjteménye megvételre és a muzeumban elhelyeztetett.

EGYVELEG.

A magyar nemzet története. Irta **Dr. Szalay József.** A millenium alkalmából átdolgozta és újból sajtó alá rendezte **Dr. Baróti Lajos.** Közel hétszáz illusztrációval és számos műmelléklettel. Budapest, Lampel Róbert (Wodianer F. és fiai) es. és kir. udvari könyvkereskedés kiadása.

E kiváló milleniumi emlékműre már két ízben felhívtuk m. t. tagtársaink és olvasóink figyelmét, nevezetesen „Értesítőnk“ 1894-iki évfolyama 116. és 1895-iki évfolyama 79. lapján. Most, midőn ugyanannak I. kötete, mint befejezett könyv fekszik előttünk, igazi lelki gyönyörűséggel szólunk róla ismét. Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy ez az I. kötet egymaga 4-edrét alakban 433 lap, kilencz színes, huszonöt nem színes műmelléklettel és 250 szöveggéppel. Tartalma pedig: Magyarország az Árpádház kihaltáig. Ez a rész egészen Dr. Baróti Lajosnak, egyik legtehetségesebb és legfáradhatatlanabb történetírónknek a munkája, mert Szalay József könyvében szintén megvan ugyan ez a korszak, de nem ő maga írta, s a ki pótolta, nem volt szakember, és semmi figyelemmel sem volt hazánknak őseink bevándorlása előtti állapotára. — Szalay József történeti műve, mely ezelőtt mintegy tíz évvel jelent meg, különösen azért részesült a Magy. Tud. Akadémia kitüntető elismerésében (a Szilágyi István-féle nagy jutalomban) s azért lett a magyar művelt közönségnek is kedvelt olvasmánya, mert alapos tudománnyal és népszerűen, vonzóan írta meg. S e nemben első volt e téren. Dr. Baróti szigorúan követte ebben, a mi ezen I. kötetből mindjárt szembetűnik. Egyrészt az újabb kutatásoknak nincs egyetlen adata, akár a hazai, akár a külföldi történelmi irodalom számolt be vele, melyet észre nem vett, föl nem használt volna: másrészt az események s azok részleteinek csoportosításában ugyanazon könnyed áttekinthetőséget, az előadásban ugyanazon vonzó közvetlenséget s a stylusban ugyanazon nemes egyszerűséget, kellemet és világosságot érvényesíté, mely elődjének feltűnő érdeme. Mindketten tudományos munkát írtak, mely nyugodtan várhatja az elfogulatlan kritikát: s a nagy közönség mégis kellemes könyvet olvas, melyből észrevétlenül merít tanulságot, hazafias érzületet és lelkesedést. Baróti, a ki pompás történeti tankönyveket írt iskolás gyermekek számára,

pedig ez nem csekély feladat, most a nagyok számára írt olyan történeti könyvet, melylyel rövid idő alatt ezeket is bizonyosan meghódítja. A tartalom a következő főrészekre oszlik: I. Magyarország a magyarok beköltözése előtt. (I. fej. Bevezetés és őskor. II. fej. Magyarország legrégebb ismert lakosai. Pannónia és Dácia meghódítása. III. fej. Római közigazgatás és műveltség Pannóniában és Dáciában. IV. fej. A rómaiak harcrai a germánokkal. V. fej. A hunok betörése. Attila. VI. fej. Germán népek uralma. VII. fej. Avar uralom Magyarországon. VIII. fej. Frank-szláv uralom.) II. A magyarok őstörténete. (I. fej. A magyar nemzet eredete és őshazája. II. fej. A magyarok Lebediában és Ateközben. III. fej. A magyarok ősi műveltsége.) III. A fejedelmek kora. (I. fej. A honfoglalás. II. fej. A kóborló hadjáratok. III. Társadalmi és vallási átalakulás. A magyar nemzet megtérése.) IV. Az Árpád-házból való királyok kora. (I—XV. fej. Az egyes királyok. XVI. fej. Köz- és műveltségi állapotok az Árpád-házi királyok idejében.) — Nem hagyhatjuk szó nélkül a könyv kiállítását sem. A műmelléletek hazai történeti festészetünk remekműveit és legjelentősebb műemlékeink másolatait állítják elénk, a kisebb illusztrációk pedig, melyekből egyet-kettőt majd mindegyik lapon találunk, egyéb régiségeket, pecsétet, érmeket, történeti nevezetességű helyeket stb. ábrázolnak. Ezeket is mind Dr. Baróti válogatta össze nagy ügyességgel úgy, hogy a műnek nem csupán üres díszei, hanem a legszorosabb kapcsolatban vannak a szöveggel, s bár magukban véve is felvilágosítók, a legtöbb esetben magyarázat járul hozzájuk, hogy még érthetőbbekké váljanak; megjegyzendő, hogy a képek mind hitelesek és művészi kivitelűek. — Elismerés illeti a kiadó-czéget, mely a jeles művet ilyen szép külsőbe öltözteté. A papíros finom, a nyomtatás kifogástalan. Egy szóval e könyv tartalmilag is, külsőleg is bizonyosan egyik legtekélyesebb lesz a milleniumi kiadványok között. A művelt közönség igényeit teljesen ki fogja elégíteni, s e mellett olvasó. Egy-egy kötet ára díszes korona-kötésben 7 frt 50 kr.; Corvina-kötésben 8 frt. Egyes füzetekben is megrendelhető a fenn jelzett kiadó-czégnél à 30 kr., sőt havi egy forintos részletfizetésre is. Az egész mű 4 kötetre fog terjedni, melyek 1896-ban mind megjelennek. Szébb emléket hazánk nagy ünnepére, különösen társadalmunk középosztálya, alig szerezhet.

A Délmagyarországi történelmi és régészeti Muzeum- Társulat az 1895. év végén.

I. A társulat igazgatása.

Védnök: Cserneki és tarkeői Dessewffy Sándor, esanádi püspök, Temesvárott.

a) Elnökség és tisztviselők.

Elnök: jelenleg nincs.

Igazgató: *Deschán Achill*, Temesvármegye alispánja, a III. osztályu vaskoronarend tulajdonosa, Temesvárott.

Főtthkár: *Patzner István*, esanádegyházmegyei áldozár, főgymnasiumi tanár, Temesvárott.

Titkár: *dr. Berkeszi István*, főreáliskolai tanár, Temesvárott.

Ügyész: *dr. Niamešny Gyula*, ügyvéd, megyei tb. főügyész, Temesvárott.

Pénztárnok: *Hilt Lajos*, megyei főpénztárnok, Temesvárott.

b) Igazgató választmány.

a) Alapító tagokból.

Állami főreáliskola, Temesvárott.

Derera Izrael, nagykereskedő, Temesvárott.

Féger Ferencz, nagybirtokos, Merezyfalván.

Görgey Gyula, nagybirtokos, Német-Remetén.

5 Dr. Hollósy Gyula, központi főszolgabíró, Temesvárott.

Jeszenszky Béla, ügyvéd, Temesvárott.

Németh József, esanádi nagyprépost, felsz. püspök, Temesvárott.

Dr. Niamešny Gyula, I. Tisztviselők.

Dr. Parlaghy Márton, nyug. es. és kir. főtörzsorvos, Temesvárott.

10 Római kath. főgymnasium, Temesvárott.

Temesvármegye közönsége.

Gr. Zselinszky Róbert, I. Alapító tagok.

b) Rendes tagokból.

Dr. Breuer Ármin, megyei főorvos, Temesvárott.

Deschán Achill, I. Elnökség.

Dobó Miklós, apát-kanonok, Temesvárott.

Dr. Engels János, esperes-plébános, Temesvár-Józsefváros.

5 Kovacsich Gyula, megyei árvászéki elnök, Temesvárott.

Dr. Löwy Mór, főrabbi, Temesvárott.

Mály István, kir. törvényszéki elnök, Temesvárott.

Dr. Meskó Béla, városi árvászéki elnök, Temesvárott.

Nagy György, kir. tanácsos, jószágigazgató, Temesvárott.

10 Dr. Telbisz Károly, kir. tanácsos, polgármester, a III. oszt. vaskorona-rend tulajdonosa, Temesvárott.

Steiner Ferencz, magánzó, Temesvárott.

Wimmer József, nyug. pénzügyi titkár, Temesvárott.

II. A Délmagyarországi történelmi és régészeti Múzeum-Társulat tagjai.

a) Alapító tagok.

- Néhai Babusnik Ágoston, kereskedő, takarékpénztári igazgató, városi képviselő, a Ferencz-József-rend lovagja, és az aranykoronás érdemkereszt tulajdonosa, Temesvárott. † 1895.
- Baich Milán, nagybirtokos, Szatmikon, Krassó-Szörényvármegyében.
- Báró Baics Milos, nagybirtokos, országgyűlési képviselő, a vaskoronarend közepkeresztese, Varadián, Temesvármegyében.
- Bay Ilona, nagybirtokos, Debreczenben.
- 5 Erdősi Bayersdorf Adolf és Blach özvegye, Bécsben, Kolowrátkör, 9. szám.
- Néhai Lovag Bersuder Lajos, nagykereskedő és városi képviselő, Temesvárott, † 1895.
- Brankovics György, karlóczai érsek, szerb metropolita és patriarcha, Karlóczán.
- Gróf Bissingen Ernő, cs. és kir. kamarás, nagybirtokos és országgyűlési képviselő, Szkulyán, Temesvármegyében.
- Néhai Bonnáz Sándor, esanádi püspök, v. b. t. tanácsos, a vaskoronarend nagykeresztese, † 1889.
- 10 Néhai Dr. Coda Sándor, temesvármegyei főorvos, † 1875. december hó 27-én.
- Gróf Csekonits Endre, nagybirtokos, Zsombolyán, Torontálvármegyében.
- Néhai Gróf Csekonits János, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1880. augusztus 2-án.
- Derera Izrael, nagykereskedő és gyáros, Temesvárott.
- Cserneki és tarkeői Dessewffy Sándor, esanádi püspök, a társulat védnöke.
- 15 Dettai takarékpénztár, Dettán.
- Néhai Dobrán János, birtokos, † 1873. december 26-án.
- Néhai buzási Eisenstädter Ignác, nagykereskedő, ipar- és kereskedelmi kamarai elnök, városi képviselő, Temesvárott, † 1893.
- Fehértemplom rendezett tanácsú város közönsége.
- Féger Ferencz, nagybirtokos, Merezfalván, Temesvármegyében.
- 20 A r. k. főgymnasium, Temesvárott.
- Az állami főreáliskola, Temesvárott.
- Néhai Frankl Vilmos, nagybirtokos, † 1891.
- Néhai Fröhlich Gusztáv, birtokos és országgyűlési képviselő, † 1891.
- Gál József, nagybirtokos, főrendiházi tag, volt kúriai bíró, Lukareczen, Temesvármegyében.
- 25 Néhai Gorove István, volt m. k. közlekedésügyi miniszter, v. b. t. tanácsos, a Lipótrend nagykeresztese, † 1881. május 31.
- Gorove János, nagybirtokos, Budapesten, Lipót-utca 16. sz.
- Gorove Konstancia, nagybirtokos, Budapesten, Lipót-utca 16. szám.
- Néhai miskolci Gothilf Ede, kereskedő és városi képviselő, † 1859.
- Görgy Gyula, nagybirtokos, Német-Remetén, Temesvármegyében.
- 30 Néhai Dr. Haynald Lajos, bíboros-érsek, v. b. t. tanácsos stb., † 1891.
- Néhai Heinrich Nándor, nagybirtokos, † 1889.
- Dr. Hollósy Gyula, főszolgabíró, Temesvárott.
- Horváth Boldizsár, v. b. t. tanácsos, volt m. k. igazságügyminiszter, Budapesten.
- Néhai Jäger Péter, nagybirtokos, Dettán, Temesvármegyében, † 1894.
- 35 Jeszenszky Béla, ügyvéd, nagybirtokos, Temesvárott.
- Néhai gróf Karácsonyi Guidó, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1885.
- Néhai Králik János, borkereskedő és városi képviselő, † 1884.
- Králitz Béla, nyug. miniszteri tanácsos, országgyűlési képviselő, a Lipótrend vitéze, Vingán, Temesvármegyében.
- Néhai Korbonics János, † 1888.
- 40 Néhai Kümmer Henrik János, l. sz. apátkanonok, kir. tanácsos, a vaskoronarend vitéze, † 1890.
- Néhai Lazarovics Bazil, kir. tanácsos, nagybirtokos és volt főispán.
- Lazarovics Sándor, nagybirtokos, Nagy-Szredistyén, Temesvármegyében.
- Néhai Massjung József, birtokos.
- Néhai Mihalovics József, bíboros-érsek, v. b. t. tanácsos, a Lipótrend nagykeresztese, stb., † 1891.
- 45 Németh József, esanádi nagyprépost, felszentelt püspök és püspöki helyettes, Temesvárott.
- Dr. Niamesny Gyula, l. tisztikar.
- Néhai id. Ormós Zsigmond, a társulat alapítója és legbökezőbb megajándékozója, † 1894. november 17-én.

- Pancsova törvényhatósági joggal felruházott város.
Dr. Parlaghy Márton, nyug. cs. és kir. főtörzsorvos, Temesvárott.
- 50 Néhai Sebestény Géza, nagybirtokos, † 1889.
Néhai báró Sina Simonné, szül. Gyika Ifigénia, néhai báró Sina Simon, v. b. t. tanácsos, özvegye, † 1884-ben.
Néhai Schermann Sámuel, váltóüzleti tulajdonos, † 1877.
Dr. Schlauch Lőrincz, bíbornok, v. b. t. tanácsos, nagyváradi megyés püspök, a Sz.-László-Társulat védnöke, Nagyváradon.
Néhai Schleiffelder János, birtokos és városi képviselő, Temesvárott, † 1895.
- 55 Schwimmer Simon, nagykereskedő, Székesfehérvárott.
A temesi takarékpénztár, Temesvárott.
A temesvári első takarékpénztár.
Temesvármegye közönsége.
Temesvár sz. k. város közönsége.
- 60 Timár Béla, nagybirtokos, Dettán, Temesvármegyében.
Dr. Vargics Imre, országgyűl. képviselő, nagybirtokos, Szinerszeg, Temesvármegyében.
Vinga rendezett tanácsú város közönsége.
Néhai Weisz Sándor, nagykereskedő, † 1881.
Weltkugel Gyula, birtokos, Temes-Buttyinon.
- 65 Maglódi Wodianer Béla, Budapesten.
Gróf Zselinszky Róbert, nagybirtokos, országgyűlési képviselő, Temes-Újfalu.

b) Tiszteletbeli tagok.

- Fiorelli József, az olasz kir. muzeumok országos felügyelője, Rómában.
Dr. Fraknoi Vilmos, arbei vál. püspök, szekszárdi apát, nagyváradi kanonok, a m. t. akad. r. t. és alelnöke, Budapesten.
Hampel József, egyetemi tanár, a m. n. m. régiségtárának igazgatója, Budapesten.
Dr. Holub Emil, Bécs.
- 5 Pulszky Ferencz, a könyvtárak és muzeumok országos felügyelője, a magy. tudós társaság tiszteleti s igazgató, és több kül- és belföldi tudós társaság tagja, Budapesten.
Szilágyi Sándor, a budapesti egyetemi könyvtár igazgatója, a történelmi társulat főtítkára, s a m. t. akad. rendes tagja, Budapesten.
Torma Károly, egyetemi tanár, a m. t. akad. rendes és több kül- és belföldi tud. társ. tagja, Budapesten.

c) Évdíjas tagok.¹⁾

a) Magyarországi.

Temesvár.

- *Ardeleán György, városi alügyész.
Állami főleányiskola.
Bach Ferencz, kir. járásbírósi albiró.
Benkhardt Vilmos, m. kir. dohánygyári gyártási osztályvezető.
- 5 Berecz Gyula, kir. segédtanfelügyelő.
Bergmann Ágost, főreáliskolai tanár.
Dr. Berkeszi István, l. tisztikar.
Berky Gusztáv, kir. főreáliskolai tanár.
Paráczai dr. Bécsi Gedeon, birtokos és városi kórházigazgató orvos.
- 10 Dr. Bieder Vilmos, orvos.
Dr. Bleyer Izsó, ügyvéd.
Dr. Breuer Ármin, l. választmány.
Breuer Mór, ügyvéd.
Dr. Csurgay Soma, ügyvéd.
- 15 Demkó Géza, teési birtokos.
Deschán Achill, l. tisztikar.
*Dobó László, megyei főügyész.
Dobó Miklós, l. választmány.
Dollenz József, esanádi apátkanonok.

¹⁾ A *gal jelölt rendes tagok a társulatnak megalapításától fogva tagjai, a kikre nézve l. a f. évi közgyűlés 13. számú határozatát.

- 20 Doroghi Ignác, főreáliskolai tanár.
*Dr. Engels János, l. választmány.
Glasz János, nyug. megyei főlevéltárnok.
Kapitány Zsigmond, megyei árvászéki pénztárnok.
Keleti János, temesvármegyei árvászéki ülnök.
- 25 *Kisfaludy Zsigmond, ügyvéd.
*Kovácsich Gyula, l. választmány.
Krausz Sándor, tanítóképezdei tanár.
Lévai Sándor, az első magyar általános biztosítótársulat főügynöksége titkára.
Lendvai Miklós, tb. főjegyző, megyei aljegyző.
- 30 Dr. Löwy Mór, l. választmány.
Marx Lajos, megyei árvászéki ülnök.
*Mály István, l. választmány.
Dr. Meskó Béla, l. választmány.
Nagy György, l. választmány.
- 35 Nagy László, sz. kir. temesvár-városi nyug. tanácsos.
Novák Péter, földbirtokos.
*Odor Samu, nyug. megyei főszámvevő.
Patzner István, l. tisztikar.
Patzner Lajos, megyei tb. főszámvevő.
- 40 Perényi Adolf, áll. főreáliskolai tanár.
*Dr. Petrus József, temesvármegyei t. főügyész.
*Pottyondy Ferencz, nyug. törvényszéki elnök, ügyvéd.
*Dr. Reiner Géza, ügyvéd.
Rotariu Pál, ügyvéd.
- 45 Sailer Antal, háztulajdonos.
Schuster János, háztulajdonos.
Stadler József, háztulajdonos.
*Steiner Ferencz, l. választmány.
Dr. Spéth Károly, csanádi prépost-kanonok.
- 50 Stíppel Fábián, sz. kir. temesvár-városi közgyám.
Belvárosi „Társas-kör“.
Telbisz Imre, kir. közjegyző.
Dr. Telbisz Károly, l. választmány.
Temesvár-józsefvárosi társaskör.
- 55 Traila György, g. kath. lelkész.
*Várnay Ernő, ügyvéd.
*Vimmer József, l. választmány.

Aradvármegye.

Varjassy Árpád, k. tanfelügyelő, Aradon.

Borsodmegye.

Br. Radvánszky Béla, Sajó-Kaza.

Csanádmegye.

*Henny Sebestyén, prépost-plebános, Makón.

Csongrádvármegye.

*Pálffy Ferencz, kir. tanácsos, polgármester, Szegeden.
Varga Ferencz, plebános, Szeged.
*Dr. Despinits Péter, kir. táblai bíró, Szeged.
Széll Ákos, kir. közjegyző, Szeged.

Hevesmegye.

Boltizsár Román, dohánygyári igazgató, Eger.

Krassó-Szörényvármegye.

*Boleszny Antal, ez. kanonok, plebános, Orsován.
Miku Emil, gör. kel. segédlelkész, Batta.
Vörnle György, főszolgabíró, Új-Moldován.

Mosonyvármegye.

Ivánfy Ede, kegyesrendi gymnasiumi tanár, Magyar-Óvárott.

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kúnvármegye.

Dr. Baróti Lajos, fővárosi tanár, Budapest.
Tárczay István, gyógyszerész, Budapest.

Pozsonyvármegye.

*Dr. Ortway Tivadar, jogakadémiai tanár, Pozsony.

Temesvármegye.

- Böhm Lénárt, Fehértemplom.
Fehértemplomi állami főgymn. önképzőköre.
*Fodor Ödön, kir. járásbíró, Vingán.
*Gózszy Mátvás, plebános, Gyarmatán.
- 5 Dr. Grósz József, apát-plebános, Lippán.
Dr. Haymann Gusztáv, járási orvos, Fehértemplom.
Junga Lajos, tisztartó, Saág.
Kabdebó Gergely, főszolgabíró, Fehértemplom.
*Kadies György, nyug. járásbíró, Verseezen.
- 10 Dr. Kiss Lajos, ügyvéd, Vingán.
Milleker Bódog, elemi néptanító, Verseezen.
Rudnai Nikolies Sándor, főispán, Verseez.
Novakovics Emil, ügyvéd, Verseezen.
Pongrácz Miklós, házközösségi főszolgabíró, Fehértemplom.
- 15 Pontelly István, plebános, Szabadfalva.
Popescu Aurél, jegyző, Beregszó.
*Raáz Pál, nyug. jegyző, Saágh.
Schäffer József, városi főjegyző, Vinga.
Sulyok István, plebános-helyettes, Niezkyfalva.
- 20 Szabó Kálmán, birtokos, Berény.
Ternajgó Czézár, gyógyszerész, Új-Aradon.
*Véber Ágoston, cs. és kir. káplán, és plebános, Szakálházán.
Verseezi városi muzeum.

Torontálvármegye.

- *Babits József, a Csekonits-uralalom jogigazgatója, Zsombolyán.
Dr. Demkó Pál, ügyvéd, Nagy-Beeskereken.
Farkass Gusztáv, plebános, Német-Csanád.
*Kassics Károly, ez. kanonok, plebános, Bogáros.
- 5 Kayser Lajos, plebános, Török-Beese.
Reinlein József, plebános, Haulikfalva.
Tokody Ödön, plebános, Új-Pécs.
Vozáry János, kir. törvényszéki elnök, Pancsova.

Trencsénmegye.

Galiszte Antal, m. kir. pénzügyőri biztos, Trencsén.

d) Statisztikai kimutatás a Délmagyarországi történelmi és régészeti Múzeum-Társulat tagjairól.

a) Alapító tag	66
b) Tiszteletbeli tag	7

e) Évdijas tagok.

a) Magyarországon.

Temesvár sz. kir. város területén	57
Aradvármegyében	1
Borsodmegyében	1
Csanádmegyében	1
Csongrádmegyében	4
Hevesmegyében	1
Krassó-Szörénymegyében	3
Mosonmegyében	1
Pest-Pilis-Solt-Kis-Kúnmegyében	2
Pozsonymegyében	1
Temesmegyében	23
Torontálmegyében	8
Trencsénmegyében	1

Összesen 177

tagja volt a társulatnak az 1895-iki év végén.

TARTALOM.

<i>Emlékeszéd</i> , melyet néhai Id. Ormós Zsigmond föltött a „Délmagyarorsz. tört. és rég. Muzem-Társulat“ XI. évi rendes közgyűlésén, 1895. október 7-én felolvasott <i>Patzner István</i> , főtitkár	81
Néhai <i>id. Ormós Zsigmond</i> hagyatékából nyert tárgyak. — Közli a főtitkár	117
<i>Tárca:</i>	
A „Délmagyarországi tört. és rég. Muzem-Társulat“ XI. évi rendes közgyűlése	121
Kivonatos jelentés az 1895. évi május, június, szeptember és november hónapokban tartott választmányi ülésekről. — Közli a főtitkár	130
<i>Egyveleg:</i>	
Dr. Szalay — Dr. Baróti, A magyar nemzet története	133
<hr/>	
A társulat igazgatása és tagjai az 1895. év végén	135

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESÍTŐ

1896-İK ÉVI FOLYAMÁRA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat alapító s évdíjas tagjal az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történetkedvelő honfi vagy honleány, 200 frt. alapítványnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt. évi tagdíj-illetékekkel, ha belépési szándékukat kijelentik a társulati elnöknel, vagy a főtítkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed; de továbbra is fennmarad, ha a kilépési szándék kellő időben (három hónappal a 3. év lejártá előtt, és pedig írásban) be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 4 frt. lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1895. december 31-én.

Patzner István,
főtítkár.

Az „Értesítő“-be szánt mindennemű közlemények, reklamációk, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megke- resések Patzner István, főtítkárhoz (Temesvár, seminarium) intézendők. Kéz- iratokat vissza nem adunk.

A történelmi és régészeti muzeumtársulat temesvári s vidéki tagjait tisztelettel fölkérjük, hogy időközben esetleg változó lakásukat a főtítkári hivatalban (Temesvárott), a füzetek pontos kihordása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni szíveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzeteket nem fogjuk pótolni.

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat főtítkári hivataláná megrendelhetők:

1. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1877. III. évfolyam II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1878. IV. évfolyam III. IV. füzet.
3. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1879. V. évfolyam III. IV. füzet.
4. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1880. VI. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
5. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1881. VII. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1882. VIII. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
7. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1883. IX. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
8. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1884. X. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
9. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1885. I. új évfolyam. II. III. IV. füzet.
10. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1886. II. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
11. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1887. III. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
12. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1888. IV. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
13. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1889. V. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
14. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1890. VI. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
15. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1891. VII. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
16. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1892. VIII. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
17. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1893. IX. új évfolyam. I. II. füzet.
18. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1894. X. új évfolyam. I. IV. füzet.
19. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1895. XI. új évfolyam. I. IV. füzet.

„Az Értesítő“ megjelen évnegyedenként márcz., jun., szept. és decz. hónapokban.

Külön kapható: Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez. A tár- sulat megbízásából szerkeszti dr. Baróti Lajos. I. rész. Udvari leiratok. (1717—1754.) 1—127 lap. Ára 1 frt. — II. rész. Admin. körözvények. (1718—1753.) 129—296 lap. Ára 1 frt. — III. rész. Becskerekli, pancsoval és temesvári kerületi tisztartóságok. (1717—1753.) 297—443 lap. Ára 1 frt. — Megjelent az 1893., 1894. és 1895. évi „Értesítő“ két füzete helyett.